

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS**

EDUKOLOGIJOS KATEDRA

ROBERTAS ŽIEMYS

**Edukologijos studijų programa
Magistrinis darbas**

**EDUKOLOGINIŲ PROBLEMŲ APTARTIS 1918-1940 m.
LIETUVOS PEDAGOGINĖJE SPAUDOJE**

Darbo vadovas: Dr. Irena Stonkuvienė

Vilnius 2009

Turinys

Santraukos.....	3
Įvadas.....	7
1. Pedagoginės spaudos Lietuvoje atsiradimo aplinkybės ir jos ypatumai.....	9
2. Asmenybės ugdymo problemų aptartis ir mokytojų vaidmuo ugdymo procese.....	15
2.1 Savarankiškumo ugdymo ir mokyklinės bendruomenės vaidmuo mokymo procese.....	25
3. Atskirų ugdymo dalykų aptartis nagrinėjamo laikotarpio pedagoginėje spaudoje.....	30
3.1 Moksleivių tautinis ir patriotinis auklėjimas.....	30
3.2 Aplinkos ir tėvynės pažinimas.....	39
3.3 Gimtosios kalbos ir literatūros mokymo svarba ugdymo procese.....	50
3.4 Estetinis auklėjimas.....	56
3.5 Religinis auklėjimas ir tikybos mokymo reikšmė.....	60
Išvados.....	65
Literatūros sąrašas.....	67

Edukologinių problemų aptartis 1918 – 1940 m.

Lietuvos pedagoginėje spaudoje

Santrauka

1918 - 1940 m. Lietuvos pedagoginė spauda vykdė komunikacinę funkciją švietimo srityje, informavo skaitytojus apie visas pedagoginiame pasaulyje vykstančias problemas ir naujienas, stengėsi reaguoti į visus mokyklą, mokytojus ir mokinius liečiančius einamojo momento klausimus.

Nagrinėjamo laikotarpio Lietuvos pedagoginė spauda gali būti ir vienas pagrindinių šaltinių, analizuojant ugdymo mokslo brandą Lietuvoje.

Darbo tikslas – išanalizuoti pedagoginės minties sklaidą 1918 - 1940 m. Lietuvos pedagoginėje spaudoje.

Uždaviniai:

1. Aptarti Lietuvos pedagoginės spaudos atsiradimo aplinkybes;
2. Išnagrinėti pagrindines 1918 - 1940 m. Lietuvos pedagoginėje spaudoje gvildintas ugdymo problemas.

Metodas istorinis chronologinis – skirtas 1918-1940 metų edukacinės spaudos raidos ir savitumo analizei

Bibliografiniai tyrimai leido išsiaiškinti nagrinėjamo laikotarpio pedagoginės raštijos autorius ir jų darbus, susipažinti su jų straipsniais ir nustatyti darbų vertingumą ugdymo mokslui. Nagrinėjamų straipsnių analizė baigiama ieškant bendrybių. Tam buvo naudojamas apibendrinimo metodas. Šiuo darbu nebuvo siekiama aprėpti visų ugdymo mokslo veikėjų ir jų straipsnių, bet pasirinkti ryškiausi atstovai, rašę įvairiais pedagogikos klausimais cituojami tarpukario laikotarpio pedagoginėje spaudoje, taip pat nagrinėjamu laikotarpiu į ugdymo mokslą įnešę kažką naujo. Cituojamais šaltiniais siekiama atskleisti bei išryškinti ugdymo mokslo problematiką ir ją aptarti.

Analizuojant minimo laikotarpio pedagoginę spaudą, nustatyta, kad kai kurių ugdymo klausimais rašiusių autorių darbuose dėmesys buvo sutelktas į problemos pristatymą, praktinių patarimų mokytojui pateikimą, mokinių savarankiškumo ir kūrybiškumo ugdymą. Darbe taip pat aptariama ir tautinio auklėjimo teorija, kurios praktinio vykdymo dėka Lietuvoje buvo įgyvendintas vienas svarbiausių mokyklos reformos uždavinių – tautinio auklėjimo stiprinimas. Taip pat 1918-1940 m. pedagoginėje spaudoje buvo aptariami gimtosios kalbos ir literatūros mokymo svarbos, aplinkos ir tėvynės pažinimo, estetinio auklėjimo, savarankiškumo ir savivaldos ugdymo ir religijos bei tikybės dėstymo procesą bei jo tobulinimo klausimai. Atskirų straipsnių

švietimo, mokymo, lavinimo ir auklėjimo klausimais analize siekiau išryškinti pedagogų vaidmenį ir jų indėlį, kuriant pedagoginę mokslo sistemą.

Summary

The Consideration of the Educational Problems of 1918-1940 in the Pedagogical Press of Lithuania

In 1918-1940 in the field of education the communicative function was being carried by the pedagogical press of Lithuania, readers were informed about the problems and news in pedagogy, in addition, there was a try to react to all the current affairs related to schools, teachers and students.

Analysing the maturity of educational science in Lithuania during the consideration period, the pedagogical press of Lithuania may be considered as one of the main sources.

The aim of this work is to analyze the spread of pedagogical thought in the pedagogical press of Lithuania in the period of 1918-1940.

Goals:

1. To discuss the circumstances of the origin of the pedagogical press in Lithuania.
2. To analyse the main educational problems examined in the pedagogical press of Lithuania of 1918-1940.

Historical-chronological method was applied to analyse the development and the distinction of the educational press of 1918-1940.

Bibliographical researches revealed the authors and their works on pedagogy of the analysed period, to survey their articles, and to assess the worth of their works to educational science. The analysis of articles is concluded by the search of commonalities. For this purpose, the method of generalization was applied. There was no aim to cover all the persona of educational science and their articles, but the most distinct representatives, who wrote on pedagogical topics and were quoted in the pedagogical press of the interwar period, and ones who brought innovations in educational science, were chosen. Quoted sources were applied in order to reveal, emphasise, and discuss the problems of the educational science.

The analysis of the pedagogical press revealed that some authors who wrote on educational topics focused on the presentation of the problem, the offer of practical recommendations to teachers, the development of students' creativity and self-sufficiency as well. Moreover, the work focuses on the theory of the national education. One of the most significant goals of the school reform – the consolidation of the national education – was implemented with the help of this theory. In addition, in 1918-1940 the importance of such topics as teaching mother-tongue and

literature, knowledge of homeland and environment, aesthetical education, education of self-sufficiency and self-control, religion and religious education were discussed in the pedagogical press. In this work it was aimed to emphasise the role of teachers, their input in developing the system of the pedagogical science with the help of the analysis of special educational articles on such topics as teaching, educating and training.

IVADAS

1918-1940 m. laikotarpis sudėtingas. Lietuvos Respublikos vyriausybė, nors ir nepalankiomis sąlygomis, pradėjo pertvarkyti švietimo darbą: orientuojantis į Skandinavijos, Vokietijos ir Šveicarijos kraštų patyrimą pradėta kurti tautinė Lietuvos mokyklos sistema.

Laikotarpio pabaigoje padidėjo tautos raštingumas, švietimas lygiavosi į Europos mokyklas. XX a. pirmoji pusė istorijos vyksme buvo ryškus kultūros tarpsnis, kuriame vyko esminiai pokyčiai beveik visose dvasinio gyvenimo srityse. Šie pokyčiai pasireiškė ir Lietuvoje kovoje už lietuvišką mokyklą, kalbą, lietuviško žodžio laisvę. Šis periodas išugdė daug iškilių asmenybių, kurių darbai ugdymo klausimais įtakojo vėlesnių kartų intelektualinius ieškojimus, o daugeliu požiūriu išliko reikšmingi iki šių dienų.

Lietuvos tarpukario mokykla turėjo puikius mokytojus, kurie buvo straipsnių ir mokyklos programų autoriai bei kritikai, kurdami lietuviškas mokymo tradicijas, pedagoginėje spaudoje diskutuodami apie opiausias Lietuvos švietimo, moralės ir kultūros problemas.

Apie pedagogų ir švietėjų aktyvumą nagrinėjamu laikotarpiu galima spręsti iš pasirodžiusių straipsnių pedagoginėje spaudoje. Tarpukario laikotarpiu Lietuvos švietimo sistema pradėjo naują švietimo sistemos kūrimo etapą, pedagoginėje spaudoje pradėta publikuoti tiek lietuvių pedagogų, tiek ir verstiniai straipsniai, kurie akcentavo atskirų mokymo dalykų svarbos reikšmę ugdymo procese. Pedagoginė spauda skatino pedagogus praktinę veiklą grįsti naujausiomis to meto ugdymo teorijomis, patiems kūrybiškai ieškoti būdų, kaip ugdyti vaiko pažintines, kūrybines galias, meilę tėvynei.

Temos pasirinkimą sąlygojo tai, kad nėra itin daug išsamių straipsnių šia tema, daugiausia buvo rašoma apskritai apie švietimo padėtį. Iš straipsnių nagrinėjančių pedagoginę spaudą galima paminėti Antaninos Grabauskienės „Pirmojo Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio (1918-1928 m.) pedagoginės problemos periodinėje spaudoje“.

Darbo objektas: 1918-1940 metų. Lietuvos pedagoginės spaudos leidiniai ir jų turinys.

Tikslas: Aptarti edukacines problemas XX a. pedagoginėje spaudoje,

Uždaviniai: išsiaiškinti pedagoginės spaudos 1918-1940 metais atsiradimo aplinkybes, išskiriant ir apibrėžiant jų vietą ir svarbą, Lietuvos švietimo sistemai. Taip pat aptarti straipsnių švietimo, mokymo, lavinimo ir auklėjimo klausimais ypatumus.

Tyrimo metodas: istorinis chronologinis - skirtas 1918-1940 metų. edukacinės spaudos raidos ir savitumo analizei. . Tyrimo chronologinės ribos 1918-1940 metai.

Tyrimo šaltiniai. XX a. Lietuvos pedagoginė spauda yra pagrindinis šaltinis, analizuojant ugdymo mokslo ypatumus Lietuvoje. Šiuo darbu nesiekama aprėpti visų ugdymo mokslo veikėjų. Pasirinkti ryškiausi atstovai, rašę įvairiais pedagogikos klausimais, dažniausiai cituojami nagrinėjamo laikotarpio pedagoginėje spaudoje, taip pat įnešę į ugdymo mokslą kažką naujo nagrinėjamu laikotarpiu.

Darbo struktūra: Darbą sudarys 3 skyriai, išvados, literatūros sąrašas.

Darbo pirmajame skyriuje nagrinėjamos pedagoginės spaudos Lietuvoje atsiradimo aplinkybės, ypatumai, reikšmė ugdymo procesui.

Antrajame skyriuje nagrinėjamos asmenybės ugdymo problemos ir mokytojų vaidmuo ugdymo procese.

Trečiajame skyriuje aptariami atskiri ugdymo dalykai, jų vaidmuo ugdymo procese.

Skyriai ir poskyriai baigiami trumpais apibendrinimais. Darbo pabaigoje išdėstytos išvados ir cituotos ir naudotos literatūros sąrašas. Darbo apimtis 64 lapai.

Šaltiniai ir literatūra: 1918 – 1940 Lietuvos pedagoginė spauda yra pagrindinis šaltinis, analizuojant pasirinktą temą.

1. PEDAGOGINĖS SPAUDOS LIETUVOJE ATSIKIDIMO APLINKYBĖS IR JOS YPATUMAI

1918-1940 metais Lietuvoje, keliais etapais, buvo sukurta visa valstybinė švietimo sistema. Tuo metu Lietuvos pedagogika buvo veikiama Vakarų Europos ir Rusijos tradicijų. Vis dėlto ji buvo natūralus tęsinys tos lietuviškos pedagoginės minties, kuri augo kartu su lietuviška mokykla XX a. pradžioje. Tokia švietimo raida reikalavo tinkamo pedagoginio išsilavinimo, pedagoginės spaudos, kuri atspindėtų pedagoginių idėjų įvairovę. Pedagoginės minties įvairumą rodo to meto spauda. Žurnalas „Švietimo darbas“ (1919-1930) nuo 1931 m. vadinosi „Švietimo ministerijos žinios“; katalikų mokytojų sąjunga leido „Lietuvos mokyklą“ (1918-1940), Tautininkų partijos įkurta Lietuvos mokytojų sąjunga – „Tautos mokyklą“ (1927-1940), kairesnės krypties grupė – „Mokyklą ir visuomenę“ (1933-1936). Be to, šeimai ir darželiams skirtas leidinys „Motina ir vaikas“ (1929-1940).

Katalikiškas mėnesinis pedagoginis žurnalas „Lietuvos mokykla“ buvo pradėtas leisti Kaune 1918 m. ir ėjo iki 1940 metų. Pirmasis redaktorius buvo jo leidimo iniciatorius Pranas Dovydaitis, kuris 1918 m. ir buvo oficialus leidėjas. Nuo 1919m. žurnalą leido Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga. Žurnalas „Lietuvos mokykla“ pradėjo eiti dar tebeveikiant vokiečių cenzūrai. Šio žurnalo atsiradimą sąlygojo būtinybė turėti katalikiškos krypties pedagoginį leidinį, kurį rėmė Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius. Šio žurnalo 1-2 numerio įvadiniame straipsnyje „Darban“ rašoma: „Dievui padedant, pradedama leisti laikraštis, skiriamas jau esamų ir visų dar būsimųjų Lietuvos mokyklų bei jų mokytojų reikalams. Kad ilgiaus Lietuvos mokykla nebegali tęsėti be tokio laikraščio, nebetenka dėlto daug kalbėti: jo reikalas visų juste juntamas“.[Leidėjas. Darban //Lietuvos mokykla. 1918, Nr. 1-2, p.3]

Šio žurnalo leidėjas teigia, kad kiekvienos tautos mokyklos, kaip gyvos, besiplėtojančios visuomenės įstaigos, nuolat susiduria su daugeliu gyvenimo klausimų, kuriuos šiaip ar taip reikia spręsti. Lietuvos mokyklos, tik tebepradedančios gyventi tikruoju savo gyvenimu, jau šiandien susiduria su daugybe spręstinių klausimų, todėl „Lietuvos Mokyklos“ uždavinys – statydinti Lietuvos mokyklą ant tikrai tvirto pagrindo, kurio niekas daugiau jau nebeišgriautų, ir plėtoti ją visais sveikais dorais ir žmoniškais kryptiniais.

Tuo tikslu, pasak leidėjo, žurnalas „Lietuvos Mokykla“ gvildens visus auklėjimo, mokymo ir organizacijos klausimus visų jau esamųjų ir būsimųjų Lietuvos mokyklų. Be teoretinių principų gvildinimo „Lietuvos Mokykla“ teiks ir praktikos pavyzdžių, neužmirš taip pat ir jos praeities, sprendama mokymo bei auklėjimo klausimus.

1932 m. žurnalo „Lietuvos mokykla“ V. Alkvydo straipsnyje „Mokytojas ir spauda“ yra akcentuojama, kad svarbiausiu kultūringumo matu laikoma spauda. „Apie kurios nors tautos kultūringumą sprendžiama iš jos spaudos“ [Alkvydas V. Mokytojas ir spauda. // Lietuvos mokykla. 1932 Nr. 22-23, p.409.] Spaudos laikymas kultūringumo požymiu yra labai teisingas ir reikšmingas, ypačingai tai spaudai, kuri skiriama jaunosios kartos auklėjimui. Autorius teigia, kad kur yra daugiau kultūringumo, ten didesnis ir dvasinių vertybių poreikis ir reikšmė. Straipsnyje autorius apgailestauja, kad dar per mažai skaitoma Lietuvoje spauda tiek mokytojų, tiek ir tautos. Jis nepateisina tų mokytojų, kurie neskaityto pedagoginės spaudos dėl jų menkavertiškumo ir teigia, jeigu visiems rūpėtų spartus tautos kultūrėjimas, turi visi įnešti tam tikrą indėlį į jų turinį ir palaikyti bei paremti pedagoginę spaudą, nes tik skaitydami patys, galime išmokyti skaityti ir tautą.

Kol dar nebuvo kitų pedagoginių žurnalų, „Lietuvos mokykloje“ bendradarbiavo: A. Alekna, J. Yčas, J. Jablonskis, P. Mašiotas, T. F. Žilinskas, J. Naujalis, V. Dubas, J. Vokietaitis, J. Elisonas, K. Šakenis, M. Šikšnys, A. Vireliūnas ir kiti. Nors vėliau dauguma bendradarbių buvo katalikai pedagogai tokie, kaip vyskupas M. Reinys, M. Pečkauskaitė, J. Gobis, V. Arminaitė ir kt., tačiau „Lietuvos Mokykla“ noriai spausdino ir kitų tikybių pedagogų straipsnius, nors ir buvo redaguojamas griežtai prisilaikant katalikų tikybos konfesinių dėsnių. Reikia pažymėti, kad nuo 1925 m. iki 1927 m. buvo leidžiamas žurnalo priedas „Mūsų kalba“.

Mėnesinis švietimo ministerijos žurnalas „Švietimo darbas“ buvo pradėtas leisti 1919 m. spalio mėn. ir ėjo iki 1930 m. Pradžioje šį žurnalą redagavo redakcinė komisija, kurią sudarė A. Busilas, P. Mašiotas ir A. Vireliūnas. Vėliau redakcinė komisija šiek tiek keitėsi. Šio žurnalo atsiradimą įtakojo poreikis pedagoginio leidinio švietimo darbuotojams. Žurnalą sudarė dvi dalys – oficialioji, kurioje buvo skelbiami Švietimo ministerijos dokumentai apie įvairius mokyklų darbo reikalus, o neoficialiojoje dalyje – nagrinėjami įvairūs pedagogikos, psichologijos ir dėstymo metodikų klausimai.

1924 m. studentų ateitininkų iniciatyva pradėtas leisti kultūros žurnalas „Židinys“, kuriame buvo publikuojami straipsniai, liečiantys pedagogines temas ir kuris išėjo po ilgų diskusijų, nes buvo abejojama ar pajėgs išsilaikyti. 1923 m. studentai ateitininkai pasiryžo leisti studentų laikraštį, bet tam trūko lėšų. Iki žurnalo „Židinys“ pasirodymo, buvo leidžiamas žurnalas „Draugija“ ilgus metus tarnavęs inteligentijai. 1923 m. jo leidimas buvo nutrauktas ir tuo pasinaudojo studentai ateitininkai. Stengdamiesi užpildyti susidariusią spragą kultūriniame gyvenime, jiems ir kilo mintis išleisti naują žurnalą, kuris pakeistų „Draugiją“, o tuo pačiu galėtų tarnauti sprendžiant studentams rūpimus klausimus. Naujas žurnalas buvo skiriamas gana plačiam skaitytojų būriui ir buvo tikėtasi, kad turėdamas pakankamai skaitytojų galės išsilaikyti.

1924 m. pavasarį Studentų Ateitininkų Centro Valdybos iniciatyva buvo sušauktas pasitarimas sumanyto leisti žurnalo klausimui spręsti. Šitame pasitarime buvo nutarta, kad numatomas leisti žurnalas bus panašus į ankstesnįjį „Draugija“, tačiau bus papildytas nauju, studentijai skiriamu, akademiškojo gyvenimo skyriumi. Šiame pasitarime buvo diskutuojama ir dėl žurnalo pavadinimo. Buvo siūloma jį vadinti „Kūrybos Žiedai“, „Draugija“, „Ateities spinduliai“. Dr. V. Mykolaitis pasiūlė žurnalą pavadinti „Židinio“ vardu. „Židinio“ vardas visiems pasitarimo dalyviams buvo priimtinas, nes „jis labai gražiai išreiškė jaunesniosios ir vyresniosios inteligentijos kartos kūrybinių jėgų sutelkimą, kuris turėjo pasirodyti sumanytame žurnale“ [Šapalas K. Kaip pradėjo eiti Židinys // 1934,. Nr. 12, p. 465.]

Galutinai žurnalo leidimo klausimą turėjo išspręsti studentų ateitininkų konferencija, kuri buvo sušaukta 1924 m. rugsėjo m. 11 d. Kaune. Palietus žurnalo klausimą, konferencijoje kilo gana karštos diskusijos. Vieni pasisakė už žurnalo išleidimą, kiti – prieš. Kalbėjusieji prieš neneigė žurnalo reikalingumo, tik abejojo, ar pajėgs išsilaikyti. Jiems atrodė, kad pradėtas leisti žurnalas neturės užtektinai nei raštų, nei prenumeratorių ir turės sustoti ejęs. Žurnalo šalininkai į viską žiūrėjo optimistiškiau ir stengėsi įtikinti, kad visus sunkumus lengvai pasiseks nugalėti. Konferencijos dalyvių dauguma palaikė žurnalo šalininkų pusę ir nutarė jį leisti. Pavadintas buvo „Židinio“ vardu. Vyriausiuoju Redaktoriumi išrinktas Dr. V. Mykolaitis – Putinas. Vėliau į Redakciją įėjo dar K. Šapalas, kurį delegavo Studentų Ateitininkų Centro Valdyba.

1924 m. gruodžio mėn. pradžioje pirmasis „Židinio“ numeris buvo atiduotas „Šviesos“ spaustuvei ir skaitytoją pasiekė prieš pat Kalėdas. Žurnalo turinys, pasak K. Šapalo, nors ir nebuvo labai įvairus, tačiau aktualus ir daugeliui, gal būt, įdomus. Redakcija savo žodyje, kurį parašė Dr. V. Mykolaitis, aiškindamas šio žurnalo atsiradimo aplinkybes ir sumanymą jį leisti pareiškė, kad „mes norime, kad „Židinys“ padėtų pralaužti mūsų kultūrinio gyvenimo sustingimą ir sudomintų kitomis vertybėmis“. [Šapalas K. Kaip pradėjo eiti „Židinys“ // „Židinys“, 1934, Nr.12, p. 466.]

Spaudos ir inteligentijos palankiai sutiktas žurnalas susidūrė su problemomis dėl straipsnių stygiaus, kadangi už juos nebuvo mokamas honoraras. Dažnai žurnalas dėl šių priežasčių išeidavo pavėluotai. Redakcija gyveno viltimi, kad gaus finansavimą iš Švietimo ministerijos, tačiau šis jų kreipimasis atsako nesulaukė. Dėl nereguliaraus žurnalo leidimo, jis neteko dalies skaitytojų pasitikėjimo. Dėl šios priežasties žurnalui buvo iškilusi grėsmė nutraukti jo leidybą. Žurnalo organizatoriams sujodus, buvo pertvarkyta redakcija ir žurnalo administracija, kuri per trumpą laiką, įtraukus studentus, moksleivius, įvairias organizacijas „Židinys“ vėl buvo pastatytas ant tvirtų ekonominių pagrindų.

Organizuojant žurnalo išlikimo akciją, didelis dėmesys buvo kreipiamas šio žurnalo turiniui, nes nuo turinio, pasak autoriaus, priklauso ir žurnalo pasisekimas. Į žurnalo leidybą buvo įtraukti tokie žymūs to meto šviesuoliai kaip profesorius Pr. Dovydaitis, J. Tumas – Vaižgantas,

profesorius St. Šalkauskis, A. Jakštas ir kiti. Šitų žymių jėgų artimas bendradarbiavimas žurnale buvo labai reikšmingas žurnalui nestigo straipsnių, jis tapo įdomiu, aktuali ir skaitytojų mėgiamu. Nuo 1925 m. „Židinys“ pradėjo eiti reguliariai ir įgijo didelį skaitytojų pasitikėjimą.

1920 m. rudenį Šiauliuose buvo pradėtas leisti žurnalas „Mokykla ir gyvenimas“, tačiau tikruoju „Mokyklos ir gyvenimo“ pirmtaku laikomas Lietuvos Mokytojų profesinės sąjungos leistas laikraštis „Beraštis“, kurio pirmas numeris išėjo 1919 m. gruodžio mėn. Marijampolėje.

„Beraščio“ vardas buvo pasirinktas turint galvoje bepradedančius mokyti visai beraščius vaikus, su kuriais turi dirbti pradinių mokyklų mokytojai. „Beraščio“ išėjo tik 5 numeriai ir 1920 m. rugpjūčio mėn. Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos skyrių ir vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų mokytojų korporacijų atstovų suvažiavimas nutarė leisti žurnalą „Mokyklą ir gyvenimą“, vietoje „Beraščio“.

Žurnalo ideologinė kryptis buvo ypač ryški 1921-1933 metais. Vėliau, įsigalėjus tautininkams, „Mokykla ir gyvenimas“ atkakliai gynė mokytojų teises, stebėjo vykdomą mokyklų reformą, kritikavo ją ir atvirai protestavo prieš biurokратиšką švietimo vadovų elgesį su mokytojais, smerkė nepaslankumą bei sustingimą, tvarkant kultūros reikalus. „Valdant tautininkams, „Mokykla ir gyvenimas“ buvo vienas aktyviausių opozicinių leidinių“. [Ažubalis A. Iš Lietuvos matematinio švietimo praeities. Kaunas, 1993, p.8]

Be mokytojų profesinių reikalų žurnalui „Mokykla ir gyvenimas“ nuolat rūpėjo pedagoginiai, metodiniai ir auklėjimo klausimai. Šioje srityje žurnalas nuolat sekė pedagoginės minties raidą užsienyje ir savo gimtajame krašte, informavo savo skaitytojus apie visas pedagoginiame pasaulyje vykstančias problemas ir naujienas. Šis žurnalas domėjosi ir organizaciniais mokyklų reikalais, visada pasisakydavo mokyklų sistemos, reformų, programų ir kitais klausimais.

„Mokyklai ir gyvenimui“ taip pat labai opūs buvo ir auklėjimo reikalai, kurie žurnalo požiūriu yra itin svarstylini, ypatingai tie, kurie liečia piliečių sąžinės laisvę, kadangi aptariamam laikotarpiu buvo verčiami mokyti tikybos, nors tėvai laisvamaniai, vaikai nekrikštyti ir nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai

Apibendrinant galima pasakyti, kad „Mokykla ir gyvenimas“ per visą savo gyvavimo laiką stengėsi reaguoti į visus mokyklą, mokytojus ir mokinius liečiančius klausimus ir stengėsi juos taip paveikti, kad jie neprasilenktų su demokratiška, humaniška ir kraštui tinkamiausia santvarkos ir darbo linkme.

Žurnalo „Mokykla ir visuomenė“ (1933-1936) atsiradimo aplinkybes apsprendė nesklaidumai įvykę Lietuvos Mokytojų profesinės sąjungos gyvenime. 1933 metų nesusipratimas, kuris įvyko dėl buvusio sąjungos pirmininko B. Žygelio padarytų su „sąjungos tikslais ir paskirtimi nesuderinamų žygių“. [Prieškarinė mokytojų organizacijos spauda // Mokykla ir

gyvenimas, 1939, Nr. 12, p. 326]. B. Žygelis gindamas savo pašlijusią padėtį „Spaudos Fonde“ ir Sąjungoje, sugebėjo įtikinti kai kuriuos nuošaliau stovinčius Sąjungos narius, kad šie palaikytų jį Sąjungoje ir „Spaudos fonde“, kadangi jis gina Sąjungą ir „Spaudos fondą“ kairiuųjų pažiūrų išigalėjimo. Kiti sąjungos nariai ir dauguma Centro valdybos narių aiškiai nesutiko su B. Žygelio palaikymu. Prasidėję tarpusavio nesutarimai privertė kai kuriuos Centro valdybos ir Sąjungos narius pasitraukti iš Sąjungos veiklos. Pasitraukimo priežastį paaikškino išleisdami leidinį „Gyvenimo mokykla“, o vėliau ir įsteigę pedagoginę draugiją pradėjo leisti periodinį pedagoginį žurnalą „Mokykla ir visuomenė“, kuris ėjo nuo 1933 iki 1936 metų.

1933m. žurnalo „Mokykla ir visuomenė“ Nr. 1 vedamajame straipsnyje „Savojo žurnalo reikalai“ [Savojo žurnalo reikalai. // Mokykla ir visuomenė, 1933, Nr. 1] aptariamos šio žurnalo atsiradimo aplinkybės, teigiant, kad Lietuvos mokytojai netekę savo žurnalo „Mokykla ir gyvenimas“ negali likti be jiems skirto leidinio, kadangi spartus gyvenimo tempas kelia ištisa eilę klausimų, kuriuos turi spręsti kiekvienas sąmoningas pilietis, jeigu jam rūpi ne vien asmeniniai, bet ir visuomenės gyvenimo reikalai. Žmonių švietėjas – mokytojas, jaunosios kartos auklėtojas ir jos rengėjas gyvenimui, turi tinkamai orientuotis gyvenimo aktualijose, reaguoti į vykstančius gyvenimo reiškinius ir turi jaunajai kartai rodyti kelius į ateitį.

Visi pažangieji mokytojai ir visuomenė suprato, kad to meto mokyklai buvo reikalingos skubios reformos, kad ji atitiktų nūdienos reikalavimus, o tų klausimų aptarimui ir sprendimui reikalingas gyvas pedagoginis žodis ir leidinys, kuriame mokyklos reformos klausimai būtų visapusiškai giliai aptariami ir sprendžiami. Tuo metu net ir nebuvo abejonių dėl pedagoginio žurnalo būtinybės. Išleidžiant pirmąjį žurnalo numerį buvo teigiama, kad „Mokykla ir visuomenė“ pasieks ne tik mokytojus, bet ir susiras sau draugų, rėmėjų ir skaitytojų.

Žurnalo „Mokykla ir visuomenė“ tikslas jungti mokytojų ir aktyviosios visuomenės jėgas bendram krašto švietimo darbui. Tai buvo mokytojų ir visuomenės žurnalas, kur tiek mokytojas, tiek ir bet kuris skaitytojas turi galimybę pasisakyti aktualiais švietimo darbo klausimais.

Kad tuo metu pedagogams trūko pedagoginės spaudos, galima suprasti iš „Tautos mokykla“ vieno iniciatorių Vytauto Augustausko straipsnio, išspausdinto 100 žurnalo numerio proga. Pasak autoriaus, iki žurnalo „Tautos Mokykla“ atsiradimo, mokytojai neturėjo visiems tinkamo pedagoginio žurnalo. Savo dvasią jie maitino srovinių pedagogikos žurnalais, kurie neįstengė sutelkti pedagoginės visuomenės.

1933 m. buvo pradėtas leisti pedagogikos ir tautinės kultūros žurnalas „Tautos mokykla“. Žurnalas leistas Kaune nuo 1933 m. sausio iki 1940 m. liepos. Pradžioje žurnalą leido V. Augustauskas-Augustaitis, M. Krikščiūnas, J. Mikoliūnas ir L. Vaitiekūnas. Nuo 1936 metų – Lietuvių mokytojų sąjunga. Žurnalo tikslas buvo kelti tautinius idealus, diskutuoti auklėjimo ir

mokymo tikslais. Buvo spausdinama mokslinių, praktinių bei metodinių straipsnių. Buvo publikuojami lietuvių ir užsienio autorių straipsniai.

Galima daryti išvadą, kad 1918-1940 metų pedagoginės spaudos atsiradimą skatino pedagogų visuomenės noras reikštis ugdymo klausimais, išsakyti savo nuomonę juos dominančiais klausimais, taip pat pedagoginių srovių įtaka Lietuvos švietimui.

2. ASMENYBĖS UGDYMO PROBLEMŲ APTARTIS IR MOKYTOJŲ VAIDMUO UGDYMO PROCESĖ

XX a. Pirmos pusės Lietuvos pedagoginė spauda yra pagrindinis šaltinis, analizuojant ugdymo mokslo brandą Lietuvoje.

Šiame skyriuje aptarsiu XX a. pirmos pusės spaudoje nagrinėjamas ugdymo problemas ir mokytojų vaidmenį šiame procese.

Pedagoginės teorijos bei praktikos klausimais ir periodinėje spaudoje, ir atskiruose leidiniuose rašė mokytojai, visuomenės veikėjai, mokslininkai, rašytojai.

Asmenybės ugdymo klausimais rašė daugelis Lietuvos pedagogų – A. Gučas, J. Vabalas-Gudaitis, J. Geniušas, A. Liaugminas, J. Laužikas, A. Maceina, J. Šliūpas, S. Šalkauskis, A. Vokietaitis, A. Šerkšnas, J. Gobis, A. Majus ir kiti, kurie studijavo užsienio pedagoginę mintį bei praktinę patirtį. „Pedagoginėje spaudoje („Tautos mokykla“, „Švietimo darbas“, „Naujoji mokykla“, „Mokykla ir visuomenė“, „Mokykla ir gyvenimas“ ir kt.) buvo pateikiama ne tik įvairių mokymo sistemų (Daltono, „vadovaujamo mokymosi“, Manheimo, Jenos plano, projektų metodo ir kitų) charakteristika, bet ir asmenybės ugdymo koncepsijų (Dž. Diuji, Ed. Šprangerio (Sprenger, 1883-1963), G. Keršenšteinerio, H. Gaudigo, A. Lajaus, P. Petersono, F. Fiorsterio, M. Montessori ir kt.) analizė. Beveik kiekviename to meto pedagoginiame veikalė (St. Šalkauskio, A. Maceinos, J. Laužiko, J. Vabalas-Gudaičio, A. Vokietaičio, A. Šerkšno ir kt.) jaučiamos „aktyviosios mokyklos“ idėjos. Daugelio Lietuvos pedagogų teorijos tiesiog atsivėja naujojo auklėjimo dvasia, kuri siejasi su vaiko iniciatyva, jo saviveiksmiškumo, kūrybingumo ugdymu, su scholastinių mokyklų metodų kritika. Jie buvo prieš vaiko atminties perkrovimą, įtemptą psichologinę atmosferą mokykloje, autoritarinį pedagoginio bendravimo stilių, pabrėžė tokius principus kaip mokymo prieinamumas, gyvenimiškumas, daug dėmesio skyrė istoriškumo principui bei savo tautos istorijai.

Viena iš didžiausių ydų laikyta ta, kad žinios vaikams pateikiamos gatavos, kad jų nesiekama savarankiškai; pabrėžiama, jog tinkamiausias metodas – kai vaikas dirba ir mąsto pats, o mokytojas rodo kelią. „Aktyvioji mokykla“ ne tik pateikė daug pretenzijų mokytojui, mokyklai, mokymo turinio atrankai, mokymo organizavimui, bet ir iškėlė daug naujų vaiko asmenybės ugdymo reikalavimų.“[Valatkienė S. „Naujojo ugdymo sąjūdis Vakaruose, jo idėjų atspindys Lietuvoje (1918-1940), Vilnius, 1997, p. 141-142.]

Jau 1918 m. žurnale „Lietuvos mokykla“ Nr.5-6 straipsnyje „Ar reikalinga mokytojui rengtis pamokoms?“ analizuoja jaunimo auklėjimo ir lavinimo problemas. Jis teigia, kad norint pasiekti vaisingų rezultatų, mokytojas privalo ruoštis pamokoms, kreipiant dėmesį į pamokos

turinį ir pateikimo būdą. Jis akcentuoja, kad svarbiausias mokyklos tikslas – vaiko protinių gebėjimų lavinimas. Jo nuomone vaiko aktyvumas mokymo procese: „mokymo pamate turi būti aktyvus veikimas, tai yra, kad sąvokos ir išvados nebūtų kaišiojama parengtos, bet kad patys vaikai jas išsidirbtų“.[Majus A. Ar reikalinga mokytojui rengtis pamokoms? // Lietuvos mokykla. 1918, Nr.5-6, p. 127.] Autorius teigia, kad mokymas, kuriame patys vaikai daro išvadas yra pats tikriausias, nors ir pats sunkiausias. Pedagogas didelį dėmesį kreipia ir mokymo metodų tobulinimo klausimams. Jo nuomone, nereikėtų iš mokinių reikalauti vien tik atkartojimo pateiktos medžiagos, bet privalu skatinti jį patį mąstyti ir daryti atitinkamas išvadas. Norint pasiekti gerų rezultatų, mokytojas privalo ir pats nuolat tobulintis, kadangi anot autoriaus, gero mokymo paslaptis yra ne tik mokomąjį dalyką žinoti, bet ir mokėti jį perteikti savo mokiniams, o tai galima pasiekti tik pačiam mokytojui lavinant, semiantis žinių iš pedagogikos knygų, laikraščių ir žurnalų.

Apie mokymo ir auklėjimo metodus rašo ir J. Gobis žurnale „Lietuvos mokykla“ 1924 m. Nr. 3 straipsnyje „Mokytojo asmenybė ir pedagoginis darbas“. Pedagogas straipsnyje aptaria mokytojo asmenybės bruožus, kurie lavina protinius gebėjimus ir charakterio savybes. Svarbiausias mokytojo uždavinys yra įkvėpti mokiniams meilę mokslui. Tai padaryti, pasak autoriaus, gali mokytojas, kuris pats nuolat tobulėja, turi autoritetą moksleivių tarpe. Mokytojas savo ugdytiniams turi būti neginčijamas moralinis autoritetas. Savo pavyzdžiu turi rodyti, kad reikia nuolat ugdyti savo moralę. Mokiniai matydami tokį mokytojo moralinį progresą, pagal Gobį atleis jam mažus paklydimus. Moralinis pavyzdys geriausiai parodomas darbu nei pamokslavimais ir pamokymais. Taip pat mokytojas turi laikytis nuoseklumo, kas padėtų laikytis racionalumo ugdymo procese. Jis turi taip pat būti išsikėlęs aukštus idealus.

Beveik visi pedagogai pabrėžė, kad asmenybės ugdymui labai svarbūs teigiami pedagoginiai santykiai. Teigiama, jog mokytojo optimizmas, žadina teigiamas emocijas, padeda išvengti konfliktų. Norint tinkamai ugdyti asmenybę, mokytojui būtinos tokios savybės kaip aukšta vidinė kultūra, pedagoginis teisingumas, meilė bei palankumas vaikui. A.Vokietaitis ypač pabrėžė pedagoginio teisingumo, auklėjimo ir mokymo, vaiko pažinimo svarbą. Straipsnyje „Mokytojo asmenybė ir jos struktūra“ išspausdintą žurnale „Tautos mokykla“ 1935 m Nr. 13-14 A.Vokietaitis teigia: „Mokytojui stengiamasi pavesti ne tiktai sąmonės ugdymas, ne tik mokymas, bet ir auklėjimas, nors daugelis pedagogų yra prieš priėmimą auklėjimo funkcijų“. [Vokietaitis A. Mokytojo asmenybė ir jos struktūra //Tautos mokykla, 1935, Nr. 13-14, p.,293.]

Pedagogo darbas nukreiptas ne tiesiog į kultūrinės vertybes, bet į jaunas žmones, tų vertybių nešiotojus ir saugotojus, gal ir į būsimus tų vertybių kūrėjus. Pedagogo dedama pareiga paveikti šių dienų gyvenimą dėl geresnės, laimingesnės ateities. Jisai pats turi būti kultūros nešiojantis ir saugotojas.

Savo straipsniuose A. Vokietaitis analizuoja ir mokyklos bei pedagogo uždavinius, teigdamas, kad pedagogas negali būti tiktai mokytojas, nes jo uždaviniai yra žymiai platesni ir jis negali apsiriboti vien tik mokymo darbu, bet turi būti pilnai pasiruošęs vykdyti ir mokyklai keliamus uždavinius. Anot A. Vokietaičio tų dienų mokykla privalo: 1) mokyti, t. y. perteikti žinias; 2) skiepyti racionalius darbo metodus ir įpročius; 3) auklėti bent jai prieinamose ribose ir galimomis priemonėmis; 4) pažadinti susidomėjimą kultūra ir jos kūryba; 5) organizuoti auklėjimą gyvenimą mokykloje.

A. Vokietaičio teigimu, mokytojo darbas visose savo stadijose turi persisunkti auklėjimo funkcijomis. Tai pasiseks, kai mokymas ir auklėjimas bus suprastas, kaip vienas nedalomas procesas, kuris įvairiomis pasireiškimo formomis apims visus mokyklai statomus reikalavimus; mokinių kolektyvas turi būti traktuojamas, kaip gyva vertybė, iš kurios atitinkamai veikiant turi išeiti harmoningai susiformavusios asmenybės. Nuo šio uždavinio negali būti atleista jokia mokykla, ar tai būtų bendro lavinimo, ar profesinė. Šių dienų pedagogas turi būti: mokytojas, auklėtojas, gyvenimo formų organizatorius ir tautinės kultūros perteikėjas.

A. Vokietaitis akcentavo ir mokytojo asmenybės, bei vaiko pažinimo svarbą. Jis teigė, kad nuo tinkamo mokytojo asmenybės apibrėžimo, nuo teisingo nusistatymo pedagoginiam darbui priklauso ir ateities žmonių likimas. Labai svarbus ir psichologinis pedagogo pasirengimas, kadangi tai turi didelės reikšmės mokytojo ir mokinio tarpusavio santykiams.

Kaip ir kiti to meto pedagogai, A. Vokietaitis ne tik intensyviai studijavo užsienio pedagogų teorinius darbus bei praktinę patirtį, bet tai pritaikė ir savo darbe.

Tų dienų spaudoje, aptariančioje mokytojo problemą, ypatingai iškeliamas mokytojo ir auklėtojo asmenybės bruožas. J. Keršenšteineris tvirtina, kad mokytojo asmenybės vertinime svarbu yra jo socialinė prigimtis. Tuo vadovavosi ir A. Vokietaitis, analizuodamas ir aptardamas asmenybės ugdymo problemas nagrinėjamu laikotarpiu.

„Mokytojas džiaugiasi, galėdamas stiprinti, tobulinti, ugdyti ne tik svetimą gyvybę, bet jisai džiaugiasi, jausdamas ir savo gyvenimo aktingumo stiprėjimą, jausdamas gyvenimo veiklą, gyvenimo tikrumą. Tai galingas pedagoginiam darbui asmeninis stimulus, nes tas darbas stiprina savo realumo, savo tikro buvimo jausmą.[Ten pat, p. 335.]

Auklėjimo darbą pamėgęs mokytojas žino, kad jaunos sielos, pasisavinusios jiems teikiamas žinias, subręš, sustiprės ir jo idėjas gyvenime vykdys. Tuomet jisai pajus, kad jo dvasios gyvenimas nusitęsia į ateitį. Net tais atvejais, kai mokytojas perteikia svetimų suformuluotas žinias ir išvadas, jisai tas žinias paverčia savomis ir, jei jisai tikras mokytojas, jas išgyvena, nudažo savo jausmu ir su džiaugsmu perteikia auklėtiniams. Mokytojo džiaugsmas – tai ne nusižeminusios ir svetimuose „aš“ ištirpusios asmenybės pasitenkinimas; tai yra savo asmens aspiracijų

įgyvendinimo džiaugsmas. A. Vokietaičio įsitikinimu, visiškai savęs išsižadėjęs mokytojas nereikalingas nei mokyklai, nei jaunimui.

Patyręs kitų sukurtas kultūrinės vertybes, pedagogas jas pasisavina ir atitinkama forma perduoda jas auklėtiniams, kaip savo patyrimo, savo įsitikinimo vaisių. Šio proceso gilumoje glūdi ne tiktai palinkimas ugdyti ir stiprinti priaugančios kartos kūrybines jėgas, bet ir savo asmenybės pasireiškimas, savo žmoniško veiklaus gyvenimo palaikymas.

Šis asmeninis mokytojo struktūros momentas išskyla jo karštai vykdomame darbe, kai jisai, atsidavęs kilniam žinių perteikimo džiaugsmui, visa savo mintimi pasineria mokslinės medžiagos pasisavinimo ir perdirbimo procese ir savo užsidegimu lengvai patraukia jautrų kilniam darbui jaunimą.

Savo profesijos esmė mokytojas – socialinė asmenybė. Šis socialumo, visuomeniškumo bruožas turi reikštis ne vien jo santykiuose, jo sąveikoje su mokiniais; pagrindinis jo pedagoginio darbo uždavinys ir prasmė turi būti nuolatinis kvietimas, raginimas gyventi, ruošimas tą gyvenimą tęsti. Ši socialinį pedagogo nusiteikimą jaunimas labai jautriai atspėja. Jei tokio nusiteikimo nėra, tai joks pedagoginis sugebėjimas auklėtinių jausmuose jo nepakeis, ir tokio pedagogo atžvilgiu mokiniai laikosi rezervuotai, šaltai, nerodydami širdies.

A. Vokietaitis savo straipsnyje „Mokytojo asmenybė ir jos struktūra“, kuriame gan plačiai analizavo mokytojo ir moksleivio santykius teigia, kad mokytojas neturi tenkintis tik paprastu žinių perteikimu, bet taip pat mokytojas turėtų įkvėpto mokinius pasiryžimo siekti kilnių tikslų, ugdyti juose savarankiškumą. Jis rašė „ Išsimokslinimas ir žinios – tai kultūrinės vertybės, kurios degdamos žmogaus sąmonėje, paprastą, bet išlavintą žmogų gali įkaitinti iki mokytojo laipsnio, vadinasi paversti žmogumi, sugebančiu ne tiktai tomis vertybėmis gyventi ir jas perteikti, bet galinčiu pažadinti troškimą ir paruošti jėgas toms vertybėms kurti.

Todėl mokytojo asmenybės centras - *susidomėjimas*, kuris jame nuolat turi būti gyvas, o iš antros pusės jisai tą susidomėjimą turi žadinti savo auklėtiniuose.

Tad išskyla naujas mokytojo asmenybės bruožas- troškimas, nuolatinis noras mokytis, gilinti ir plėsti savo žinias. Teigiamoje mokytojo struktūroje šis bruožas turi pagrindinės reikšmės. Dažnai gyvenime tenka susidurti su žmogumi laikančiu save galutinai išmokslintu, kuris jau nieko neieško, jokių žinių daugiau netrokšta. Tai sunkus atstumias tipas. Todėl principas „kitus mokydamas ir pats mokykis“ turi būti taikomas visų laipsnių mokytojams. Čia glūdi mokytojo ir mokinių psichikos giminingumas, jų dvasinio kontakto galimumas. Juk vyriausio mokytojo misija pačiam tobulintis ir padėti savo auklėtiniams tobulintis Taigi jisai pirmiausia turi savyje išugdyti tai, ką privalo savo auklėtiniams įskiepyti, ir čia jam reikia būti pavyzdžiu.“(Vokietaitis A. Mokytojo asmenybė ir jos struktūra // Tautos Mokykla, 1935 Nr.18, p. 401.]

Straipsnio autorius buvo įsitikinęs, kad mokytojo darbo esmė reikalauja nuolatinio tobulinimosi, kadangi mokytojų lavinimosi progresas paveikia ir mokinius, tuo stiprindamas įsitikinimą, kad galima ir reikia savo jėgomis žengti pirmyn. Savo straipsniuose mokytojo asmenybės nagrinėjimo tema, autorius rašo, kad dažnai skaudus nepasisekimas ištinka tuos mokytojus, kurie save laiko šiaip sau „žinių sandėliu“ ir savo vyriausia pareiga laiko išdalinti tik tai, kas įsakyta, kas kitų patirta ir į jį nuo seniai sudėta. Toks sustingęs žinių dalytojas gali būti žmogus ir labai didelio mokslo, bet, jei jame apmirė noras toliau savo žinias plėsti ir gilinti, jei nėra valios ateičiai, kuriai jisai ruošų gyvas kuriančias jėgas, tai jo laukia nusivylimas, o jo auklėjamus vaikus apatija ir abejingumas vykdomam darbui.

Autoriaus teigimu, toks pedagogo sustingimas ypač pavojingas jo auklėjamam besiformuojančiam vaiko būdui. Pedagoginiame darbe, kaip ir bet kuriame kitame kultūros darbe, veikia dėsnis: kas neina pirmyn, tas būtinai eina atgal. Kultūrinį dvasinį turtą reikia nuolat gaivinti, papildyti.

A. Vokietaitis savo straipsniuose akcentavo ir mokytojo sugebėjimą įsigilinti į vaikų psichiką, pasiekti jų sielos gelmes, tai yra pavirsti vaiku, bent trumpą laiką pasijusti vaiko būsenoje. Jis teigė, kad norint kitą suprasti, reikia save į jo vietą pastatyti. Toks kito asmens padėties išgyvenimo sugebėjimas mokytojui, auklėtojui turi be galo didelės reikšmės, nes yra svarbu ne tik teoriškai suprasti, bet ir praktiškai pajusti priimant sprendimus iš susidariusios situacijos. Pedagogui dažnai tenka veikti be ypatingo pasiruošimo sprendimo priėmimui, tiesiog gyvenimiškai, todėl straipsnio autorius yra tikras, kad mokytojas turi sugebėti pavirsti, pasijusti vaiku, kad suprastų jo pasielgimo priežastis, kurių pats vaikas dar negali paaiškinti ir suprasti dėl savo jauno amžiaus. Autorius teigia, kad didelę reikšmę turi mokytojo sugebėjimas organizuoti jaunų žmonių psichiką, ypač tais atvejais, kai vietos aplinka, gyvenimo sąlygos jaunimą nuteikia netinkama linkme. Čia mokytojas privalo patirti kiekvieno auklėtinio polinkius, jo pomėgius, stipresnes ir silpnesnes juo būdo puses; tuomet darys jo asmenybei įtakos, pateiks jam atitinkamus uždavinius ir tikslus ir, reikalui esant, sugebės paremti sava moraline jėga. Šiame darbe mokytojui turi padėti jo paties dvasinės savybės, kaip: susivaldymas, ištvermė, kantrybė. Šios būdo savybės reikalingos kiekvienam žmogui, bet pedagogui turi ypač didelės reikšmės. Auklėjimo darbe vien gerumo ir pasiaukojimo neužtenka.

Pedagogas, kuris siekia individualinio ir kolektyvinio žmogaus kultūros ugdymo, turi atidžiai sekti auklėtinio sieloje pasireiškiančius procesus ir jų išgyvenimus. Pasak A.Vokietaičio, dažnai atsitinka, kad pedagogas sėkmingai ir laiku tiria vaikų ir jaunuolių sielos išgyvenimus, bet nepajėgia tos patyrimo jėgos pritaikyti suaugusiems: čia trūksta specifinio, tik jauniems žmonėms ugdyti, intereso ir tik vaikų dvasia sutampančių ryšių.

Dabar aiškėja pedagoginio nujautimo ir takto prasmė. Tai pagrindiniai pedagogo požymiai, kurių trūkumo niekas negali pakeisti. Jis teigia, kad ir šių dienų pedagogikoje vyrauja dar Ruso ir Pestaloci pabrėžta mintis, kad auklėjimo – lavinimo menas yra ne kas kita, kaip sugebėjimas laiku padėti pačios prigimties išvystymo procesui. Kada kūdikiyje subręsta polinkis toliau žengti, protas dažnai negali šito išspręsti; tai atlieka pedagoginis nujautimas ir taktas - abu neprotinio pobūdžio faktoriai. Šių dienų pedagogikoje asmenybės lygiui nustatyti naudojami moksliskai organizuoti tyrimai. Tačiau eilinis mokytojas šiam darbui dar neparuoštas. Bet ir objektyviam tyrimui atlikti taip pat reikia takto ir nujautimo. Vaiko būdai ir jo polinkiams susekti tiek protu paremti tyrimai, tiek faktas ir nujautimas turi vieni kitus remti, vieni kitus papildyti. Mokytojo prigimtis ir pedagoginis patyrimas pasakys, kuo daugiau remtis, kuo daugiau pasitikėti. Gali pasitaikyti, kad vieno vaiko asmenybę geriau atspės taktas ir nujautimas, kito – objektyvūs tyrimai. Ramus ištvermingas mokytojo susivaldymas, valios stiprybė geriau veikia vaikus, nei nuolatiniai draudimai ir šūkavimai. Labai svarbus dėmesys to meto spaudoje buvo skiriamas mokytojui, kuris norėdamas išlaikyti moksleivių tarpe autoritetą, privalo būti kilni ir tvirto būdo asmenybė. Tik tada galimi normalūs tarpusavio santykiai tarp mokytojo ir auklėtinio.

Be kantrybės, didelę reikšmę turi ir mokytojo tolerancija, pakantumas, tam tikras nuolaidumas. Mokytojas susiduria su labai skirtingų individualybių vaikais, kurių augimui ir asmenybės formavimui turi teikti savo pagalbą ir kartu išlaikyti savo, kaip žmogaus ir asmenybės veidą. To meto periodinėje spaudoje ne vienas autorius atkreipė dėmesį į mokytojo ir mokinio santykius, o taip pat ir santykius su mokinių tėvais, kurie neretai būna skirtingų pasaulėžiūrų.

Gerbdamas mokinio individualybę ir leisdamas jos teigiamoms savybėms laisviau pasireikšti, mokytojas neatsisako savo linijos ir, siekdamas iškelto tikslo, turi rodyti tam tikro griežtumo ir pastovaus reikalavimo. Tačiau toks griežtesnis reikalavimas visuomet turi būti sušvelnintas palankaus mokytojo nusistatymo darbo sunkumams palengvinti, padėti šalinant kliūtis. Mokyklos gyvenime reikalavimų griežtumą patys mokiniai labai vertina; jie, rodos, instiktyviai jaučia, kad per mokytoją atsiliepia paties gyvenimo tvirtas ir reikalaujamas balsas. Tuo būdu aiškėja, dėl ko dažnai mokytojų, ypač moterų, pernelyg didelis švelnumas ir jautrumas vaikų nepatraukia, tuo tarpu kai tiesus, reikalaujamas, kai kada net šiurkštus, bet vaikus mylįs mokytojas jų esti labiau mylimas ir gerbiamas. Ypač tais atvejais, kai vaikai pajunta, kad mokytojo griežtumas ir reikalavimas išeina iš paties vykdomojo darbo interesų, kad griežtų reikalavimų pagrinde glūdi troškimas pačių vaikų augimui padėti, tuomet mokytojas savo darbą gali vykdyti drąsiai, tiesiai ir nuoširdžiai.

Autorius teigia: „dažnai pasitaiko pedagogų, kurie griežti ir reikalauja, bet tik iš formalinės mokyklos veikimo pusės. Toki sausi pedantai, nusikratę asmeninio ryšio su vaikais, neigiam mažų žmonių būdo savybes, apmirusios dvasios, gyvų tikslų siekimą pakeičia apmirusių formų

reikalavimu. Šitas formalizme ir pedantizme glūdįs apmirimo bruožas atstumia nuo tokio mokytojo vaikus ir suaugusius.“ [Ten pat, p. 404.]

Pedagogas straipsnyje svarsto, kokia yra asmenybės ugdymo esmė? Kai kam atrodo, kad, formuojant žmogaus asmenybę, pagrindinė reikšmė priklauso auklėjimui nuo pat mažens, tačiau net ir puikiausiai išauklėtas jaunuolis ne visada pavadinamas kultūringu asmeniu. Nemaža straipsnių asmenybės ugdymo temomis periodinėje spaudoje nagrinėjamu laikotarpiu parašė pedagogas Antanas Šerkšnas.

A. Šerkšnas tapo vienu pačių aktyviausių pedagoginės spaudos bendradarbių. Jo straipsnių pedagogikos klausimais randame „Lietuvos mokykloje“, „Židinyje“, „Naujojoje Romuvoje“, XX amžiuje, „Ryte“ ir kituose žurnaluose bei laikraščiuose. „A. Šerkšnas vadintas viena iš „Lietuvos mokyklos“ žurnalo naujųjų pajėgų, tokių kaip A. Maceina, J.Pankauskas, P. Maldeikis ir kiti. Ypač daug dėmesio susilaukė A.Šerkšno straipsnis „Asmenybės ugdymo problema“, 1937 metais išspausdintas „Tautos mokykloje“. (žiūrėta 2009 025 26, www.XXI.amzius.lt/archyvas/ 2004 01 21), taip pat Antanas Šerkšnas ir mokyklos bendruomenės darbo organizavimo sistemos pagrindėjas, 1936 m žurnale „Tautos mokykla“ išspausdinęs straipsnį „Klasės bendruomenė“

Straipsnyje „Asmenybės ugdymo problema“, autorius teigia, kad be jokių įrodinėjimų žinoma, kad mokykla turi stengtis išauginti tautai asmenybę, o ne menkavertį narį.

„ Pačios šaknys, iš kurių asmenybė išugdoma, net ir moksle, ne visų vienodai suprantamos. Ed. Sprangeris asmenybę veda iš atskirų valstybių kompleksų, į kurių vieną ar kitą esantį linkusi atskiro žmogaus prigimtis ir kurių fone, pagal palinkimą, reikia formuoti ir asmenybę. Jis yra nustatęs šešis idealinius individualybės tipus (teorinis žmogus, ekonominis žmogus, estetinis žmogus, socialinis žmogus, jėgos žmogus ir religinis žmogus, į kuriuos reikia orientuotis, ugdant asmenybę. O Muller – Freienfelsas asmenybės ugdyme stengiasi orientuotis ne į vertybių kompleksus, bet į pagrindines sielos funkcijas, pagal kurias išauga ir atitinkama asmenybės struktūra. Mokytojas praktikas, atsistojęs tarp šių dviejų krypčių, turi stengtis ne parinkti vieną iš jų, bet koordinuoti jas, nes kaip matome, jos tik abi drauge apima pilnutinį ugdymą: pirmoji pradeda nuo ugdytiniui transcendenčių, antroji – nuo ugdytiniui imanenčių vertybių.“ [Šerkšnas A. Asmenybės ugdymo problema // 1937, Nr.9, p. 203.]

Labai aiškiai išryškėjo A.Šerkšno straipsniuose požiūris į asmenybę, kuri sugeba naudotis savo žmogiškąja laisve, sugeba naudotis žmonijos sukurtomis vertybėmis ir pati pajėgia tas vertybes kurti. Asmenybę, pasak pedagogo, ir sudaro visi šie elementai drauge. A.Šerkšnas minėtame straipsnyje rašo ir apie asmenybės laisvę, kuri pajėgia racionalia linkme reguliuoti jo veiksmus. Kalbėdamas apie sugebėjimą naudotis žmonijos sukurtomis vertybėmis, jis turi galvoje tokį žmogaus galių išplėtojimą, kad jis (tas žmogus) pajėgia sąmoningai gyventi bendrą savo tautos, o per ją ir žmonijos, gyvenimą. Kalbant apie pajėgumą kurti, turima galvoje žmogaus

iniciatyvą jo žmogiškame paskyrimo ir pasirinktoje profesijoje. „Klaidinga būtų manyti, kad tik menininkas ar mokslininkas yra kūrėjas: *kūrėjas gali ir turi būti kiekvienos profesijos, kiekvieno amato žmogus*“ [Ten pat, p. 203.]

Amatininkas, ūkininkas, darbininkas, kuris sugeba sąmoningai sukurti, pajėgia išlaikyti ir pozityviai ugdyti šeimą, tautos, o per ją ir žmonijos, akimis žiūrint, tuo pačiu yra kūrėjas. Pedagogo įsitikinimu materialinis ir dvasinis skurdas, kurio nemaža mūsų krašte, plaukia ne iš tautos geografinės ar kitos kokios nors padėties, bet iš jos narių iniciatyvos stokos ir per menko kūrybingumo, kuriam išsirutulioti sutrukdė nelaimingas mūsų tautos likimas. Jo manymu, visose gyvenimo srityse šiandien mes turime daugybę gražių galimybių, kurioms išnaudoti reikia asmenybių. Mintis, kad asmenybės kilimas, ir net vaiko gabumas, „determinuotas“ materialinių šeimos išteklių, mūsų visuomenės santvarkos gyvenime neturi jokio pagrindo. Ne gabumas ir asmenybė nuo materialinių išteklių, bet materialiniai ištekliai nuo gabumo ir asmenybės pareina.

Šeima, tauta ir žmonija – tai dalykai, per kurios individas tampa pilnutiniu žmogumi. O pilnutiniu žmogumi laikomas asmuo, kuris sugeba sąmoningai naudotis žmonijos sukurtomis gėrybėmis ir, jų padedamas pats geba jas kurti. A.Šerkšnas primena, kad medžiaga iš kurios mokykla formuoja būsimą asmenybę yra nesubrendęs jaunuolis, turint galvoje ne fizinį nesubrendimą, bet dvasinį. Ir jei kuris mokytojas nesugeba į mokyklinį jaunuolį žiūrėti kaip į dar sąmonėjančią asmenybę, bet žiūri tik kaip į pajėgiantį save valdyti žmogų, tai, pasak pedagogo A.Šerkšno, toks mokytojas netinka asmenybei ugdyti. Straipsnio autorius buvo gerai susipažinęs su užsienio pedagogų ieškojimais ir jie, savaime aišku, negalėjo nedaryti jam tam tikros įtakos. Jis pabrėžia atsakingumą, atsakomybę, savitvarkos svarbą. Sekdamas Fr. W. Foersteriu, kuris savo pedagogiką grindžia protiniais išvedžiojimais, paremtais psichologijos ir krikščioniškosios etikos mokslu ir gausiais pedagoginės praktikos duomenimis, viską suveddamas į žmogaus dorinimo uždavinius. Pagrindiniai Fr. W. Foersterio dorinimo uždaviniai : „Vienas svarbiausių doros pedagogijos klausimų yra pratinimas tvardyti.[...] Antra doros pagrindas – meilė. Tatai teigdamas, Foersteris pasiremia šventais evangelijos žodžiais, kad ir visas paslaptis ir visoki mokslą žinočiau... o, kad meilės neturėčiau, esu niekas. Bet ar meilę galima žmoguje išugdyti? Taip, galima, nes meilės yra kiekviename žmoguje, tik reikia ją tinkamai pažadinti ir suaktyvinti.“[Bajerčius K. Foersterio dorinė pedagogika // Lietuvos mokykla, 1934,Nr.3, p. 131-132.]

Dar vienas Fr. W. Foersterio motyvas – atsakingumas dėl ateities. Vaikas gyvena tik dabartimi. Ateitis jam – nesuvokiamas dalykas. Mes turime reikalauti vaiką žiūrėti ne atsakingumo dėl ateities, bet atsakingumo dėl dabarties. Reikalauti, kad savisąmonės nesuformuotas jaunuolis jaustų atsakingumą dėl ateities.

A.Šerkšnas, analizuodamas asmenybės ugdymo problemas teigia, kad asmenybę ugdyti turime pradėti nuo vaiko prigimties pažinimo. Kada mokytojas pažins vaiką, tada jis žinos, kurie dėsniai iš žinomų auklėjimo sistemų atitinka vaiko prigimtį ir kurie neatitinka. „Asmenybės ugdymo darbe nėra nieko pavojingesnio, kaip aklas, be kritikos, kuria nors viena teorija ar sistema sekimas. Asmenybė – tautos stiprumo atrama.“ [Šerkšnas A. Asmenybės ugdymo problema // Tautos Mokykla, 1937, Nr.9, p. 205.]

Asmenybei ugdyti sąlygas rengia ir priemonės renka mokykla. Straipsnio autorius pateikia sąlygas, kurios būtinos asmenybės išugdymui. Jos yra dvejopos. Pirma – sąlygos, kurias apsprendžia ekonominė ir kultūrinė krašto būklė ir antra – sąlygos, kurias apsprendžia vaiko prigimtis ir mokytojo pajėgumas. A. Šerkšnas teigia, kad mokykla į mokinį turi žiūrėti kaip į dvasinę vienybę, tobulėjančią ir stiprėjančią su laiku. Auklėtojas į auklėtinį turi žiūrėti iš dabarties taško. Iš dabarties taško žiūrėdamas, prieš akis jis privalo turėti auklėtinį tokį, koks jis yra. „Šalia menkų ir šalintinių pradmenų, auklėtinyje auklėtojas turi rasti vertingų, stiprintinų ir vienybės principu imtinų dalykų, kuriais turi būti pagrįsta auklėtinio ateitis.“ (Šerkšnas A. Asmenybės ugdymo problema // Tautos Mokykla, 1937, Nr.10, p. 231.)

Ypatingai svarbų vaidmenį asmenybės ugdyme A. Šerkšnas, kaip ir anksčiau minėti pedagogai, teikia mokyklos vaidmeniui šiame procese. Mokykla turi ugdyti sąmoningus, doriniai vertingus, iniciatyvius, kūrybiniam darbui pajėgius tautos ir valstybės narius. Ji turi padaryti tai, kad aplinka, kurioje pradeda gyvenimą kurti gerai mokyklą lankęs ir baigęs jaunuolis, pasieks daugiau, nei tas, kuris to nesiekia. Straipsnyje autorius teigia, kad mokykla šį uždavinį atliks tik tada, kada ji darbo tikslu laikys ne vien tik programoje pažymėtų dalykų, bet ir asmenybės išugdymą.

Moksleivių auklėjimo, mokymo ir pedagogų ruošimo klausimais XX a. pedagoginėje spaudoje pasisakė ir žinomi pedagogai J. Vabalas-Gudaitis ir J. Laužikas.

J. Vabalas – Gudaitis nagrinėjo „naujosios mokyklos“ ypatybes, patobulintų mokymo metodų diegimą. Autoriaus manymu, racionaliausia būtų skirstyti mokomuosius dalykus pagal jų lavinimo poveikį. Mokymo turinį jis siūlė parinkti atsižvelgiant į vaiko psichiką, neperkraunant mokinių atminties gausiais faktais, smulkmenomis, ugdyti protines galias. Jis ypač smerkė „kalimo mokyklas“. Straipsnyje „Pedagogiškas mokinių grupavimas“, išspausdintame 1935m. „Tautos mokykloje“ Nr.21, autorius teigia, kad daug dėmesio kreipiama į „knyginį mokinių mokslinimą, bet labai mažai težiūrima į mokinių psichinį brendimą, net jų intelekto susiformavimą“. [Vabalas Gudaitis J. Pedagogiškas mokinių grupavimas // Tautos mokykla, 1935, Nr. 21, p. 476.]

Daugiausia vietos savo pedagoginėje teorijoje J. Vabalas Gudaitis skyrė mokinių veiklumui, jų minties aktyvumui bei savarankiškumui ugdyti.

Autorius svarbią reikšmę skyrė ir pedagogų ruošimui. 1935 m. žurnale „Tautos mokykla“ Nr. 13-14 jis išspausdino straipsnį „Pedagogo paruošimas“, kuriame svarbus vaidmuo tenka teoriniam pedagoginiam paruošimui. Pasak autoriaus, geras teorinis paruošimas padaro žmogų jautresnį gyvenimo praktikos klaidoms, teorija palengvina praktikos analizę, jos įvertinimą bei kritiką, teorija žmogui padeda kelti vis naujų problemų ir jas išbandyti praktikoje, teorija neduoda žmogui sustingti, „pedagoginiame darbe, kur kūrybinė medžiaga yra vaikai, mūsų ateitis, ypač svarbu neduoti užgęsti įskiepytam aukštojoje mokykloje kūrybingumui, neduoti pedagogui pavirsti į paprastą amatininką“.[Vabalas Gudaitis J. Pedagogo paruošimas // Tautos mokykla, 1935 Nr. 13-14. p. 291.]

J. Vabalas Gudaitis, kaip ir naujųjų pedagoginių srovių atstovai, reikalo mokymą individualizuoti, buvo už mokinio individualybės gerbimą, savitumo supratimą.

Apibendrinant galima teigti, kad naujosios pedagogikos atstovai ugdymą stengėsi pagrįsti integruotu požiūriu į žmogų, o ugdymas gali būti sėkmingas tik tada, jei jis grindžiamas visapusišku vaiko pažinimu.

2.1 Savarankiškumo ugdymo ir mokyklinės bendruomenės vaidmuo mokymo procese

Labai svarbus vaidmuo ugdymo procese yra savarankiškumas, kurio tikslas išmokyti mokinių savarankiškai dirbti, todėl to meto spaudoje savarankiškiems darbams buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Šiais klausimais aptariamojo laikotarpio spaudoje rašė V. Ruzgas žurnale „Mokykla ir visuomenė“ 1934 m. Nr. 5-6 straipsnyje „Savarankiški mokinių darbai namie ir mokykloje“, Nr. 10-11, 1934 „Mokykla ir visuomenė“ straipsnyje „Kraštotyra ir mokytojas, J. Vabalas – Gudaitis žurnale „Tautos mokykla“ 1936 m. Nr. 6 straipsnyje „Mokinių mokymasis bei pamokų ruošimas“, taip pat straipsnyje „Pamokų ruošimo organizavimas“ tame pat žurnale Nr.8 ir kt.

V. Ruzgas minėtame straipsnyje analizuoja mokymo proceso problemas, teigdamas, kad mokykloje iš mokytojo reikalaujama paruošti vaiką visapusiškai išlavintą ir tinkamai paruoštą gyvenimui, tačiau autorius teigia, kad tai padaryti paskirtu pamokoms metu su perpildyta klase mokinių yra sudėtinga, todėl ir praktikuojama duoti moksleiviams užduotis į namus. Todėl, anot V. Ruzgo, ypatingas dėmesys ir turi būti kreipiamas savišvietai ir savarankiškiems darbams. Mokiniai, atlikdami jiems užduotą darbą, turi ne tik dirbti su knyga, bet ir „stebėti gyvenimą, aplinką, gamtą ir kt.“ (Ruzgas V. Savarankiški mokinių darbai namie ir mokykloje // Mokykla ir visuomenė. 1934, Nr. 5-6, p. 208) Autorius nesumenkina knygos reikšmės šiame procese, bet ji, pasak autoriaus yra ne tikslas, o tik pagalbinė priemonė tikslui įgyvendinti, kadangi knyga yra galinga priemonė, tačiau reikia mokėti ja naudotis. Straipsnyje autorius analizuoja ir motyvuoja, kada galima ir reikia mokiniams ne tik jiems patiems to norint, bet ir privalomai užduoti savarankiško darbo į namus ir pateikia atvejus, kada tai reikia daryti: kai programai įsisąvinti skiriama per mažai laiko, kai atsiranda dalis mokinių silpniau besimokančių, jiems reikalingas papildomas darbas namie, kai programa spėjama ir pačioj mokykloj įsisąvinti, tačiau mokytojas jaučia, kad jo tiekiamas žinias reikia pagilinti savarankiškais mokinių darbais, kai patys mokiniai pageidauja savarankiškų užduočių programos ribose, ar visai laisvomis temomis ir kviečia mokytoją padėti jiems tą darbą atlikti. Kurią darbų grupę bepasirinktų mokytojas jis, pasak autoriaus privalo „griežtai laikytis pagrindinės metodinės ir didaktinės taisyklės, kad temos ir darbai atitiktų mokinių turimas žinias ir jėgas“ [Ten pat, p. 20]. Autorius taip pat akcentuoja ir tai, kad mokiniams skiriamas savarankiškas darbas neviršytų jų amžiaus darbo valandų skaičiaus. Autorius teigia, kad duodant į namus savarankiškus darbus, būtina atsižvelgti ir palikti mokiniams laisvo laiko jų pomėgių įgyvendinimui: dailei, muzikai, rankdarbiams, kūrybai.

Straipsnyje autorius sprendžia problemą ir dėl darbų tvarkymo principų – individualių, ar kolektyvinių. V. Ruzgo nuomone, kur tik galima reikia stengtis organizuoti kolektyvinius darbus, neatmetant ir individualių mokinių darbų, kadangi, autoriaus teigimu, kolektyviniai darbai turi daugiau teigiamumą. Šį savo teiginį jis grindžia tuo, kad, lietuviai labiau linkę į individuališkumą, užsisklendimą savyje, todėl būtina vaikus iš mažens pratinti bendradarbiauti ir mokyti juos visuomeniškumo. Organizuojant kolektyvinius mokinių darbus, jo nuomone, pasireiškia mokinių iniciatyva ir savarankiškumas. Reikia stengtis tais darbais sudominti vaikus ir leisti pasireikšti kūrybiškai iniciatyvai. „Kūrybinio mąstymo požymiai leidžia suprasti, kad kūrybiškai mąstyti gali tas, kuris geba savarankiškai mąstyti“. (Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p. 122].

Nesitenkinti žiniomis, įgytomis mokykloje, V. Ruzgas ragina visuose darbuose. Jis ragina, kaip jau minėjau, nesitenkinti vien knyga, bet ir stebėti aplinką, bei gamtą, susipažinti su gimtojo krašto praeitimi, kultūra, socialine, ekonomine būkle ir kita. Periodiniai gamtos stebėjimai turi didelės reikšmės ir kraštotyros mokymuisi. Straipsnyje „Kraštotyra ir mokytojas“ (Mokykla ir visuomenė. 1934 Nr. 10-11), V. Ruzgas apibendrina mokyklinės kraštotyros specifiką, jos raidos ypatybes ir reikšmę vaiko ugdymui, nes, pasak autoriaus kraštotyra, kaip ir gamtos mokslai, turi mokiniui labai daug kūrybinio pobūdžio darbo, „o kūrybiškas darbas išugdo galvojančią ir savarankišką asmenį“. (Ruzgas V. Kraštotyra ir mokytojas // Mokykla ir visuomenė, 1934, Nr. 10-11, p. 338.]. V. Ruzgo teigimu, kraštotyra moko vaiką savarankiškai galvoti, reikšti savo mintis, susidaryti pasaulėžiūrą, todėl pasak pedagogo, šis darbas turi ypatingos svarbos, taip vadinamajam kompleksiniam mokymo būdui vykdyti. Kraštotyra negalinti būti tik iliustracinė medžiaga – ją rinkti iš gyvenamosios aplinkos ir paties gyvenimo, tirti ir kūrybiškai panaudoti turi patys mokiniai. Tik tokiu būdu ugdoma savarankiška ir mąstanti asmenybė.

Savarankiško mokinių mokymosi problemas analizuoja ir J. Vabalas Gudaitis straipsniuose „Mokinių mokymasis bei pamokų ruošimas“ bei „Pamokų ruošimo organizavimas“ išspausdintuose 1936 metais žurnalo „Tautos mokykla“ 6 ir 8 numeriuose.

Kaip ir V. Ruzgas, J. Vabalas Gudaitis straipsnyje analizuoja moksleivių savarankiško darbo namuose klausimus. Jis pateikia modernių užsienio mokyklų: vokiečių, amerikiečių ir anglų mokyklų patirtį, kur mokinių namų darbų visai nėra, arba jie yra minimalūs. Lietuvos mokyklose, tiek prieškarinėse, tiek ir minimu laikotarpiu naminis mokinių darbas, pasak autoriaus, yra visiems privalomas.

Autoriaus sutinka, kad namuose atliekamas darbas nebus toks racionalus, kaip mokykloje, tačiau ir neneigia naminio mokymosi reikšmės. Jo motyvas – namie atliekamas darbas gali būti daug savarankiškesnis už mokyklinį, nes tokiu būdu, pasak autoriaus išvengiama nusirašinėjimo galimybė. Jis sutinka, kad ir namuose suaugę šeimos nariai gali labai sumažinti moksleivio

savarankiškumą ir pataria jiems, be „būtino reikalo nesikišti į mokinio užduotų darbų atlikimą“. (Vabalas Gudaitis J. Mokinių mokymasis bei pamokų ruošimas//Tautos mokykla,1936, Nr.6, p.132.) J. Vabalas Gudaitis akcentuoja naminio darbo viršenybę virš mokyklinio, kadangi naminis mokinio darbas yra daug individualesnis už mokyklinį darbą.

J. Vabalas – Gudaitis ypač vertino tai, kad „naujoji mokykla“ stengiasi ugdyti sugebėjimą kūrybiškai mąstyti, moko mokslinio tyrimo metodų, dėstymas remiasi faktais, mokinių patirtimi, teorija siejama su praktika. Jis buvo prieš mokinių apkrovimą namų darbais ir siūlė daugiau išmokyti pamokoje. Jis teigė, kad „mokytojams turėtų daugiau rūpėti mokinių darbo metodai, negu jų žinios, nes šios greitai pamiršamos ir gyvenimui neturi jokios reikšmės“. (J. Vabalas Gudaitis. Pamokų ruošimo organizavimas// Tautos mokykla. 1936, Nr. 8, p.186). Jis teigia, kad mokykla yra geriausia vieta, kur greta paprastų pamokų galima būtų įvesti ir kitokio tipo pamokų, kurių metu mokiniai, vadovaujami mokytojo atlikinėtų ne tik klasės darbus, bet ir dalį savo namų darbų. Pasak jo, mokiniai turi būti išmokomi pamokoje, todėl namų darbų galima būtų ir visai neužduoti. Reikia pažymėti, kad mokslininkas namų darbų nenorėjo visiškai neigti dėl jų individualaus pobūdžio, tačiau juos reikėtų labiau diferencijuoti. Jis teigė, kad „mokykla turėtų įvesti lankstesnę užduodamų naminių darbų kiekybinę ir kokybinę gradaciją pagal individualines mokinio ypatybes ir paremtą kompensacijos principu“. [Vabalas Gudaitis J. Mokinių mokymasis bei pamokų ruošimas // Tautos mokykla, 1936, Nr. 6, p. 132]. Pedagogas siūlė pateikti metodinius nurodymus, kaip mokiniams skaityti tekstą, kaip atlikti užduotis, namų darbus, kurie padėtų mokinių savarankiškam darbui, jų minties aktyvumui. Autorius pastebi, kad būtina atsižvelgti į vaiko interesus, jo asmeninę patirtį, vaiko psichofizinę energiją bei jėgą, kurią jis labai neproduktyviai naudoja ruošdamas pamokas. Autoriaus manymu, racionaliausia būtų skirstyti dalykus pagal jų lavinimo poveikį, mokymo turinį parinkti atsižvelgiant į vaiko psichiką, neperkraunant vaikų atminties gausiais faktais, smulkmenomis.

Didelį dėmesį autorius skyrė mokinių veiklumui bei savarankiškumui ugdyti. Autoriaus nuomone, išmokyti mąstyti galima tik pateikus mokiniams savarankiškas užduotis.

Apibendrinant galima teigti, kad J. Vabalas Gudaitis savo pedagoginėje teorijoje nagrinėjo labai svarbius ir aktualius mokymo, auklėjimo, savarankiškumo ugdymo klausimus: pamokų turinio ir struktūros tobulinimo, mokinių aktyvumo skatinimo pamokoje, savarankiško mąstymo ugdymo, mokyklos ir šeimos ir kita.

Vertinant J. Vabalos – Gudaičio didaktiką, aišku, kad jis sukūrė originalią teoriją, turinčią išliekamąją vertę. Gerai pažindamas ankstesnes to meto didaktines teorijas ir jas kritiškai vertindamas, jis padėjo tvirtą pagrindą didaktinei minčiai.

XX a. pradžioje Lietuvos švietėjai ir žymesni pedagogai puikiai suprato, kad ugdymas yra sudėtingas reiškinys, kur svarbus vaidmuo šiame procese yra mokinių savivaldai. Mokyklos

bendruomenės darbo organizavimo sistemos pagrindėju laikomas Antanas Šerkšnas, o Jonas Laužikas, yra laikomas teorinės ir praktinės savivaldos pagrindėju. Šioje dalyje aptarsiu šių pedagogų keltas idėjas aptariamojo laikotarpio pedagoginėje spaudoje: „Tautos mokykla“, „Mokykla ir gyvenimas“, „Lietuvos mokykla“.

Tradiciniu požiūriu mokytojo veikla mokykloje buvo skirstoma į individualų mokinių ugdymą bei klasės bendruomenės ugdymą teigia S. Montvilaitė daktaro disertacijos „Ugdymo branda Lietuvoje XX amžiaus pirmoje pusėje“, nagrinėdama mokyklos bendruomenės sampratą. Mokytojo veikla tradiciniu požiūriu skirstoma į individualų mokinių ugdymą ir klasės bendruomenės ugdymą. Išanalizavus pedagogo A. Šerkšnas straipsnį „Klasės bendruomenė“ išryškėjo tokia vadovavimo mokyklinei bendruomenei sistema:

Pagrindinis mokyklos uždavinys – suformuoti būsimo valstybės nario, dabartinio klasės bendruomenės nario asmenybę, kuri formuojama kolektyve – klasėje. Tokiu būdu, pasak autoriaus formuojama ne asmenybė, bet asmenybės, kurios „kartu sudaro tam tikrą dvasią, kurią galėtume pavadinti *klasės dvasia*“ (Šerkšnas A. Klasės bendruomenė // Tautos mokykla. 1936, Nr. 2, p.32). Klasės bendruomenės uždavinys – ne tik bendruomenės suburimas, bet ir individualybės saviraiškos skatinimas. Pasak autoriaus, mokykla turi saugoti mokinio individualius savumus ir jais remtis, formuojant jį, kaip individą ir individus derinti bendrame kolektyve, vedamame tam tikrais principais. Klasės bendruomenės ugdymui svarbi ir mokytojo dalykinė kvalifikacija. Svarbi mokyklos bendruomenės ugdymo sąlyga – pozityvūs mokytojo ir mokinių santykiai. Mokytojui nepakanka būti tik bendruomenės nariu, bet ir būtinas tarpusavio dvasinis kontaktas. Autorius teigia, kad dvasinis ryšys jungia auklėtinius ir auklėtojus. „Kada mokytojas nejunta klasės bendruomenės (tuo pačiu ir mokyklos bendruomenės) pulso, tai jo, kaip auklėtojo, veikimas klasėje labai silpnėja“ (Ten pat, p.34.) Kitas labai svarbus auklėtojo uždavinys – sugebėti teikti pagalbą klystančiam auklėtiniui. Čia autorius išryškina mokytojo asmenybės ir pedagoginių sugebėjimų vaidmenį, įtvirtinant pozityvius pedagoginius tarpusavio santykius.

Straipsnyje „Mokyklos bendruomenės psichologija“ išspausdintame žurnale „Lietuvos mokykla“ 1936 m. Nr. 2 autorius teigia, kad mokykla turi ugdyti sąmoningus, iniciatyvius, kūrybiniam darbui pajėgius tautos ir valstybės narius. Pasak autoriaus, ugdymo darbe privalo dalyvauti tiek mokinys, tiek ir mokytojas: mokytojas planingai organizuoja aplinką ir ugdomąją medžiagą, o mokinys toje aplinkoje ugdomi. Autorius teigia, „kad ir kažin kaip stengsimės ugdomąją medžiagą ir aplinką individualizuoti, vis dėlto tiesioginiausias mokyklos objektas pasiliks ne atskiras mokinys, bet visi mokiniai – *mokinių bendruomenė*“. [Šerkšnas A. Mokyklos bendruomenės psichologija // Lietuvos mokykla. 1936, Nr. 2, p. 108] Svarbu yra tai, kad mokytojui neužtenka vien tik pažinti mokinį, kaip individą, bet jis turi pažinti jį ir kaip bendruomenės narį. To reikia tam, kadangi autorius remdamasis jaunimo psichinio gyvenimo

tyrėjų nuostata, pažymi, kad mokinys šeimoje yra vienoks, draugų tarpe kitoks ir dar kitoks – didelėje mokinių bendruomenėje, kurioje susikryžiuoja du jaunimo psichinio gyvenimo keliai: individualinis ir bendruomeninis. Tai ir yra atsakymas į klausimą apie bendruomenės ir mokytojo santykį ugdymo procese.

Dar vienas svarbus klasės bendruomenės dalykas tai klasės vadai. Mokinio individualybės, klasės aplinkos, lyderių pažinimas ir nustatymas – sėkminga bendruomenės nario ugdymo sąlyga. Apibendrinant galima teigti, kad A. Šerkšnas – kaip mokyklos ir klasės bendruomenės darbo organizavimo sistemos pagrindėjas įnešė didelį indėlį į praktinę pedagogiką.

Lietuvos pedagoginės minties raidoje svarbios ir J. Laužiko nuostatos taikant savivaldos principus mokykloje. Savivalda svarbi tuo, kad gerina mokinių socialinį pasirengimą, suartina mokyklą su šeima, sukuria tikrąjį gyvenimą pačioje mokykloje. Įgyvendinant savivaldos uždavinius J. Laužikas, kaip ir A. Šerkšnas didelį vaidmenį skiria mokytojui, šeimai. Straipsnyje „Mokytojo kultūrėjimo veiksniai“ (Mokykla ir gyvenimas. 1938, Nr. 6-7), autorius konstatuoja, kad „mokytojo pareigos iš mokinio, mokyklos, šeimos, savaime išplinta į bendruomeniškąjį gyvenimą, o drauge su tuo ir į vyresniųjų bendruomenę“. [Laužikas J. Mokytojo kultūrėjimo veiksniai // Mokykla ir gyvenimas, 1938, Nr. 6-7, p. 229.]

Nagrinėdama mokinių savivaldos organus, jų funkcijas ir darbo formas S. Montvilaitė disertacijoje „Ugdymo mokslo branda Lietuvoje XX amžiaus pirmoje pusėje“ svarbiausiu savivaldos organu įvardija visuotinį susirinkimą. J. Laužikas savivaldybėms siūlo svarstyti realius, su mokinių gyvenimu susijusius klausimus.

Apibendrinant galima teigti, kad mokinių savivaldos dėka, sukuriamos palankios sąlygos ugdymo proceso tobulinimui. Akcentuojami ne tik mokomieji, bet ir auklėjamieji uždaviniai

3. ATSKIRŲ UGDYMO DALYKŲ APRTARIS NAGRINĖJAMO LAIKOTARPIO PEDAGOGINĖJE SPAUDOJE

3.1 Moksleivių tautinis ir patriotinis auklėjimas

Europoje nedaug tautų, kurių kultūra ir švietimas XX a. pirmoje pusėje būtų plėtojusios tokiomis sunkiomis sąlygomis kaip lietuvių. Lietuvių švietėjai, pedagogai buvo įsitikinę, kad tik tautiškai orientuotas švietimas, mokslas gali išgelbėti tautą nuo galutinio išnykimo. 1918-1940 m. buvo tautinio atgimimo metai, kurie ir nulėmė tautinės mokyklos atsiradimą. Tarpukariu ypač akcentuotas tautinis auklėjimas. Tai atitiko valstybinę švietimo politiką, prie kurios kūrimo nemažai prisidėjo ir Lietuvos prezidentas Antanas Smetona. Tautinio auklėjimo klausimais rašė J. Gobis, A. Smilginis, teoriškai ją pagrindė Stasys Šalkauskis, bei jo mokinys Antanas Maceina. 1936 m. reformoje ir paskelbtame Vidurinių mokyklų įstatyme akcentuota tautinio auklėjimo svarba.

„Tautinio auklėjimo paskirtis – visiškas žmogaus parengimas tautos gyvenimui, išvystant jame rasės bei gyvenamosios aplinkos sukurtus pradus ir žmogiškąją jo prigimtį, nulemiant tautine lytimi, tam tikrų objektyvinių tautinės kultūros gėrybių perteikimu.“ [Montvilaitė S. Ugdymo mokslo branda Lietuvoje XX amžiaus pirmoje pusėje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002. p.111.]

Nors didžiąją J. Gobio raštiško palikimo dalį sudaro estetikos bei kūrybos psichologijos darbai, tačiau šiam pedagogui priskiriami ir straipsniai tautinio auklėjimo klausimais. 1924 m. žurnale „Lietuvos mokykla“ straipsnyje „Tautybės auklėjimo klausimu“ pedagogas J. Gobis teigia, kad tėvų uždavinys auklėti savo vaikus visuomenei, o mokyklos – rūpintis, kad „auklėjamoji jaunuomenė savo gyvenimu ir darbais stiprintų savo tautos politinę ir kultūrinę energiją“. [Gobis J. Tautybės auklėjimo klausimu // Lietuvos mokykla, 1924, Nr. 7, p. 296.] Pasak autoriaus, socialinei gerovei pasiekti būtina reikalingas tautinis auklėjimas, todėl, jo teigimu, vienas svarbiausių mokyklos uždavinių yra auklėti per savo mokinius tautos individualybę. Autorius buvo įsitikinęs, kad esminį vaidmenį jaunuolio tautiniame auklėjime atlieka kultūrinių vertybių kūryba, per kurias žengiama į absoliutines gyvenimo vertybes. Jis teigia, kad „svarbiai kultūros misijai tegali mūsų tautą paruošti grynai tautinė mokykla, žadindama ir stiprindama jaunose sielose tėvynės meilę“ [Ten pat, p. 297.] Ypatingą dėmesį autorius kreipia ir jaunimo internacionaliniam auklėjimui, kuris kiekvienai tautai, ypač mažai, yra pražūtingas, nes tik patriotizmas palaiko žmogaus kūrybinę energiją. Šį savo teiginį jis pagrindžia tuo, kad dirbdamas savo tautai žmogus jaučiasi stipresnis, nei dirbdamas internacionalinei kultūrai. Didžiausios įtakos mokinių tautybės auklėjimui

mokytojai gali suteikti per tautos kalbos, literatūros ir istorijos mokymą, todėl reikia rūpintis, jo teigimu, kad lituanistikos mokytojai būtų tautinės, o ne internacionalinės orientacijos ir, kad jie būtų entuziastingi lietuviai patriotai. Pasak jo, “kas slopina patriotizmą, tas smeigia savo tautai aštrų peilį į pačią širdį”. [Ten pat, p. 298.]

Tautinio auklėjimo stokos mokyklose klausimais rašė ir A. Smilingis straipsnyje “Tautinis auklėjimas”, išspausdintame žurnale “Tautos mokykla” 1927 m. Nr. 4. Jis teigia, kad tautinio auklėjimo stokos klausimai turi neigiamų pasekmių tautos gyvenime. Šį savo teiginį autorius grindžia tuo, kad “tautiečiai neturi santarvės opiausiuose tautos reikaluose. Visuomenės darbuotojai vis labiau pamiršta tautos reikalus, jos idealus”. [Smilingis A. Tautinis auklėjimas // Lietuvos mokykla. 1927, Nr. 4, p. 89].

Autorius pastebi, kad priešingai, nei Vakarų Europos valstybėse, Lietuvos mokyklose labai mažai yra tautiškai auklėjama. Pasak autoriaus, tautinio auklėjimo svarba kiekvienai tautai yra labai didelė, nes be tautinio auklėjimo negali būti išauklėjama tauri asmenybė. Lygindamas Vakarų Europos ir Lietuvos tautinį auklėjimą, autorius pastebi, kad Lietuvai tautinis auklėjimas yra svarbesnis tuo, kad lietuvių tautą, gyvenusi svetimų tautų įtakoje, dalinai buvo nutautėjusi. Visa tai, turėdamas galvoje, jis teigia, kad mūsų tautai tenka daugiau susirūpinti savo išlikimu ir tautinio auklėjimo pagrįstumu. Autorius pastebi, kad norint tautą ugdyti ir stiprinti tautiškumo dvasia, pirmiausia reikia visą auklėjimą pagrįsti tautine kultūra. Patsai tautinis auklėjimas, pasak A. Smilingio, turi būti paremtas tikyba, gimtąja kalba, krašto mokslu ir istorija. Reikšmingą vietą šiame auklėjime autorius skyrė religijos mokslui, kadangi, pasak jo, “tauta be religijos greitai sunyksta”. [Ten pat, p. 91.] Religinio auklėjimo ir tikybės dėstymo problemas aptarsiu kitame skyriuje.

Didelį vaidmenį autorius skiria ir mokytojams, kurių vaidmuo tautiniame auklėjime yra labai svarbus. Jis teigia, kad norint pasiekti gerų tautinio auklėjimo rezultatų, reikia, kad ir mokytojas būtų tauri asmenybė ir tikras patriotas, kuris mokėtų gerbti tautinę vėliavą, skiepytų savo krašto meilę, būtų dorovingas ir gerbtų tautos idealus.

Lietuvoje tautiniu auklėjimu ypač rūpinosi Vydūnas. Nors jo pažiūros buvo sudėtingos, jis buvo vertinamas kaip filosofas, švietėjas, rašytojas. Jo manymu žmogus gali atsiskleisti tik tautoje. Tik tautoje gali atsiskleisti pagrindinės žmogiškumo apraiškos: mokslas, menas, dora. Apie Vydūno tautines pažiūras yra rašęs Antanas Šerkšnas savo straipsnyje „Vydūno kūryba ir jos ugdomoji reikšmė“ išspausdintame 1933 metų žurnale „Lietuvos mokykla“ nr. 2, kuriame autorius supažindina su Vydūno tautos ir tautiškumo sąvokomis. Pasak autoriaus, Vydūno tautiškumas išplaukia iš jo pasaulėžiūros. „Tauta yra tam tikras tarpininkas, per kurį atskiras individas pasiekia augštesnį savęs žinojimą“.[Šerkšnas A. Vidūno kūryba ir jos ugdomoji reikšmė // Lietuvos mokykla, 1933, Nr. 2 p. 49] Pats Vydūnas tautinio auklėjimo klausimais rašė žurnale Naujoji

Romuva 1936 ir 1937 m., kuriuose jis akcentavo tautinio sąmoningumo esmę ir būdingiausias tos esmės principus, taip pat jis pabrėžė, kad kiekviena tauta gali save suvokti ir realizuoti tik įsiliedama į visų tautų sąmoningėjimo ugdymą savyje, to, kas bendražmogiška ir universalu. Labai reikšminga vieta tautos prigimties sampratoje skiriama kultūrai, kuri reiškiasi mokslu, menu ir dora. „Mokslas yra dalykas, kuriame daugiau sveria pasaulis, gi pasaulio supratime – daugiau žmogaus asmenybė. Mokslas – minčių kūrimas“ - teigė A. Vydūnas.

Profesorius St. Šalkauskis taip pat kėlė tautinio ugdymo problemas spaudoje. Būdamas filosofu, jis bandė suderinti ugdymą su filosofija ir sukurti filosofinę pedagogiką. Domėdamasis tautybės ir patriotizmo klausimais, jis bandė išsamiau panagrinėti šias sąvokas. Tą jis padarė 1928 metais žurnale „Židinys“ išspausdinęs straipsnį „Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas“. Nors čia mažai liečiamas ugdymas, bet mums labai svarbu žinoti, ką šiuo klausimu manė vienas to meto iškiliausių filosofų. Šalkauskio manymu, tautybės supratimas neatsiejamas nuo patriotiškumo. Šias dvi sąvokas galima susieti per žmogaus individualybę: „Tarp žmogaus individualybės ir tautybės yra didelio panašumo ir artimos priklausomybės“. [Šalkauskis S. Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas // Židinys, 1928, Nr.5-6 p. 360] Žmonės sujungti bendros individualybės sudaro tautą, o šios individualybės meilė ir yra patriotizmas. Žurnale „Židinys“ 1932m jis išspausdino straipsnį „Tautinis auklėjimas“, kuriame nagrinėja tautinio auklėjimo sudėtingumą, dorinį tautinio auklėjimo pagrindą, tautos praeitį ir dabartį, patriotinio auklėjimo problemas. Jo pedagogikos etinis pagrindas – religija, kuri yra tvirčiausia visuomeninio gyvenimo ir valstybės atrama. Jo tautinio auklėjimo pagrindiniai uždaviniai tai: „pirma, įkūnyti jaunose kartose individualinę tautinę lytį, antra sudaryti jose patriotišką nusistatymą į savo tautybę, ir trečia, paruošti jas tautos uždaviniams“. [Šalkauskis S. Tautinis auklėjimas // Židinys, 1932, Nr. 3, p. 223.]

St. Šalkauskis tautinį auklėjimą suprato kaip integralinę ugdymo dalį. Tautą jis laikė individualybe ir bendruomene, todėl pagrindinis tautinio ugdymo tikslas – individo ugdymas tautai kaip individualybei (savita kalba, istorija, kitos kultūrinės vertybės) ir bendruomenei (dvasingumas, doroviniai santykiai tarp visų tautos narių, vidinė kultūra, kiekvieno ir visų dvasinis ryšys. Pasak autoriaus, „tautos kalba yra ryškiausias tautos dvasios kūrinys, kuris geriausiai charakterizuoja tautos individualybę“ [Ten pat, p. 225.]

S. Šalkauskio teigimu kalba yra tautinės kultūros saugotojas ir tarpininkas jai einant iš kartos į kartą. Šiame procese, pasak autoriaus, didelis vaidmuo skiriamas šeimai ir jos tradicijoms. Bet pasak Šalkauskio, toks kalbos perteikimas šeimos ribose neišvengia iš primityvumo, todėl norint, kad kalba įgautų didesnę reikšmę, ji turi būti jungiama su tautosaka ir literatūra, nes tik taip galima charakterizuoti tautinę individualybę. Taip pat Šalkauskis akcentuoja, kad ypač didelę reikšmę

tautiškam auklėjimui turi savo tautos praeities ir dabarties pažinimas. Tautos istorija esminis pagrindas tautinio susipratimo įgijimui.

Tautinio auklėjimo sistemos kūrėju laikomas Antanas Maceina. Tautinio auklėjimo teoriją A. Maceina kūrė remdamasis Fersteriu, Muniku, Keršenšteineriu ir kt. Mokslininkas sakėsi esąs S. Šalkauskio mokinys, bet dėstė kiek kitokias filosofines, visuomenines ir pedagogines pažiūras. A. Maceinos gyvenimo, kūrybos ir pažiūrų formavimosi etapuose svarbų vaidmenį suvaidino S. Šalkauskio asmenybė. Šio mokslininko daromos įtakos A. Maceinai pasekoje jis nuo kunigų seminarijos studijų, pasuka į pasaulietiškas studijas ir pradeda studijuoti filosofiją ir pedagogiką. 1932 – 1935 metais studijas gilino užsienyje ir S. Šalkauskio vadovaujamas parašė ir apgynė filosofijos daktaro disertaciją „Tautinis auklėjimas“, universitete skaito įvairius pedagogikos disciplinų kursus. Žurnale „Lietuvos mokykla“ 1936 m. straipsnyje „Prof. St. Šalkauskio pedagogika“ jo 50 metų sukakties proga A. Maceina su didele pagarba atsiliepia apie profesorių St. Šalkauskį, teigdamas, kad profesoriaus filosofinės ir pedagoginės idėjos formavo jo visą intelektualinį išsivystymą. Jis sako „profesorius Šalkauskis man yra daug daugiau, negu tik mokytojas paprasta šito žodžio prasme. Jis buvo pirmutinis, kuris pastūmėjo į dabartinį mano kelią“. [Maceina A. Prof. St. Šalkauskio pedagogika // Lietuvos mokykla, 1936, Nr. 5, p. 329.]

A. Maceina visą savo neeilinio talento jėgą atidavė filosofinių pedagogikos, kultūros ir socialinių santykių, religijos problemų tyrimui. Jis tvirtino, kad vien pedagoginėmis priemonėmis negalima sukurti tautinės individualybės. „Tokią individualybę gali sukurti tik tai ją lemiančių veiksnių visuma, kurią, pasak A. Maceinos, sudaro rasė, gyvenamoji aplinka ir istorija“. (Jucevičienė P. Edukologijos studijos Lietuvos mokyklai. Kaunas, 1998, p.99.)

A. Maceina nacionalinį auklėjimą siejo su visos tautos kultūros kėlimu. Jis pateikė savo švietimo modelį, pagal kurį pradinių mokyklų tinklas turėtų būti tankus, 12 metų lavinimo laikas iki universiteto, taip pat bibliotekų, skaityklų ir parodų būtinybė. Mokslininkas prioritetą teikė privatiems asmenims priklausančias mokyklas. Jo manymu jos pranašesnės už valstybines.

Tautinis auklėjimas nėra tik tautinis ugdymas, bet tai yra ir ugdymas tautai. Išsiskleisti žmogaus prigimčiai padeda ugdymas. Tautinio auklėjimo veiksniais tampa šeima, mokykla, valstybė, aplinka, bažnyčia. A. Maceina teigia, kad tautinis auklėjimas prasideda šeimoje. Čia jis gauna pačius tautinio auklėjimo pradmenis, čia jam įdiegiamos pirmos jo tautinės individualybės užuomazgos ir įkvepiama tautos ir tėvynės meilė. „Ir juo visos šitos užuomazgos geriau yra šeimoje suformuotos, juo mokyklos darbas darosi lengvesnis.“ [Maceina A. Tautinis auklėjimas mokykloje // Lietuvos mokykla, 1939, Nr.1, p. 4.]

Mokyklai tenka labai svarbus vaidmuo auklėjimo procese, ypač tada, kai šeima tautiniu atžvilgiu yra labiau pakrikusi, todėl, kai šeima nesugeba šio darbo atlikti, ten į pagalbą turi ateiti mokykla. Ji turi papildyti šeimos spragas, todėl mokyklų vaidmuo tautiniame auklėjime atlieka

vieną iš pagrindinių uždavinių. Teigiama, kad mokyklos darbas negali prasilenkti su tautiniu auklėjimu. Ji turi nuosekliai perimti šeimos vertybes ir jas toliau puoselėti. Kartu akcentuojamas šeimos ir mokyklos bendradarbiavimo būtinumas, padedant tėvams susidaryti teisingą nuomonę apie mokyklą.

A. Maceina teigia, kad dabartinė mokykla turi būti labiau tautinė, negu senesnioji, todėl ji turi paruošti jaunimą ne tik žmogiškajam, bet ir tautiškajam gyvenimui. „Kaip pilnutinio gyvenimo šiandien negali būti be tautos, kaip pilnutinio žmogiškumo negali būti be tautinės individualybės, taip ir pilnutinio išsilavinimo negali būti be tautinio auklėjimo. M. Grossmannas teisingai todėl yra pasakęs, kad „tautinis auklėjimas yra būtinas ne tik tautai, bet jo vykdymas praturtina ir bendrąjį lavinimą“. [Ten pat, p. 5.]

Tautiniame auklėjime privalo dalyvauti visa mokykla ir tas auklėjimas turi būti vykdomas visoje lavinimo sistemoje – visuose jo laipsniuose ir visose srityse. Savo straipsniuose tautinio ugdymo tema, A. Maceina pažymi, kad ne visi mokomieji dalykai ir ne visos mokyklos darbo sritys yra vienodai reikšmingi tautiniam auklėjimui: vieni dalykai, kaip logika, matematika, lavina mokinį, kiti, kaip istorija, geografija, supažindina su kitomis tautomis, padeda jam per palyginimą geriau suprastį savo tautą, todėl tautiniam auklėjimui turi netiesioginę reikšmę ir gimtosios kalbos, tautinės istorijos mokymasis susisiečia su pačia tautine individualybe ir todėl tiesiogiai auklėja žmogų tautiniu atžvilgiu. A.Maceina daugiau gilina ir nagrinėja savo straipsniuose tuos dalykus, kurie turi tiesioginės reikšmės tautinei individualybei išsivystyti, kurie privalo padėti vystyti tautinę individualybę, rengti jaunimą tautos gyvenimui, nes tautiškumas apima visą žmogų: jo kūną ir sielą.

Autorius teigia, kad tautinės individualybės išsivystymas arba tautinis auklėjimas eina trimis pagrindinėmis kryptimis: tautiška, patriotine ir nacionaline. „Vieni objektai žmogų auklėja daugiau tautiškai, vadinasi, išvysto žmoguje tautiškumą; kiti jį auklėja daugiau patriotiškai, vadinasi, įdiegia jam tautos bei tėvynės meilę ir skatina jį į patriotinį veiklumą; tretį daugiau auklėja jį nacionalistiškai, vadinasi rengia jį būti aktyviu kūrėju tautinėje kultūroje ir garbingu savos tautos atstovu santykiuose su svetimomis tautomis“. [Ten pat, p. 7.]

Idealistinė A. Maceinos pasaulėžiūra atsispindi ne tik formuluojant auklėjimo tikslus, bet ir kalbant apie asmenybę tampančia būtybe. Siekiant užsibrėžto tikslo, akcentuojamos fizinė, dvasinė ir psichinė asmenybės tobulėjimo sritys. A.Maceina atkreipė dėmesį, jog to meto ugdyme reikėsi dvi srovės: „kam žmogaus prigimties esmę sudaro *dvasia*, tas ugdo dvasią ir rengia bręstantį asmenį *dvasios* gyvenimui. Jis yra žadinamas transcendentinių motyvų ir vedamas amžinųjų idėjų. Kam žmogaus būtybės centrą sudaro *gyvybė*, tas ugdo *gyvybę* ir rengia jaunimą *kūno* gyvenimui“. [Maceina A. Pedagoginio vitalizmo problema // Židinys, 1935, Nr.5-6, p. 537.] Pedagoginį

vitalizmą A. Maceina laiko charakteringiausia ugdymo apraiška ir kartu dideliu pavojumi tikrajam ugdymui.

Apskritai A. Maceina smerkė Vokietiją ir nemažą Europos dalį apėmusią vadinamąją vitalinę pedagogiką, kadangi, jo manymu, šios krypties koncepcijos savo tikslais bei vertybėmis buvo priešingos transcendentinei pedagogikai, atmetė dvasios ugdymą ir religinį auklėjimą, skelbė jėgos ir galybės kultą, ugdė, kaip jis teigė, fiziškai stiprius, kultūrai pavojingus barbarus. Jis nurodė, kad „tautos kultūra sparčiai kyla tik tuomet, kai mokyklas lanko visas jaunimas ir kai lavinimas trunka tiek, kiek to reikia tautos kultūros pažangai“. (Jucevičienė P. Edukologijos studijos Lietuvos mokyklai. Kaunas, 1998, p. 99.)

A. Maceina ypatingai akcentavo tautinę kultūrą teigdamas, kad ji yra kilusi iš tautinės žmogaus – kūrėjo dvasios, ir tik dėl to ji yra tautinė, kad joje atsispindi tautos ypatybės. Tautinės kultūros formų tautiškumas ir tampa žmogaus prigimties galių tautiškumu. Pačiu ryškiausiu ugdymo procesu A. Maceina laiko ugdymą, vykstantį dvasinėje plotmėje. Jis teigia, kad dvasinis žmogaus tautiškumas suskyla į tris pagrindines sritis: intelektualinį, estetinį ir religinį tautiškumą. Orientuojantis į tai yra išskiriamos sekančios ugdymo funkcijos: lavinimas, estetinis, dorinimas ir religinimas.

A. Maceina ypatingą dėmesį skiria žmogaus intelekto lavinimui, tačiau, jo nuomone, žinių teikimas nėra galutinis tikslas, t. y. mokyklos idealas. „Mokykla dvasinio tautiškumo atžvilgiu turi todėl tris pagrindinius uždavinius: *išmokyti mokinį tautiškai mąstyti, perteikti jam tautos estetinio grožėjimosi formas ir įvesti jį į tautinės bendruomenės santykius su Dievu*. Kitaip sakant, mokykla turi išmokyti jaunimą tautiškai *galvoti, kurti ir melstis*.“ (Maceina A. Tautinis auklėjimas mokykloje // Lietuvos mokykla, 1939, Nr. 1, p. 9.) Tarp mokyklos dėstomų dalykų ir yra tokių, kurie specialiai šiems uždaviniams įgyvendinti ir tinka. Tai: tautiško mąstymo moko gimtoji kalba, tautiškai kurti ir grožėtis moko tautinė literatūra ir tautinis menas, tautiškai melstis – tikybos pamokos ir apskritai, religijos mokslas. Gimtosios kalbos, literatūros problemas aptarsiu kitame skyriuje.

Taigi, A. Maceinai jaunimo auklėjimas, besiremiantis tautos tradicijomis, turi būti religiškai tautiškas. Religinio auklėjimo problemas ir jų įtaka ugdymo procesui aptarsiu kitame skyriuje.

A. Maceina itin akcentavo ir mokyklos vaidmenį patriotizmui auklėti. Patriotizmo auklėjimo tikslas – patriotizmo pilnatvė, t. y. žmogaus prisirišimas prie gimtosios žemės ir prie savo tautos. Tikrasis patriotizmas reiškiasi ne tik gimtojo krašto meile, prisirišimu prie jo, bet ir siekimu jį tobulinti. Jis teigia, kad žmogus savo pačia prigimtimi yra suaugęs su savo tėvyne bei tauta, nes tik tėvyne ir tauta dalyvauja žmogaus sukūrimo ir tauta bei tėvyne yra tarsi jo paties dalis. „Norėdami išrauti iš savo prigimties patriotinį jausmą, mes tuo pačiu naikiname savyje mūsų

prigimties dali“ [Ten pat., p. 22.] Patriotizmas yra stiprus žmogaus kūrybinio veiklumo stimulus ir mokykla yra vienas iš pirmaeilių veiksnių patriotiniame auklėjime. Patriotizmą padaryti sąmoningą ir kūrybišką, pasak A. Maceinos mokykla turi visą eilę priemonių: tautinę istoriją, tautines tradicijas, kraštotyrą, ekskursijas.

Kiek tautiškumui auklėti turi reikšmės gimtoji kalba, tiek patriotizmui auklėti turi reikšmės *tautinė istorija*. Visais laikais tautos praeitis turi nepaprastos reikšmės tautos dabarčiai. A.Maceina akcentuoja tautos praeities ir dabarties ryšį: „kad tauta galėtų gyventi ir kurti, ji turi nenutraukti ryšių su savo praeitimi, su savo istorija. Ji visados turi jaustis esanti tas pati *tauta*, kuri gyveno, veikė ir kentėjo nuo pat neatmenamų amžių“. [Ten pat, p.23.]

Didelį mokyklos vaidmenį patriotizmui auklėti savo straipsniuose skyrė ir St. Šalkauskis. Jis, kaip ir A. Maceina akcentavo gimtojo krašto meilę, žmogaus ryšį su savo tėvyne bei tauta. Jis teigė, kad patriotinis auklėjimas yra pagrindinė tautinio auklėjimo dalis ir todėl šiam auklėjimui reikia skirti ypatingą dėmesį. Gerai suprastas patriotizmas, pagal S. Šalkauskį reikalauja mylėti savo tautą todėl, kad jinai yra sava ir niekuo kitu nepakeičiama. Jis taip pat akcentuoja patriotizmo jausmo nesavanaudiškumą, kuris yra nesuinteresuotas jokiais materialiniais sumetimais: „ tai jausmas, kuris, priešingai, dažnai reikalauja didelių materialinių ir moralinių aukų“. (Šalkauskis S. Tautinis auklėjimas // Židinys, 1932, Nr.3, p. 229]

Apibendrinęs savo straipsnyje jo suprastas ir nusakytas žymes, autorius teigia, kad patriotizmas ir yra meilė savo tėvynei, kuri pagrįsta dvasinės didybės savo tautai.

Gerai suprastas patriotizmas liepia gerbti bet kurią tautybę ir mylėti kiekvieną kitą tautą, kaip savąją. Tai natūralu kai tautybės yra laikomos principaliai lygiomis vienos rūšies individualybėmis ir kai moralinis šių individualybių traktavimas yra lygus. Taip pat patriotizmas yra gera priemonė derinti asmens ir visos žmonijos gyvenimą per tautos tarpininkavimą.

S. Šalkauskio teigimu, patriotizmas savaime gimsta ir išsivysto žmonių sielose, veikiant aplinkai kurioje žmogus gyvena. Mokykla ir visuomenė turi patriotinį jausmą plėsti ir sustiprinti sąmoningu valios nusistatymu, padaryti jį dorybe. Pagrindą patriotizmui turi sudaryti tautiškas auklėjimas. Patriotizmui pavojų, pagal Šalkauskį, gali kelti jo iškraipymas nacionalizme, todėl tikras patriotas turi turėti atsakomybės jausmą dėl savo tautos.

Autorius taip apibūdina nacionalizmą: „Nacionalizmas yra neprotinga savo tautos meilė, iškelianti tautybę aukščiau už dorą ir teisę ir daranti iš jos žmogiškojo veikimo tikslą“[Ten pat, p. 230.] S.Šalkauskis akcentuoja, kad nacionalizmas ne tik užnuodija tarptautinį gyvenimą, bet kartu ir žudo pačią tautą moraliu, visuomeniniu ir kultūriniu atžvilgiu, todėl yra labai svarbu tinkamu patriotiniu auklėjimu nuteikti kartas savo tautybės atžvilgiu ir apsaugoti jas nuo nacionalizmo užmačių. Tai galima padaryti nacionalinio auklėjimo priemonėmis. Tiek A. Maceina, tiek S. Šalkauskis akcentuoja nacionalinio auklėjimo uždavinius. S. Šalkauskis iškelia tris pagrindinius

uždavinius: 1) paruošti naująsias kartas aktualiems tautos uždaviniams, kuriuos išspręsdama tauta atsipalaiduoja nuo savo trūkumų, papildo savo vienašališkumą ir realizuoja savo politikos tikslus, 2) ji turi paruošti naujas kartas tautos pašaukimui realizuoti kultūrinę savo kūrybą, 3) jis turi sudaryti naujosiose kartose sugebėjimą dirbti anttautinių kultūrinių uždavinių darbą. A. Maceina, kurdamas tautos tapimo nacija teoriją remiasi tokiais požymiais: 1) tautine individualybe, 2) patriotine savimone, 3) subrendusia kultūra, 4) savo pašaukimo supratimu, 5) sugebėjimu spręsti visai žmonijai bendras problemas.

Palyginimui trumpai aptarsiu abiejų mokslininkų iškeltus uždavinius. S. Šalkauskis teigia, kad naujoji karta turi turėti tautinį atsparumą, kultūrinį pajėgumą ir sugebėjimą sugyventi su kitomis, kad ir nelabai draugiškomis tautomis. Taip pat akcentavo privalomo švietimo realizavimo tautoje ir jo pakėlimo iki Europos tautų lygio, reikiamo specialių mokyklų tinklo sudarymo, profesinio lavinimo ir kt. „*Kultūrinis tautos apsiginklavimas, kad ji galėtų atsilaikyti prideramoje aukštumoje tautų varžytinėse, yra iš esmės tautinio auklėjimo reikalas*“. [Ten pat, p. 236.] Tautinio idealo, pagal S. Šalkauskį vykdymas – tai aukščiausias tikslas tautinei kultūrai, kuri suteikia tautos civilizacijai savąjį stilių t.y. nacija. Kai tauta suvokia savo pašaukimą ir kelia sau atitinkamą uždavinį, tai jos tautinis supratimas yra pasiekęs aukštesnį laipsnį.

Labai reikšmingas faktas, kurį akcentavo S. Šalkauskis, tai „kad tik per siekimą anttautinių tikslų ir per tarnavimą visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams tauta pasiekia didžiausios galybės ir tam tikra prasme ima vadovauti ir viešpatauti žmonijai ne imperialistiškosios agresijos ir prievartos, bet kuriamosios dvasios žygiais“. [Ten pat, p. 238.] Jis teigia, kad tik apgynę savo tautos integralitetą, atitaisę istorinės evoliucijos trūkumus, pakėlę savo tautos ugdymą į aukščiausią kultūros laipsnį, pradėję realizuoti didįjį savo tautos pašaukimą tarnauti visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams, mes tapsime tautų šeimoje jos nariu – nacija. Šia linkme ir turi eiti naujųjų kartų kultūrinis ugdymas.

A. Maceina taip pat didelį dėmesį skirdamas nacionaliniam, patriotiniam auklėjimui, siekia padėti tautai pasiekti nacijos lygį. O tai reiškia – auklėti tautos kartas tiems iškeltiems uždaviniams, kuriuos ji vykdydama taptų nacija. Taip A. Maceina formuluoja nacionalinio auklėjimo tikslą ir iškelia nacionalinio auklėjimo uždavinius panašius, kaip ir S.Šalkauskis Tai kultūrinio tautos lygio kėlimas, moralinis tautinis pašaukimas, pareigos būtinumas. Jis teigiamai įvertino S. Šalkauskio indėlį į tautinį ir patriotinį auklėjimą ir sako, kad „aš nenoriu įtikinėti, kad profesoriaus Šalkauskio koncepcija būtų vienintelė arba, kad ji būtų jau visiškai tobula. Bet ji yra pakankamai didinga, kad ja būtų verta susidomėti ir giliau panagrinėti“. (Maceina A. Prof. St. Šalkauskio pedagogika // Lietuvos mokykla, 1936, Nr.5, p. 344.) Dalyvauti sprendžiant anttautines problemas gali tik rinktiniai tautos asmenys (mokslininkai, menininkai, visuomenininkai, šventieji), todėl būtina tinkamų ir gabių asmenų atranka ir jų lavinimas, tikslu išspręsti anttautines

problemas. Tautinio pašaukimo realizavimas, pasak profesoriaus S. Šalkauskio turi visados visuotinės reikšmės žmonijai, nes tik jis apsprendžia uždavinius į kuriuos tauta linksta dėl savo prigimties ypatybių.

A. Maceinos tautinio ir patriotinio auklėjimo samprata vertinga ne tik pedagoginiu požiūriu. Ja siekiama ne tik išugdyti visapusiškai išlavintą žmogų, bet ir gerą lietuvį, neprarandantį tautinio individualumo ir nenukrypstantį į pavojingą nacionalizmą. Pabrėžiama tautinės kultūros įsiliejimo į pasaulinės kultūros kontekstą svarba, o tikras patriotas negali nedalyvauti kuriant visuotines kultūros vertybes.

Apibendrinant tautinio ir patriotinio auklėjimo iškeltas problemas pedagoginėje spaudoje, galima teigti, kad visi autoriai iškelė tautos dorovinių vertybių perdavimą kitoms kartoms, kaip pagrindinį tokio ugdymo uždavinį, apibrėžė tautinio auklėjimo esmę ir nustatė jo pagrindines funkcijas. Taip pat jie kėlė tautinio auklėjimo tikslus – tautos egzistencijos išlaikymą, dvasinių ir kultūrinių vertybių perteikimą jaunajai kartai.

3.2 Aplinkos ir tėvynės pažinimas

1918 metų lapkričio 11 dieną su pirmosios Lietuvos Respublikos vyriausybės sudarymu pradėjo veikti Švietimo ministerija, vadovaujama Jono Yčo. Su tautinės mokyklos kūrimu, buvo kuriama ir istorijos mokymo sistema.

Istorijos mokymo raida neatsiliko nuo vidurinės mokyklos raidos, kurios buvo du etapai. Pirmasis etapas – iki 1925 m. šiame laikotarpyje suformuota savarankiška švietimo sistema, pertvarkyta bendrojo lavinimo mokykla.

Kitas etapas – 1925-1936 m. pradedama ruošti švietimo reformai, vertinama mokyklos būklė. 1936-1940 m. buvo vykdoma švietimo reforma. Nors mokymo sistema buvo kuriama kitų šalių pavyzdžiu, bet teko atsižvelgti ir į vietinę specifiką. Tas palietė ir istorijos mokymą.

„Perimdama mokyklas savo žinion Švietimo ministerija rado Lietuvoje anksčiau buvusias ir karo metu įsikūrusias 8 gimnazijas bei 11 progimnazijų. Visos jos buvo įkurtos ir išlaikomos draugijų arba vietose susidariusių komitetų. 1918 m. pabaigoje Lietuvoje jau buvo 27 gimnazijos ir progimnazijos. Pirmosios įsikūrusios gimnazijos buvo 8, progimnazijos – 4 metų. Dauguma gimnazijų ir progimnazijų naudojosi „Ryto“, „Saulės“ ir „Žiburio“ draugijų parengtomis programomis ir mokomųjų dalykų lentelėmis. Šios programos buvo parengtos dar vokiečių okupacijos metais, kai neturėta patyrimo ir nenustatyti strateginiai savos švietimo sistemos kūrimo principai bei tikslai. Reikėjo rengti naujas mokymo programas.

1918 m. pabaigoje buvo sudaryta komisija, kuri įpareigota parengti būsimųjų mokyklų įvairių kursų mokymo programas. Kuriant savąją istorijos mokymo programą daug talkino valstybės ir visuomenės veikėjas Pranas Dovydaitis.“ [Stašaitis S. Istorija Lietuvos mokykloje. Konspektas, Vilnius, 2004 p. 70]

Per visą tarpukario laikotarpį būta įvairių diskusijų, koks turėtų būti istorijos mokymas mokyklose, diskutuojama buvo ir pedagoginėje spaudoje. Kaip pavyzdį galima pateikti J. Geniušo mintis apie istorijos mokymą pradžios mokykloje, straipsnyje „Istorija pradžios mokykloje“ išspausdintam 1933 metais, žurnale „Mokykla ir visuomenė“.

„Pradžios mokyklos krašto mokslo programoje pasakyta, kad, be kita ko, III skyriuje reikia išeiti – „Lietuvos apžvalga geografijos, istorijos ir kultūros atžvilgiu“, o kiek toliau – „šiandieninės ir būtosios (mano pabr.) kultūros centrai“. IV – jo skyriaus krašto mokslo programa reikalauja išeiti, kad ir elementarinį, bet vis dėlto sistematišką Lietuvos istorijos kursą. Vadinasi, pradžios mokyklos mokytojui tenka susidurti su istorijos mokslo dėstymu 9- 10 metų vaikams.“[Geniušas J. Istorija pradžios mokykloje // Mokykla ir visuomenė, 1933, Nr2 p. 67]

J. Geniušas tam pačiam straipsnį svarsto apie istorijos ir dorovės santykio ugdymą pradinėje mokykloje:

„Dažniausiai reikalaujama, kad istorijos dėstymas ugdytų mokinių širdyse dorovę ir tėvynės meilės jausmus – patriotizmą. Bent kiek atsiminę istorijos dėstymo medžiagą pastebėsime, kad toji medžiaga vargu betinka vaikuose dorovei ugdyti. Su šiuo dėsniu sutiks kiekvienas mokytojas, kuris vertins istoriją, kaip objektingą ir teisingą tautos praeities gyvenimo atvaizdavimą. O jeigu taip, tai dėstoma mokyklose istorijos medžiaga bus labai bloga dorovės mokytoja: čia tironai, žmonių vargų, kraujo ir ašarų kaltininkai, svetimų žemių ir turtų grobikai, sukčiai, apgavikai diplomatai, ne tik nenubaudžiami, bet laikomi garsiais didvyriais, galiūnais, istoriškais herojais. Istorijoje jie nesmerkiami, nors, anot Kudirkos, jų „galybė tik ašarų, kraujo upelius braidyti“, arba jų „galią skelbtų griuvėsių daugybė, sudegintų turtų, žmonių išžudytų“. Kaip gi šiuo suderinti mūsų įprastos dorovės reikalavimus, kad blogi darbai būtų pasmerkti ir nubausti, o geri – atlyginami?.....Matome, kad istorijos pagalba patriotizmo ugdymo klausimas yra labai problematiškas. Maža to, jeigu istorijos mokytojas užsibrėš sau tikslą istoriškos medžiagos pagalba auklėti dorovę ir patriotizmą, tai jam teks nenatūrališkai tempti istorišką medžiagą ant svetimo kurpalio ir dėl to prasilenkti su tiesa ir objektingumu. O mokytojas turi atsiminti, kad tiesa yra toks dalykas, kurio negalima paaukoti kad ir labai kilniam tikslui. Mokytojas visuomet savo darbe turėtų vadovautis šiais pedagogo Natorpo žodžiais: „Jeigu tėvynė mums yra brangi, tai dar nereikia, kad ji turi būti brangesnė už Tiesą. Tėvynė taip pat negali gyventi be Tiesos ir mes turime nešti Tėvynei pirmiausia Tiesą. Doriems žmonėms negali būti Tėvynės, jeigu ji nesugyvena su Tiesa“.

Kad istorijos dėstytojas neapsilenktų su Tiesa, neiškraipytų istoriškosios medžiagos ir tuo neužgautų vaikų jautrumo Tiesai, kad neprigrūstų į vaikų galvytes nereikalingos medžiagos, jis turi įsisamontinti, kad visų laipsnių mokyklose istorijos dėstymo tikslas yra – objektingas susipažinimas su paskirų tautų ir žmonijos evoliucijos faktais tam, kad būtų galima objektingai ir tiksliai tautų ir žmonijos dabartį suprasti. Skirtumas čia tik tas, kad kiekvieno laipsnio mokykloje tas tikslas vykdomas naudojantis medžiagos kiekiu dėstymo formomis ir būdais tinkančiais to laipsnio mokinių amžiui, psichikai ir darbo sąlygoms.“[Ten pat, p. 69.]

Diskutuojama buvo ir apie istorijos dalyko vadovėlių ir mokymo medžiagos problemą mokyklose. Tai neliko pastebėta ir spaudos, pasirodė kritinių straipsnių. Itin išsamus K. Avižonio straipsnis 1933 metais išspausdintas „Tautos Mokykla“ nr. 24. Straipsnis pavadintas „Lietuvos istorija mūsų gimnazijoje“ itin kritiškai vertina vadovėlių autorius, mokymo medžiagos panaudojimą.

Straipsnis išspausdintas 1933 metais, todėl autorius iš laiko perspektyvos galėjo vertinti istorijos mokymo būklę. Autoriaus nuomone, istorijos mokymas lietuviškose mokyklose apverktinos būklės.

„Jau šešiolikti metai, kai turime lietuvišką gimnaziją. Šiandien ji jau nebe ta, kaip kad pirmomis valstybės kūrimosi dienomis. Daug kas joje pakrypo geron pusėn, patobulėjo. Labai didelės pažangos randama įvairiuose dalykuose, tiek iš oro pusės, tiek iš vidaus, deja, Lietuvos istorijos mokymas vis dar tebėra apverktiname padėjime. Nors tai ir paradoksiškai skamba, kad lietuviškoje mokykloje savo tautos istorija dirvonais tebežaliuoja (kas būtų visai suprantama kokioje nors svetimoje, nelietuviškoje mokykloje, kurių apšiai Lietuvoje turime), bet ką darysi, - reikia atsižvelgti teisybei į akis.

Kodėl taip yra, kodėl lietuviškoje gimnazijoje savo tautos praeities dėstymas dar ne toks, kokio reiktų? Daug kas pasakys: neturime tinkamų vadovėlių, pati Lietuvos istorija dar neesanti tinkamai ištirta, dar daug neaiškumų joje, nedaug dar tėra tinkamai pasiruošusių savo tautos istorijai dėstyti mokytojų, o gali būti, ir pats dalykas per daug „sausas“, neįdomus.“[Avižonis k. Lietuvos istorija mūsų gimnazijoje // Tautos mokykla, 1933, Nr.24, p. 432 - 433]

Autorius kritikuoja ir tuo metu populiarų Alekno Lietuvos istorijos vadovėlį. K. Avižonio nuomone, vadovėlis labiau primena Lietuvos istorijos konspektą. Atkreipiamas dėmesys, kad vadovėlyje įvykiai ir datos tik nupasakojami, jų neaiškinant ir nevertinant. Trūksta vaizdingumo, kas galėtų sukelti mokinių susidomėjimą istorijos mokslu. Dėl vadovėlio skurdumo, daugelis mokytojų priversti skaityti specifinę literatūrą.

Kita didelė problema, kurią autorius aptaria – tai istorijos mokytojų trūkumas:

„Daug svarbesnis dalykas, tai per mažas skaičius tinkamai pasirengusių mūsų istorijos mokytojų. Jų parengimas pavestas Vyt. Did. Universitetui, bet tai tėra labiau teoretinis, mokslinis, bet ne pedagoginis parengimas. Tačiau ir čia nereiktų per daug nusiminti, nes mes kas kartas tobulėjame, žengiame priekin. Dabar veikianti Mokyklų Reformos Komisija, pastačiusi tikslą pertvarkyti Lietuvos mokyklas ir jas pritaikyti laiko dvasiai bei reikalavimams, yra susirūpinusi, žinoma, ir mokytojų parengimu. Reikia tikėtis, netolimoje ateityje ir šis klausimas bus teigiamai išspręstas“. [Ten pat, p. 433.]

Tuo metu buvo susidomėta kraštotyros, savo tėvynės pažinimo mokymu mokyklose. To ypač ragino pedagogas A. Vireliūnas. Nepriklausomybės metais jis išleido dvi knygas skirtas pedagogams, mokyti kraštotyros. 1924 m. išleido knygą „Kaip mokyti kraštotyros?“, o 1926 m. – „Krašto mokslo vadovėlių“, skirtą pradžios mokyklos III skyriui. Jis taip pat kėlė mintį, kad pradinėje mokykloje atskirais mokslo metais kraštotyros dalykai turi būti diferencijuojami, taip pat nurodė, kad mokant kraštotyros turi būti skatinamas mokinių aktyvumas, vaizdumas ir savarankiškumas.

1926 m. išėjo kitas leidinys skirtas mokytojams J. Domijonaičio „Krašto mokslo skaitymų rinkinį“ skirtą pradžios mokyklos IV skyriui. 1933 m. P. Bugailiškis išspausdino knygą „Kraštotyros darbo organizacija ir jos uždaviniai“.

Paskutiniaisiais nepriklausomybės metais pasirodė keletas didesnių, labiau apibendrintų didaktikos darbų iš aplinkotyros ir tėvynės pažinimo.

Kalbant apie to meto pedagoginę spaudą, reikia pažymėti, kad labiausiai kraštotyros tema išsiskyrė M. Mačernio straipsniai, savo išsamumu ir sistemingumu. Autorius savo straipsniuose „Aplinkos ir tėvynės pažinimas“ daug dėmesio skyrė senovės graikų ir romėnų filosofams, jų aplinkos pažinimui, pradėdamas savo straipsnių ciklą, autorius supažindino skaitytojus su viduramžių filosofų mintimis:

Mačernis atkreipė dėmesį, kad aplinkos pažinimo įsivyravimas yra glaudžiai susijęs su vaizdumo principo klausimu. Vaizdumo ir stebėjimo reikšmę pažinimui suprato jau žymesnieji graikų ir romėnų filozofai – pedagogai, kaip antai, Aristotelis, Kvintilijonas ir kiti. Aristotelis aiškiai pasakė, jog pažinimas pereina tris stadijas, būtent: pajutimo, abstrakcijos ir išreiškimo. Viduramžyje, apie kurį dažnai nepalankiai atsiliepiama, vienuolynų ir katedrų mokyklose vaizdumo principas buvo dažnai vartojamas astronomijos, geografijos ir skaičiavimo mokant. Pvz., Strabo (804-849) savo dienoraštyje gana vaizdžiai aprašo, kaip scholarai su savo mokytojais naktimis stebėdavo dangų ir „žvaigždžių kelius“. Jeigu vaizdumo principas viduramžyje neįgijo didelių teisių, priežasties reikia ieškoti ne jo nežinojime, bet tame, kad viduramžis apleičia buvo nusistatęs prieš šį pasaulį ir prieš gamtos mokslus. Todėl mokyklose buvo dėstomi daugiausia teologiniai mokslai, kurie remiasi „vidujiniu“ stebėjimu ir intuicija, o ne jusniniu patyrimu.

Didelė vaizdumo ugdomoji reikšmė buvo suprasta atradimų ir išradimų laikotarpyje, kada žmonių interesas ir dėmesys nukrypo į matomojo pasaulio objektus. Kai į mokyklų programas buvo įvesta visa eilė realių dalykų (gamtos mokslai, matematika, geografija), natūraliu keliu atsirado ir reikalas plačiau mokymo metu pavartoti stebėjimą, tyrimą. Pirmasis mokslo vyras, supratęs didelę stebėjimo ir tyrimo reikšmę mokslui, buvo Baconietis Verulamietis, realizmo kūrėjas“.[Mačernis M. Aplinkos ir tėvynės pažinimas // Tautos mokykla, Nr. 4-5, p. 88]

Toliau autorius tame pačiame straipsnyje skiria didelį dėmesį istorinei vaizdumo apžvalgai, aplinkos pažinimo mokslui. Autorius taip pat aptaria aplinkotyros tikslus ir uždavinius ir juos išskiria:

a) Vaikas iš šeimyninio židinio patenka į naujas mokyklos aplinkybes, kur statomi nauji reikalavimai, kur pats gyvenimas eina kita vaga, kur vaikui atsiveria durys į naują veikimo areną. Perėjimas iš šeimos į mokyklą veikia vaiko sielą, verčia jį taikytis prie naujų sąlygų. Žinoma, tas perėjimas turi būti staigus: mokykla turi pradėti nuo to, ką vaikas atsineša iš šeimos. Kad saitas tarp namų ir mokyklos nenutrūktų, mokykla turi derintis prie vaiko galvosenos, interesų, namuose

įgytų įpratimų ir tos aplinkos, kurioje vaikas yra augęs. Priešmokyklinio amžiaus vaiko gyvenimo interesų ir veiksmų sritis yra jį supanti aplinka, į kurią jis dar šeimoje įsigyvena ir kurią jis panaudoja savo protui, valiai ir jausmams ugdyti. Toji tad aplinkuma turi būti ryšys, kurs sieja vaiko priešmokyklinį gyvenimą su mokykliniu gyvenimu. Pradinio mokymo tikslas bus, pasiremiant vaiko turimomis žiniomis, padėti vaikui išsiaiškinti tuos aplinkos gyvenimo reiškinius, apie kuriuos jis turi dar miglotą gyvenimo supratimą arba kurie jam yra visai nežinomi. Todėl į aplinkotyra reikia žiūrėti kaip į tiltą, jungiantį mokyklą su vaiko namais.

b) Tėvų namuose vaikas dar gyvena laisvu gyvenimu: žaisdamas (be sistemos) miklina savo organizmą ir palengva pažįsta tą aplinką, kurioje jam tenka veikti. Atsitiktinumai darbe ir žaidime yra vaiko priešmokyklinio gyvenimo požymiai. Mokykla pamažu, be didelio šuolio, įtraukia vaiką į sistemingą tyrimą viso, kas dedasi aplinkoje, ir pratina prie nuoseklaus ir patvaraus rimto darbo. Aplinkotyra ir turi būti tas mokomasis dalykas, kurs savo medžiagos turiniu ir mokymo metodu turi pagelbėti nuo žaidimo ir nerūpestingumo prie rimto, sistemingumo, sąmoningo darbo.

c) Į mokyklą sueina vaikai iš įvairių visuomenės padėties šeimų, su įvairiausiais individualiais ir intelektualiais skirtumais. Mokyklos šventa priedermė yra pažinti kiekvieno mokinio individualybę ir, jeigu ji yra serganti ar iškrypusi, ją pagydyti, atvesti į normales vėžes. Geriausia mokinio individualybei pažinti priemonė yra darbas, nes darbe pasireiškia mokinio individualiai, intelektualiai, jausminiai ir valingieji savumai. Iš karto galima pamatyti mokinio inteligenciją, t. y. mokėjimą savomis jėgomis pritaikyti prie susidariusios padėties ir rasti išeitį. Žinodami teigiamuosius ir neigiamuosius mokinio savumus, galime jau nustatyti, kokiomis priemonėmis ateityje turime formuoti jo kūną ir sielą. Kyla klausimas, iš kur turi būti imama mokinių dvasios ir fiziniam darbui medžiaga. Iš dabarties? Iš tolimos praeities? Ar iš tolimojo dangaus? Atsakymas yra aiškus: iš artimiausios aplinkos. Vaikas, atidžiai ir sistemingai stebėdamas aplinkos daiktus ir reiškinius, pradeda suprasti dangaus ir žemės paslaptis; iš gyvojo gyvenimo pavyzdžių jam pradeda aiškėti, kas yra gera ir kas bloga, kas gražu ir kas negražu, kas žmoniška ir kas nežmoniška. Jokie pamokymai ir pamokslai, draudimai ir įsakymai neveikia taip giliai vaiko sielą, kaip jų pačių patyrimai ir ryškūs gyvenimo pavyzdžiai. Tik patyrimu remdamasis vaikas pradeda suprasti, kodėl reikalaujama daryti taip, o ne kitaip. Todėl aplinkos pažinimas yra geriausia priemonė pažinti mokinio individualybei, skiepyti jam dorybės ir ruošti geriems darbininkams ir piliečiams.

d) Aplinkotyros tikslas yra išmokyti mokinius sistemingo ir methodingo darbo. Žymus vokiečių pedagogas Sallwurckas aplinkotyros reikšmę šiuo atžvilgiu apibrėžia taip:

1) pratinami mokiniai tiriamąjį konkretų objektą skirstyti dalimis; iš tų dalių sudėti tą patį ar kitą objektą;

2) liepiama mokiniams nustatyti tam tikrą objekto ypatybę, o paskui rasti tą pačią ypatybę kituose objektuose;

3) stebimas objektas ir liepiama nustatyti jo paskirtį ar tikslą; arba sakomas tikslas, o liepiama surasti priemones tam tikslui siekti;

4) liepiama rasti stebimo reiškinių priežastį arba padarinį.[Ten pat, p. 91 – 92.]

M. Mačernis suformuluoja ir aplinkotyros uždavinius, kuriuos įvardija kaip formaliais, materialiais ir meniškais. Formalūs uždaviniai pagal M. Mačernį yra:

1) Vaikas turi gerai matyti, girdėti, užuosti, valdyti, savo judesius. Aplinkos pažinimas turi išugdyti mokinių sensorines funkcijas.

2) Vienas iš aplinkotyros uždavinių – dvasios funkcijų ugdymas. Nuo vaizdų įgytų stebėjimo keliu, einama prie tarp jų esamų sąsajų ieškojimo, sprendimų priėmimo. Mokinių intelektualinis pajėgumas ugdomas palengva, empyrinė medžiaga susisteminama ir apibendrinama.

Plačiau išskiriami materialūs uždaviniai:

a) Aplinkotyros pamokose mokiniai supažindami pirmiausia su aplinkos daiktais, o ypač tais, kurie žmonių gyvenime vaidina svarbų vaidmenį: baldais, įrankiais, medžiais, augalais, gyvuliais, rūbais.

b) stebėjimo keliu mokiniai turi susipažinti su reliacijomis, santykiais ir priežastimis. Jų prote palengva turi blaivėti mintis, kad pasaulis nėra nesutvarkytas ir beprasmis daiktų ir reiškinių konglomeratas, bet kad jame yra tam tikras dėsningumas, nustatęs jų bėgimo eigą.

c) Mokiniai ne vien tik reikia supažindinti su gamtos daiktais, reiškiniais, bet taip pat ir išmokyti naudotis jos turtais. Menkai įvertiname žmogų, galintį mums daug papasakoti apie ugnį, bet nesugebantį jos įžiebtį.

d) Mokykla turi priaugančiąją kartą įugdyti į šeimą, visuomenę ir valstybę. Todėl aplinkotyros dalykas yra supažindinti ją su žmonių darbais, papročiais, apeigomis, moralinėmis normomis ir pratinti tuos darbus ir veiksmus atlikti. Aplinkos realybėje rasime apsiečiai pavyzdžių, kurie aiškių aiškiausiai mokiniams parodo, kokios yra kiekvieno žmogaus prievolės, pareigos ir priedermės, koks žmogaus darbas yra geras, o koks blogas. Svarbus čia yra ir pratinimas tas pareigas, prievoles ir priedermes atlikti bei derinti savo veiksmus su bendruomenės gyvenimu. Vien žodžiai mažai veikia; svarbūs yra darbai.

e) Kiekvienas žmogus turi būti geras savo tautos sūnus ir valstybės pilietis. Todėl aplinkotyros uždavinys yra ugdyti vaikuose meilę savi žemei, gamtai, žmogui ir valstybei, kalbai ir tautos kultūrai.

f) Aplinkotyros uždavinys yra surišti vaiko praeitį su dabartimi ir atskleisti jam lapą į ateitį. Palengva vaikui turi pradėti aiškėti, kad ne jis yra viso ko centras, bet kad kiekvienas mūsų yra

ratelis dideliame organizme, kad daugelio žmonių yra jau gyventa ir kad jam pačiam ateity reikės dar daug dirbti ir išgyventi.

Negalima praeiti pro šalį nepakalbėjus apie praktiškus techniškuosius uždavinius, kuriuos mokykla dažnai pamiršta.

Tie uždaviniai yra štai kokie:

a) Pirmiausia mokykla turi rūpintis, kad mokiniai įgytuosius aplinkotyros pamokų metu dvasinius turinius sugebėtų išreikšti aiškia, sklandžia ir loginga kalba. Plečiantis vaiko pažinimo ratui, turi turtėti ir jo leksikonas, nes kiekvienam logingam turiniui turi būti rasta ir tam tikra žodinio išreiškimo forma.

b) Taip pat mokykla turi mokinius pratinti vaizduoti matytuosius daiktus erdvėje ar plokštumoje. Tai galima pasiekti lipdant, piešiant ar karpant. Nereikia pamiršti ugdyti vaikuose ir artistinius sugebėjimus, t. y. savo mimika, judesiais ir kalbos tam tikru moduliavimu atvaizduoti matytas gyvenimo scenas“.[Ten pat, p. 93 – 94.]

Straipsnis „Aplinkos ir tėvynės pažinimas“ buvo spausdinamas septyniuose iš eilės „Tautos Mokykla“ numeriuose. 1937 m. žurnalo šeštajame numeryje išspausdintas straipsnio tęsinys pradedamas pedagogų nuomone apie aplinkotyros mokymą. Autorius išskiria kelias kategorijas pedagogų. M. Mačernio teigimu, vieni norėtų, kad aplinkotyra būtų pagrindinis dalykas, apie kurį, kaip apie pagrindinį, turėtų grupuotis kiti dalykai; gimtoji kalba, skaičiavimas, istorija. Antrieji teigė, kad aplinkotyra kaip dalykas yra visai nereikalingas, nes su aplinka ir kraštu galima supažindinti gimtosios kalbos, skaičiavimo, gamtos ir kitų dalykų pamokose. Aplinkotyra yra principas, kuriuo turėtų būti pagrįstas visas mokymas. Trečiųjų pedagogų nuomone – aplinkotyra neprivalo būti centrinis arba vyriausias, bet savarankiškas mokslo dalykas. Ketvirtoji pedagogų grupė mano, jog aplinkotyra reikia bent pirmais ar antrais mokslo metais susieti su gimtąja kalba, nes vaiko kalbos leksikonas bei išsireiškimo formos gali vystytis normaliai, tik vaizdžiai supažindinant su aplinkos daiktais, ypatybėmis ir reiškimais skaitymas ir rašymas turi būti susiejamas su pašnekesiais apie realaus gyvenimo faktus.

Apžvelgęs šių grupių aplinkotyros supratimą autorius pats samprotauja apie aplinkotyros mokymą:

„Vaiką reikia mokyti ne atskirų mokslų (gramatikos, skaičiavimo ir t.t), bet pažinti save, gyvenimą, gamtą ir atlikti darbą, kuris jam yra skiriamas. Ne iš rašymo, skaičiavimo, geografijos, gramatikos, istorijos mokymosi turi išaugti pažinimas, kaip manė senoji mokykla. Tik planingai sekdamas ir stebėdamas gamtos reiškinius ir visuomenės gyvenimą, vaikas supranta visa, kas aplink mus dedasi. Skaičiavimas, rašymas, piešimas yra tik priemonės, kuriomis naudojamės įgytiems dvasios turiniams išreikšti, užfiksuoti, suklasifikuoti. Juo vaiko pažinimo ratas didėja, juo daugiau iškyla reikalas įgyjamąsias žinias grupuoti ir suvesti į sistemą. Tik tada jau pradeda

išsiskirti atskirieji mokslo dalykai, į kuriuos reikia žiūrėti ne kaip į viso mokymo tikslą, bet kaip į priemonę bendriesiems ugdymo tikslams siekti. Visai neprotinga būtų mokyti aritmetikos tik dėl aritmetikos, istorijos tik dėl istorijos, nes visi tie dalykai pagelbsti sudaryti vieningą žinojimo sistemą ir nušviesti gamtą ir žmonių gyvenimą įvairiais požiūriais.

Mokytojas, pradėdamas mokyti vaikučius, turi klausti, ne kaip juos mokys skaičiuoti, rašyti ir skaityti, bet kokie yra mokymo uždaviniai. Labai naivu būtų manyti, jog mokyklos šventa priedermė ir pareiga esanti mokyti skaityti, rašyti, skaičiuoti, tartum rašyme, skaityme ir skaičiavime glūdi visa mokyklinio darbo esmė ir tikslai“.[Mačernis M. Aplinkos ir tėvynės pažinimas // Tautos mokykla, Nr. 6 p. 124-125]

Toliau M. Mačernis skaitytojams bando pristatyti ugdymo tikslus iš pedagoginės praktikos istorijos. Ir čia autorius išskiria bendrus ir pastovius bruožus, kurie yra kiekvienos tautos ugdymo sistemoj.

Pirmas bruožas – rūpinimasis naujos kartos fiziniu brendimu. Šeimos ir tautos tikslas išugdyti stiprų fiziškai žmogų.

Antras bendras visiems bruožas yra, jaunosios kartos supažindinimas su pasauliu, plačiaja to žodžio prasme. Žmogaus egzistencija labai daug kuo priklauso nuo gamtinių sąlygų kuriose jis gyvena.

Trečia, senosios kartos visada stengėsi priimti jaunąją kartą į savo tarpą. Tokiu būdu buvo nustatomi socialinio gyvenimo santykiai, reiškiniai ir normos, kiekvieno individo pareigos ir prievolės. Taip pat buvo perduodamos religijos, kultūros vertybės.

Ketvirtuoju bruožu nusakoma proto, jausmų ir valios dermė. „Protas nušviečia kelią ir tikslą, o valia skina kelią ir siekia tikslą, jausmai šildo, pagražina patį vidurinį žmogaus“.[Ten pat, p.126.]

Nuo seniausių laikų pagal pedagoginę tradiciją buvo reikalaujama lenkti teigiamon pusėn vaiko valią, formuoti ją. Valia realizuoja idėjas, todėl jos reikšmė žmonijai begalinė. Dėl to mokyklai keliami šie uždaviniai: 1) išugdyti aktingą žmogų; 2) suteikti jaunajai kartai reikalingas darbui kvalifikacijas; 3) įpratinti žmogų derinti savo valią su kitų asmenų interesais; 4) perteikti visą eilę sugebėjimų, be kurių negali išsiversti kiekvienas žmogus.

Pagal M. Mačernį mokyklos tikslas yra:

- 1) išugdyti sveiką kūną;
- 2) išmokyti pažinti pasaulį ir panaudoti jo turtus gerovei didinti;
- 3) išugdyti jaunąją kartą į socialinį gyvenimą, įpratinti atlikti uždedamas pareigas, prievoles ir priedermes, perteikti religines ir etines vertybes;
- 4) išugdyti jausmus ir tvirtą bei gerą valią, supažindinti su darbo procesais.

Straipsnis toliau tęsiamas Mačernio iškelta mintimi, kad mokymas turi būti kompleksinis, koncentruotis apie kelias ašis (religinė, etinė, nacionalinė). M. Mačernis įvardijo tokios sistemos pagrindinius bruožus nepamiršdamas ir trūkumų:

Mačernio manymu, remiantis nurodytais ugdymo tikslais, visą mokymą reikėtų koncentruoti aplink keturias pagrindines ašis, būtent: sveikatą, gamtą, visuomenę ir darbą. Medžiagos planavimas eitų tada vertikalia ir horizontalia kryptimi. Vertikaliai medžiaga planuojama keturiose grafose (sveikata, gamta, visuomenė ir darbas), o horizontaliai – atskiromis temomis ir subtemomis.

Antra vertus, visas mokymas yra persunkiamas idėjomis, pagal kurias norima sudaryti pasaulėžiūrą. Toks perteikiamosios medžiagos persunkimas pagal M. Mačernį gali būti pavadintas idėjine koncentracija. Koncentruojamosios idėjos gali būti religinės, etinės, nacionalinės.

Nors gana logiška ir racionali atrodo kompleksinė sistema, tačiau daug ji turi ir trūkumų. Pirmiausia kyla klausimas, ar visi mokytojai sugebėtų pasirinkti ir suplanuoti medžiagą taip, kad mokymas būtų produktyvus. Jeigu jis to padaryti nesugeba, tai mokymo rezultatai būtų kur kas mažesni, nekaip dirbant paprasta dalykine sistema. Antras klausimas: kokių rezultatų gali pasiekti geras ir sugebąs dirbti pagal šią sistemą mokytojas? Kitaip sakant, ar mokinių intelekto, valios ir jausmų lavinimas duos harmoningą asmenybę, ar turimos žinios bus sistemingos, ar tinkamai bus išvystyti bendrieji sugebėjimai, k. a.: rašymas, skaitymas, paišyba, dainavimas. Vis dėlto reikia pripažinti, kad žmogaus protas yra pratęs dvasinius turinius klasifikuoti ne tik pagal jų greitumą ir erdvę, bet pagal jų specifinius savumus. Pvz., įvairiais mokslo laikotarpiais įgytos skaičiavimo, algebros, analizės žinios apėrcijos keliu susilieja į vieną sistemą. Todėl tematinė medžiagos pateikimo sistema, teoriniu atžvilgiu, nėra užtektina: ji tik tada teturės rimtą pedagoginę vertę, jeigu surinktoji medžiaga kartkartėmis bus suvedama į sistemą. Taip pat negalima yra sutikti, kad girdi, vaikai išmokstą techninių sugebėjimų (skaityti, rašyti, dainuoti iš gaidų) šalia ko kito, atsitiktinai. Taip iš tikrųjų nėra. Sugebėjimams išugdyti reikia daug laiko ir nuolatinių pratybų, vedamų sistemingu keliu. Todėl iš anksto galima tvirtinti, jog jokia mokykla negali išsiversti ir neišsivers, neišskyrusi iš bendro mokymo komplekso atskirų valandų, kuriose vaikai mokytusi gražiai, aiškiai, sąmoningai ir sklandžiai skaityti, gražiai švariai ir greitai rašyti ar piešti, taisyklinga kalba savo mintis žodžiu ir raštu reikšti.

Pagal M Mačernį, kompleksinė sistema koncentruodama mokslą aplink svarbiausias ašis, pamiršta bendruosius ugdymo tikslus ir todėl susiaurina mokymo uždavinius. Mokymo koncentracija apie gamtos reiškinius, socialinį gyvenimą arba darbo procesus visą mokymo svorio centrą nukelia į gamtos, visuomeninio gyvenimo arba darbo procesų pažinimą, į tų sričių analizavimą. Taip užakcentuojama darbo sritis, mokymo metodas, bet nėra ryšio su kitomis sritimis ir mokymo metodais. M. Mačernio nuomone, tokios sistemos trūkumas gali būti ir tai, kad

kiekvienas žmogus individualus, su savo vidiniu pasauliu, dėl to pats kuria idėjas ir jas realizuoja. Todėl mokymo tikslas ne tik supažindinti su socialine aplinka, bet ir perteikti estetines vertybes.

Kompleksinio mokymo analizė tęsiama ir „Tautos Mokykla“ 1937 metų 7 numeryje. Čia M. Mačernis iškelia teiginį, kad gamtos jėgų suvaldymas, dar nereiškia kad žmogus sugebės suvaldyti pats save. Autorius iškelia mintį, kad vaikui turi būti aišku jo padėtis gamtoje ir visuomenėje, jis turi įprasti savo gyvenimą normuoti pagal tuos dėsnius ir normas, kuriomis vadovaujasi visuomenė.

Autorius kritikuoja kompleksinio mokymo šalininkus, kurie teigia, kad stebėjimas ir darbas yra vieninteliai vaikų interesų žadintojai, ir todėl turi būti būtina mokymo sąlyga.

Nurodoma, kad interesus ir aktyvumą skatina ne tik išoriniai, bet ir vidiniai interesai. Mačernis teigia, kad kiekvienas jų domisi ir tais dalykais, kurie su jų profesija mažai teturi ką bendra. „Todėl, trumpai ir aiškiai tariant, mokymo koncentravimas aplink specifines ašis nėra ideališkiausia medžiagos parinkimo ir paskirstymo – planavimo sistema“.[Mačernis M. Aplinkos ir tėvynės pažinimas // Tautos mokykla, Nr.7 p. 154]

M. Mačernis siūlo, kad parenkant ir planuojant medžiagą, turi būti atsižvelgiama ne į sritis, kurios turi būti viso mokymo ašys, bet į pagrindines idėjas: religinę, tautinę, etinę ir aktingumą. Tokia mokymo medžiagos koncentracija nebereikalautų mokymą susieti su konkrečia medžiagos rūšimi, bet mokytojas galėtų pateikdamas medžiagą, iškeltų ir ugdytų vaikų sąmonėje religines, tautines idėjas. To rezultatas – auklėtinis pažįstantis ir sugebantis pritaikyti žmogui būtinas normas ir žinias.

Kaip medžiagos koncentravimui, Mačernis siūlo alternatyvą – mokymo medžiagos koreliaciją. Kaip pagrindu pasirenkami žinomi pedagogai (Lay, Scherellmann, Gansberg) ir jų didaktiniai reikalavimai:

- 1) aplinkos ir krašto pažinimas turi būti koreliacijos ryšy su kitais mokslo dalykais.
- 2) aplinkos ir krašto pažinimo medžiaga neturi būti iš anksto šabloniškai nustatoma, bet parenkama atsižvelgiant į vietos sąlygas.
- 3) Aplinkos ir krašto pažinimas turi pereiti suvokimo, apdirbimo ir pritaikymo etapus, t. y. mokiniai turi rinkti konkrečias žinias ir faktus, suvokti kriterijus, kuriais remiasi visuomeninio ir valstybinio gyvenimo pagrindai, įgyti tam tikrų sugebėjimų, reikalingų kiekvienam žmogui, kad ir kokia profesiją vėliau rinktųsi.

Nurodoma, kad tokiu būdu koreliacija būtų dvejopa, būtent: medžiagos ir metodo. Aplinkotyra ir kraštotyra suteikia žinių, kurios panaudojamos ir kituose dalykuose, o kitų dalykų (skaičiavimo, piešimo, rašymo) žinios panaudojamos aplinkotyros ar kraštotyros pamokose. Antra vertus, visų dalykų žinios koncentriškai apibendrinamos ir sudedamos į vieningą sistemą; t. y.

sudaroma žinojimo sintezė. Tuo būdu sudaroma harmonija tarp atskirų mokomųjų dalykų ir išsaugomas jų savarankiškumas ir sistemingumas.

Apibendrinant galima teigti, kad to meto pedagoginėje spaudoje istorijos ir aplinkotyros temos buvo ypač svarbios, buvo išskiriama šių temų svarbumas ir naujų ugdymo formų analizė.

3.3 Gimtosios kalbos ir literatūros mokymo svarba ugdymo procese

Šiame skyriuje aptarsiu gimtosios kalbos, literatūros ir estetinio lavinimo problemas to meto pedagoginėje spaudoje.

XX amžius Lietuvos švietimui atnešė teigiamų pokyčių. Ilgą laiką, nuo 1863 metų sukilimo Lietuva neturėjusi teisės ką nors spausdinti lietuvių kalba lotynų raidėmis, kentusi rusifikaciją ir lietuviškos mokyklos ignoravimą. Tai privedė prie to, kad lietuviškas ugdymas buvo keturis dešimtmečius atitrūkęs nuo visos Europos konteksto. Tai labai atsiliepė brandžios ugdymo disciplinos kūrimui. Padėtis pradėjo gerėti atkūrus nepriklausomybę 1918 metais. Lietuvių kalbos mokymas tapo prioritetu.

Kalbos mokymas patraukė ir žymių Lietuvos švietėjų dėmesį ir pedagoginės spaudos dėmesį. Buvo keliami klausimai metodikos, turinio ir sąvokų klausimais. Lietuvių kalbos mokymas turėjo tapti tvirta atrama tuo metu, ypač populiariai tautiškumo propagandai.

Kokie klausimai ir problemos iškilo ugdyme, dėl lietuvių kalbos mokymo, galime suprasti iš K. Bizausko straipsnio „Gimtoji kalba pradinėje ir augštesnėje mokykloje“, išspausdinto žurnale „Lietuvos mokykla“ 1918 m. Nr.4.

Straipsnis pradedamas autoriaus išgirsta skeptiška nuomone apie lietuvių kalbos mokymą. Užsimenama, kad nenoras mokytis gimtosios kalbos kyla iš to, kad gimtoji kalba laikoma savaimė suprantamu dalyku. Kadangi straipsnis rašytas 1918 metais, autorius ryškiai idealizuoja lietuvių kalbą, jos mokymą. K. Bizauskas nevengia naudoti lietuvių kalbos lyginimų su dvasiniu pasauliu: „Juk kiekvienam privalo būti aišku, kad kalba nėra mūsų dvasios pasaulio tverėjas, bet jo reiškėjas“ [Bizauskas K. Gimtoji kalba pradinėje ir augštesnėje mokykloje //Lietuvos mokykla 1918, Nr. 4 p. 66]

Toliau straipsnis tęsiamas autoriaus svarstymais apie lietuvių kalbos padėtį gimnazijose ir jos vietą tarp kitų dalykų. Pats straipsnis yra labiau samprotaujamo pobūdžio, mažai nurodantis kokiais metodiniais nurodymais turi vadovautis mokytojai, ir nors autorius kalba apie sunkią lietuvių kalbos padėtį, jis neduoda jokių patarimų kaip tą padėtį būtų galima pataisyti.

Kiti to meto straipsniai irgi panašaus pobūdžio, daugiau kalbama lozungais, nei siūlomi konkretūs patarimai. Kiek rimtesnius tokio pobūdžio straipsnius galima paminėti kunigo Pr. Žadeikio straipsnį, padarytą iš referato skaityto mokytojų konferencijoje Kretingoje. Straipsnis vadinosi „Lietuvių kalba“, ir buvo išspausdintas žurnale „Lietuvos mokykla“, 1923 metais. Kitas straipsnis išspausdintas vėliau, bet irgi kalbėjęs apie lietuvių kalbos padėtį P. Būtėno 1925 metais „Židinyje“ išspausdintas „Kalba ir tauta“. Abu straipsniai labiau kalba apie lietuvių kalbos padėtį,

nei ugdymo tikslus. Bendras šių straipsnių bruožas – lietuvių kalbos išskirtinumo išryškėjimas, taip pat užsimenama apie tautos ir kalbos santykį.

Padėtis, liečianti gimtosios kalbos ugdymo problemų aptartį, geresnė antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje. Galima išskirti kelis, skirtingų autorių ir skirtinguose leidiniuose išspausdintus straipsnius, kurie nuosekliai ir atidžiai nagrinėjo gimtosios kalbos ir literatūros padėtį, teikė svarius metodinius nurodymus. Kadangi straipsniai išspausdinti kelių metų laikotarpy, tai juos galima palyginti vieną su kitu.

Straipsniai:

J. Geniušas „Vaikai ir literatūra“ išspausdintas „Mokykla ir visuomenė“ nr.12 1934 m., A. Adomaitis „Dramatizuotos ir įscenuotos skaitymo pamokos“ išspausdintas „Mokykla ir visuomenė“ Nr. 10-11 1934 m.

To paties A. Adomaičio „Vaikai ir knyga“, pasirodęs žurnale „Mokykla ir gyvenimas“ Nr.6-7, 1935 metais.

B. Gegėlis „Skaitymo metodikos klausimais“ išspausdintas „Mokykla ir gyvenimas“ Nr.11, 1935 m.

M. Krikščiūnas „Mokinių kalbos ir rašinių priežiūra“, žurnalas „Tautos mokykla“ Nr.1, 1936 m.

P. Papečkys „Medžiaga lietuvių kalbos programos komentarams“, žurnalas „Tautos mokykla“ Nr. 8, 1936 m.

J. Žiugžda „Lietuvių kalbos mokymas vidurinėje mokykloje“, išspausdintas „Tautos mokykla“ Nr.2 1937 m.

A. Žirgulys „Kalbos mokymas ir aplinka“, „Tautos mokykla“ Nr. 4-5, 1937 m.

J. Budzinskas „Literatūros dėstymas pradžios mokyklose“, „Tautos mokykla“ Nr. 11, 1937 m.

Galima išskirti kelias esmines problemas, kurias nagrinėjo šie autoriai. Tai vaikų literatūros problema, skaitymo pamokų metodika, lietuvių kalbos mokymas, taip pat pasirodė straipsnių apskritai kalbančių apie lietuvių kalbos padėtį. Vaikų literatūros klausimais rašė J. Budzinskas, A. Adomaitis, J. Geniušas. Beveik visi jie sutaria, kad literatūra, tinkama auklėjimo priemonė. Labiausiai tai akcentuota J. Geniušo ir A. Adomaičio straipsniuose. Abu autoriai pradėdami savo straipsnius iškelia vaikų auklėjimo klausimą, ir literatūros kaip svarbų veiksnį, padedantį formuotis pasaulėžiūrai.

Štai ką sako A. Adomaitis apie literatūros vietą vaikų auklėjime: „Literatūros dėka, ypač grožinės literatūros, auga ir tarpsta vaikų estetiniai ir doroviniai jausmai, jie būna skatinami ieškoti pasitenkinimo kilniuose pasiryžimuose. Augančios kartos literatūra, pasiremmdama etiniais ir kultūriniais principais, supažindina vaiką su tautos gyvenimo reiškiniais, įvairiais žmonių

interesai, su tautos ir valstybės idealais ir siekimais, iš viso suaugina vaiko sielą su visa tauta. Tat joks racionalus, produktingas mokyklos mokymo auklėjimo darbas neįmanomas be knygų, be tų padedamųjų priemonių, kurios baigusiems mokyklą jaunuoliams pravers, kaip artimiausia, prieinamiausia visokeriopo darbo talkininkė“.[Adomaitis A. Vaikai ir knyga // Mokykla ir gyvenimas, 1935, Nr. 6-7, p 267]

Apie literatūros ir auklėjimo santykį kalba ir J. Geniušas. Autorius įvardydamas tokias problemas kaip visuomenės sumaterialėjimą, materializmą, idealų nebuvimą; grožinę literatūrą pateikia kaip prevencinę priemonę vaikų auklėjime: „Tad iš šito dvasiško skurdo, iš šio žmonių dvasiško gyvenimo krizio išvesti gali daug padėti grožinė literatūra. Juk grožinė literatūra teikia gražesnio, geresnio, tobulesnio gyvenimo vaizdus ir, jaudindama mūsų sielos gelmes, žadina to ateities gyvenimo troškimus, žadina mūsų valią to geresnio gyvenimo siekti. Tad kelią grožinei literatūrai į mūsų vaikų sielas!“[Geniušas J. Vaikai ir literatūra // Mokykla ir visuomenė, 1934 Nr.12 p. 373]

Toliau seka diskusijos vaikų literatūros turinio klausimais. Ir čia labiausiai pasireiškė A. Adomaitis. Jis ragino rimčiau žiūrėti į tai kas duodama vaikams skaityti, daryti vaikų skaitymo tyrinėjimus, kritikuoti, naudotis eksperimentinės psichologijos ir pedagogikos duomenimis. Jo nuomone, turi būti stebima kaip vaiką veikia skaitoma literatūra, kokių nuotaikų literatūra vaikų mėgiama, kokie lietuvių literatūros rašytojai mėgstami.

A. Adomaitis straipsnyje pateikia savo anketavimo rezultatus, kurį atliko tris mokslo metus. Tyrimo tikslas, kaip autorius įvardina, buvo išsiaiškinti, kurie veikalai II, III ir IV sk. kaimo mokyklos vaikų labiausiai skaitomi; ar specifinės vaikų literatūros, ar žinomų rašytojų raštai, kokių nuotaikų literatūra vaikų yra mėgiama. Anketavimo rezultatai(procentais):

- 1) Knygas mėgsta skaityti – 100
- 2) originalius veikalus – 86,8
- 3) verstinius veikalus – 13,2
- 4) vaikų rašytojų veikalus (Pr. Mašiot, A. Giedrius) – 67,2
- 5) kitų žinomų rašytojų veikalus – 32,8
- 6) knygas linksma nuotaika – 92,4
- 7) knygas liūdna nuotaika – 7,6
- 8) Pr. Mašiot veikalus skaito – 29,6
- 9) A. Giedrius veikalus skaito – 61,6
- 10) Maironio veikalus skaito – 4,4
- 11) kitų rašytojų – 4,4
- 12) dorovinio turinio knygos patinka – 95
- 13) dorovinio turinio knygos neatitinka – 5

- 14) pasakas mėgsta skaityti – 84
- 15) apie augalus ir gyvulius – 8,4
- 16) eilėraščius mėgsta skaityti – 7,6
- 17) dramos veikalus – 0

A. Adomaitis tyrimo metu pastebi, kad vaikai be galo mėgsta skaityti tuos kūrinius, kuriose vaizduojama autoriaus žodžiais „visokios baisybės“: velniai, šmėklos, raganos, plėšikai, žalčiai ir t.t.

Visai kitoks literatūrą nagrinėjantis straipsnis J. Budzinsko „Literatūros dėstymas pradžios mokyklose“. Šis straipsnis yra sutrumpinta paskaita, skaityta mokytojų dienoje Klaipėdoje. Autorius šiame straipsnyje apžvelgia daugybę literatūros aspektų, tiek iš istorinės pusės, tiek iš teorinės. Pagrindinė mintis – literatūros dėstymas pradžios mokyklose.

Pirma iškeliamą literatūros mokykloje vietos problema. Kaip pavyzdys imama Vokietija ir aptariama literatūra ir literatūros istorijos santykis.

Kita ne mažiau svarbi problema, kuri buvo nagrinėjama pedagoginėje spaudoje – skaitymo problema ir teksto suvokimas. Vienas iš svarbesnių straipsnių liečiančių šią temą; E. Devaud „Sąmoningasis skaitymas“, išverstas K. Ruginio. Autorius paliečia dvi temas: teksto supratimą ir apie skaitymo sąlygas mokykloje.

Teksto skaitymą autorius aiškina kaip atgaminimą savo sieloje to, kas pirmiau gimė rašytojo sieloje, atgaminant ką rašytojas vaizdavosi ir mąstė. „Jis pirmiau mąstė, o paskui parašė, aš skaitau tai, ką jis parašė ir žodžiai sukelia manyje tai, ką jis mąstė; skaitydamas aš permąstau rašytojo mintis“.[Devaud E. Sąmoningasis skaitymas //Lietuvos mokykla, 1931, Nr.9-11. p. 310]

Autoriaus žodžiais tariant, juo tobulesnis skaitymas, juo didesnis panašumas tarp rašytojo sąmonės būsenos ir tos sąmonės būsenos, kurią pajuto skaitytojas skaitydamas. Toliau autorius aiškinasi kaip skaitytojas supranta, ką jo skaitomu tekstu norėta pasakyti. Ir čia E. Devaud teigia, kad pirmiausia skaitytojas įvertina perskaitytą informaciją. Išskiriami trys įvertinimai: priimtina informacija, atmestina ir lygtinai priimama informacija. Svarbų vaidmenį vaidina po to einanti intelektinė reakcija, kuri sukelia skaitytojui daugybę asociacijų apie kurias autorius negalvojo.

Pabrėžiama, kad tokia skaitytojo ir kūrinio turinio suvokimo sintezė įvyktų, skaitytojas turi nusimanyti apie tekste kalbama dalyką, todėl mokykloje skaitymas turi atitikti mokinio išsilavinimą. Šis skaitymo medžiagos atrinkimas paliekamas mokytojui.

Antroji straipsnio dalis skirta aptarti skaitymo sąlygoms mokykloje. Autoriaus dėmesį patraukia tai, kad mokykloje akcentuojamas techninis skaitymas, kaip autorius aiškina: „Tačiau labai klysta tie mokytojai, kurie mano, kad mechaninių ir techninių skaitymo kliūčių nugalėjimu jie jau yra pasiekę skaitymo mokymo tikslą. Ar maža yra tokių, kurie, sparčiai skaitydami tekstą, nesugeba jo suprasti, tai ką perskaitė, atpasakoti“[Ten pat, p. 314.] Vienas svarbiausių skaitymo

pamokų uždavinių, atgaminti ir suprasti tai, ką vaikas perskaitė. E. Devaud taip pat aptaria dvi sparčiojo skaitymo rūšis: garsųjį ir tylųjį. Ir čia autorius pastebi, kad garsusis skaitymas turi daugiau privalumų nei tylusis. Argumentuojama tuo, kad garsus skaitymas padeda išmokti estetinio skaitymo, dikcijos. Garsus skaitymas taip pat palengvina teksto supratimą, nes jis liečia ne tik teksto matymą, bet ir klausos organus, tarimą. Toks trilypis dirginimas sužadina smegenyse „reikiamus atvaizdus“.

Svarbiausias garsaus skaitymo uždavinys yra paruošti ugdytinį sąmoningam asmeniniam skaitymui. Garsus skaitymas, skaitymas su aiškiu tarimu, yra pirmutinė sąmoningo skaitymo sąlyga.

Autorius ypatingai pabrėžia, kad savarankiškas skaitymas, sąmoningas naudojimas teksto turiniu, yra galutinis mokymo skaityti tikslas pradžios mokykloje. Galutinis rezultatas, mokinys susidūręs su tekstu, be jokios pagalbos iš šalies turi jį suprasti ir įsisavinti.

Skaitymo problemas nagrinėjo ir kiti autoriai, kurie savo mintis išdėstė spaudoje. Iš tokių autorių galima paminėti Z. Kuzmickį, A. Adomaitį, B. Gėgelį. Visi jie rašė skaitymo metodikos klausimais. Šiuose straipsniuose apstu siūlymų kaip pagyvinti skaitymo pamokas. Pavyzdžiui Z. Kuzmickis straipsnyje „Akingumo principas skaitymo pamokose“, siūlo mokytojams rasti tai, kas galėtų sudominti mokinius. „kiekvienas mokytojas iš prityrimo žino, kiek svarbu yra mokiniai suinterisuoti. Tasai suinteresavimas darosi lengvesnis, kai mokytojas ima aktualesnę, taip sakant, sezoninę medžiagą. Bet dar vieno dalyko turi mokytojas neišleisti iš akių, norėdamas suinteresuoti vaikus: jie samprotauja konkrečiai ir tik nuo konkrečios medžiagos prieis prie kokios nors idėjos, minties, svarstymo“.[Kuzmickis Z. Akingumo principas skaitymo pamokose // Tautos mokykla, 1933, Nr.12-13 p. 261]

Atkreipiamas dėmesys, kad analizuodamas skaitymą, mokytojas turi išsiaiškinti su mokiniais jo turinį. Svarbu, kad mokiniai būtų išjudinti, įtraukti į darbą. Tam gali padėti lyginimas turinyje esančių objektų. Pagal autorių, toks lyginimas lavintų pastabumą, ugdytų kritiškumą ir savarankiškumą.

Apie skaitymo organizavimą kalba ir B. Gėgelis savo straipsnyje „Skaitymo metodikos klausimais“. Kaip rašo B. Gėgelis, kalbant apie skaitymo organizavimą, reikia išsiaiškinti du dalykus: kas yra skaitytina ir kaip turi būti skaitoma. Atsakydamas į klausimą kas turi būti skaitoma, Gėgelis nurodo šešis šaltinius:

- 1) skaitymų knyga – chrestomatija
- 2) ištisi kūriniai
- 3) mokyklų biblioteka
- 4) vaikų žurnalai
- 5) mokyklos ar klasės laikraščiai

6) pačių vaikų kūriniai

Toliau autorius aptaria kiekviena punktą ir pateikia išsamius nurodymus skaitymo pamokų organizavimui. Straipsnis buvo padalintas į dvi dalis ir išspausdintas dviejuose „Mokykla ir gyvenimas“ 1935 m. numeriuose 11 ir 12. Apžvelgus šių straipsnių ciklą, galima daryti išvadą, kad Gėgeliui svarbiausi dalykai skaitymo pamokose yra šie: Lietuva ir jos kultūra, turi būti pagrindas skaitymo pamokose, temų skirstymas pagal amžių, mokytojas vadovauja ugdymo procesui.

To meto pedagoginėje spaudoje pasirodė straipsnių plačiau apibendrinančių lietuvių kalbos padėtį. Tokie autoriai kaip J. Žiugžda, Pr. Skardžius, F. Karpevičius, P. Papečkys savo straipsniuose kėlė klausimus dėl lietuvių kalbos padėties mokyklose, svetimybų naudojimo.

Apie gimtosios kalbos mokymą vidurinėje rašė J. Žiugžda („Lietuvių kalbos mokymas vidurinėje mokykloje“, žurnalas „Tautos mokykla“ 1937 m. Nr.2) mokytojas F. Karpevičius („Gimtoji kalba mokykloje“, žurnalas „Tautos mokykla“ 1935 m. Nr.9). Abu straipsniai liečia tą pačią temą, bet jų turinys skiriasi.

Mokytojo F. Karpevičiaus straipsnis labiau teorinis, autorius nevengia filosofinių išvedžiojimų, ypač kai kalba apie kalbos ir tautos santykį. Autorius taip pat domisi tarsenos klausimais, pateikia pratimų pavyzdžius. Iš straipsnyje naudojamų citatų galima spręsti, kad autorius apsiskaitęs, domėjosi pedagogikos tyrimais.

Kiek kitoks J. Žiugždos straipsnis. Čia pateikiama medžiaga labiau pritaikyta Lietuvai, nei F. Karpevičiaus straipsnis. Čia autorius mažiau stengiasi vartoti skambių apibendrinimų, mažiau kalba apie tautos ir kalbos santykį. Įvardijami lietuvių kalbos mokymo uždaviniai, taip pat lietuvių kalbos mokymo objektai ir idėjos. Didelis dėmesys skiriamas gramatikai, lietuvių literatūrai.

Apibendrinant galima teigti, kad autoriai rašė lietuvių kalbos tematika, didelį dėmesį skyrė lietuvių kalbos mokymui mokyklose, literatūros parinkimo vaikams klausimams, taip pat skyrė didelį dėmesį lietuvių kalbos išlikimui.

3.4 Estetinis auklėjimas

Tarpukario spaudoje pasirodė ir straipsnių liečiančių estetinio auklėjimo problemas. Naujoji pedagogika estetinį auklėjimą laikė svarbiu asmenybės ugdymo principu. Jo tikslas – išugdyti vaiko sugebėjimą plačiąja prasme jausti pasaulio grožį. Šiais klausimais aptariamą laikotarpio spaudoje pasirodė straipsniai žurnaluose „Tautos mokykla“, „Mokykla ir visuomenė“, „Mokykla ir gyvenimas“, „Židinys“, „Švietimo darbas“. Jų autoriai J. Gobis, J. Ambraška, A. Adomaitis, Z. Kuzmickis, J. Lizdeika, V. Kairiūkštis ir kt. Šių straipsnių aptarties tikslas parodyti estetinio auklėjimo svarbą tobulos ir harmoningos asmenybės ugdyme, grožio puoselėjime, šio auklėjimo problemas ir mokyklos bei mokytojo vaidmenį jame. Kai kuriuos iš jų aptarsiu šiame skyriuje.

Didžiąją J. Gobio raštinio palikimo dalį sudaro estetikos bei kūrybos psichologijos darbai, spausdinti žurnaluose „Lietuvos mokykla“ 1924 m., „Švietimo darbe“ 1928 m., „Židinyje“ 1933 m. Labai svarbų vaidmenį estetinio auklėjimo srityje J. Gobis skiria meno ir tautiškumo santykių nagrinėjimui. „Tautybę jis apibūdina kaip kolektyvinį tautos charakterį, priklausomą nuo emocijų gyvenimo ir šia prasme darantį gana menką poveikį tikslųjų mokslų ar technikos raidai, tačiau pasireiškiantį mene“.[Montvilaitė S. Ugdymo mokslo branda Lietuvoje XX amžiaus pirmoje pusėje. Daktaro disertacija, Vilnius, 2002, p. 73.] Siejant estetinio ugdymo problemas su anksčiau aptartais gimtosios kalbos ir literatūros svarbos klausimais, galiu teigti, kad pedagogas J. Gobis taip pat iš kitų meno rūšių išskiria kalbą ir literatūrą. Kalba J. Gobio teigimu gali įteigti tam tikrą estetinio skonio jautrumą, tačiau ne vien kalba, kaip kultūros raiškos priemonė, užima vieną iš svarbiausių vietų vertybių skalėje. Ypač svarbus vaidmuo tenka ir literatūrai, kuri taip pat konkretizuoja etikos nustatytus gyvenimo principus. Ji vaizdingai moko „pozityviais tipais ir idealais – kaip reikia gyventi, o negatyviais – kaip nereikia gyventi“. (Gobis J. Dailiosios literatūros įtaka jaunuolio sielos kultūrai// Švietimo darbas, 1927. Nr. 6, p. 517.) J. Gobis taip pat keletą straipsnių paskiria seksualinei pedagogikai, kaip vienai iš estetinio auklėjimo normų. Jis teigia, kad svarbu sudaryti ne tik tinkamas psichines, higienos, socialines sąlygas doros gyvenimui, bet labai svarbu – „auklėti vaiko dvasia, keldinti jį excelsior, aukštyn, Dievop, o tat jau kaip tik ir bus pirmas geras seksualinės doros akstinas“. „ [Gobis J. Seksualinis klausimas mokykloje // Lietuvos mokykla, 1921, sausio mėn., p.18.]

Estetinio auklėjimo klausimais aptariamuoju laikotarpiu rašė ir J. Ambraška žurnale „Mokykla ir visuomenė“ 1934 m. straipsnyje „Estetinis auklėjimas“, kuriame teigė, kad tinkamai išauklėti vaiko jausmų ir emocijų gyvenimą yra labai svarbu, kadangi šie jausmai „gyvenimą daro švelnesnį, malonesnį, žmoniškesnį“. [Ambraška J. Estetinis auklėjimas // Mokykla ir visuomenė.

1934, p. 193.] Ypatingą dėmesį autorius skiria grožio jausmui, kadangi žmogus stebėdamas, ką nors gražaus jaučia, pergyvena tam tikrą malonumo jausmą, kuris stebint ką nors gražaus, ar klausant ką nors malonaus suteikia ir estetinį malonumą. Ypatingą dėmesį autorius skiria vaikų grožio supratimui, kuris žymiai skiriasi nuo suaugusiųjų. Vaikai, kurie dar jokio tikro estetinio pajutimo dar neturi, žiūrėdami į meno kūrinį, nežiūri į jo formą, išpildymą, bet tik į jo turinį, kas jame yra nupieštas ir vertina pagal piešinio aiškumą ir įdomumą. Paveikslų, kurie žadina tam tikrą nuotaiką, vaikas pradžioje dar nesupranta, todėl pasak autoriaus ir į meno kūrinį iš meno taško vaikas dar nežiūri. Vyresni vaikai jau daugiau kreipia dėmesį ir į išpildymą, aiškumą, spalvų pastebėjimą. Tik daug vėliau kūrinys imamas vertinti ir kūrėjo atžvilgiu, teigia A. Ambraška. Autorius pažymi, kad norint lavinti vaiko estetinį supratimą, tam reikalingas mokytojo, kaip pagalbininko, pagalba, supažindinant vaikus su menininkų darbais, jų ypatybėmis, originalumu bei atlikimo priemonėmis. Tokiu būdu vaikas įpras geriau pažinti meno kūrinį ir jį iš meniško taško vertinti. Mano minėtame straipsnyje, autorius nurodo principus, kurių reikėtų laikytis estetiniame auklėjime. Pasak autoriaus, vienas iš estetinio auklėjimo principų, tai, kad grožio jausmą reikia imti plačia prasme (muzika, literatūra, kalba, skulptūra, elgesys ir t. t.) ir jį tobulinti bei plėsti.

Dar vienas J. Ambraškos estetinio auklėjimo principas tai, kad supažindinant vaikus su meno pasauliu, reikia laikytis klasinio meno, kadangi naujos srovės vaikams yra sunkiai suvokiamos ir neteikia jiems to pasigėrėjimo, kurį gauna iš klasinio meno. Autorius atkreipia dėmesį, kad moderniosios meno srovės dažniausiai yra mados reikalas, o klasikinis menas (paveikslai, muzika, literatūra) pasižymi savo paprastumu, natūralumu ir objektyviškumu. Būtent šios ypatybės, pasak autoriaus, yra labai didelės estetinio auklėjimo vertės, nors čia pat ir pripažįsta, kad ir klasikinio meno kūriniai ne visi tinka pedagoginiam tikslui, ypač tie kūriniai, kurie sukelia liūdnu minčių, slegia žmogaus dvasią, suteikia pesimistines nuotaikas. Autorius atkreipia dėmesį, kad netinka ir tie kūriniai, kurie žadina vaikų fantaziją įvairiais nuotykiiais, pavyzdžiui kriminaliniai romanai, kurių įtaka gali daryti neigiamos įtakos, mėgdžiodami skaitytų knygų herojus.

Dar vienas estetinio auklėjimo principas, pagal J. Ambrašką, tai gamtos vaidmuo vaiko estetiniame auklėjime. Gamtos grožio pajutimas padeda ir tautiniam auklėjimui ir padeda pamilti savo krašto gamtą, ją suprasti ir grožėtis.

Be estetinio auklėjimo principų, autorius aptaria ir estetinio auklėjimo priemones. Pirmoji ir pagrindinė auklėjimo priemonė – tai aplinka. Jeigu aplinka, kurioje vaikas auga, mokosi yra padaryta skoningai, gražiai, tai ir vaikas nejučiomis įgyja grožio jausmą, kuris ateityje padeda suvokti ir meno kūrinių grožį.

Mano aptariamo laikotarpio spaudoje pasirodė ir Z. Kuzmickio straipsnių estetinio auklėjimo problemomis. Kai kurie estetinio auklėjimo principai yra labai panašūs, kaip ir J.

Ambraškos straipsnyje nagrinėjamiems principams. Aiškindamas estetinio auklėjimo esmę ir svarbą, Z. Kuzmickis yra pastebėjęs, kad menas, kūryba sudaro vaiko gyvenimo dalį, be kurios apribojamas jo vystymasis. Mokyklai, kaip ir kitoms ugdymo institucijoms: šeimai, bažnyčiai, tautai, tenka, pasak J. Kuzmickio, „viena, nuvesti į kūrybinį pasaulį, o antra išlaikyti jo kūrybinę laisvę“ [Kuzmickis Z. Kūrybinio žodžio kultūra mokykloje // Vairas, 1932, Nr. 9, p. 558.]

1935 metais straipsnyje „Estetiškoji kultūra ir jos ugdymas“ autorius analizuoja estetiško žmogaus gyvenimo aspektus. Tai pasyvusis ir aktyvusis. Jis teigia, kad bendravimas su grožiu ramina, pripildo pasigėrėjimo ir poilsio, bet tuo pačiu ir nepalieka abejingais aplinkai, kelia norą aktyviam bendravimui su ja. Autorius atkreipia dėmesį, kad estetinio auklėjimo procese reikia kreipti dėmesį į du dalykus: į tai, kada bunda vaike estetinis susidomėjimas ir į priemones, kuriomis reikia estetiškai auklėti. Z. Kuzmickio teigimu, kiekvieno amžiaus tarpsnio vaikų estetinis tobulėjimas vyksta pagal savitus dėsniumus, todėl būtina laikytis *laipsniškumo* principo. Estetinio auklėjimo tikslai privalo būti realizuojami atsižvelgiant į vaiko amžių. Jau nuo ankstyvosios vaikystės vaikai gyvai reaguoja į garsus dainuodami, žaisdami, šokdami. Jis teigia, kad „vaiko gėrėjimasis spalvomis ir garsais ir spalvomis yra pirmasis jo estetiško gyvenimo etapas“ (Kuzmickis Z. Estetiškoji kultūra ir jos ugdymas // Tautos mokykla, 1935, Nr. 19, p.428.) Pasak autoriaus stebėjimo praktika įpratina vaiką ir švelnumo. Analizuodamas daiktus, skirdamas jų sudedamąsias dalis, vaikas ima domėtis spalvų ir garsų santykiais, nujausdamas tų santykių harmoniją.

Z. Kuzmickis akcentuoja, kad šalia kūrybinių pastangų reikia pažymėti ir estetinius sprendimus, todėl antroje estetiškos plėtros stadijoje vaikas įgytąjį pasigrožėjimą jungia su tokio pat kitų žmonių pasigrožėjimu, pabrėždamas ir socialinio grožio pagrindą.

Trečioje estetiškos kultūros stadijoje, pagal Z. Kuzmickį, iškyla ir „racionalinis, estetiškųjų jausmų pagrindas: vaikas ima samprotauti, ieškodamas daikto grožės priežasčių“. [Kuzmickis Z. Estetiškoji kultūra ir jos ugdymas // Tautos mokykla, 1935, Nr. 19, p. 428.] todėl ne atsitiktinai, autorius akcentuoja ir gerų manierų priskirimą. Mokiniai turi būti mokomi mandagumo, bendravimo kultūros.

Didelę reikšmę autorius suteikia ir gamtai, kuri padeda estetiškai auklėti žmogų taip pat ir vaikų skonio lavinimui, vaizduotei, kūrybinei vaikų iniciatyvai. Jis atkreipia dėmesį, kad mokykla, auklėdama mokinį estetiškai, turėtų pratinti kurti, todėl čia ypatingas vaidmuo turi būti skiriamas literatūrai, kurioje atsiskleidžia tautos prasmė, sužadinamas savo krašto kultūrai ir jos kūrėjams meilės jausmas. Todėl, pedagogo teigimu ypač svarbu parinkti tinkamo turinio, gilios minties, mokinio supratimui prieinamus kūrinius. Tai skatina ir pačius mokinius kurti, lavina jų vaizduotę. Vaizduotė – tai gilių estetinių išgyvenimų, kūrybinės veiklos pamatas. Mokytojas, skatinantis

vaiko vaizduotę, Z. Kuzmickio nuomone, ugdys vaiko kūrybines galias ir leis joms visapusiškai atsiskleisti.

Dar viena svarbi estetinio auklėjimo priemonė – tai ryšis su savo krašto prigimimu ir jo dvasia. Pasak autoriaus, čia mokiniai aiškiausiai susiduria su savo tautosaka ir tautodaile. Lietuvių tauta turi nemažai šios rūšies vertybių, kurios estetiniam auklėjimui turi didelę reikšmę ir yra labai reikalingos. Pasak Z. Kuzmickio, tautosaka ir tautodailė yra davusi stambiausias kūrybines galias. „Maironio giesmės ir Krėvės epo monumentalishkas romantizmas, Biliūno ir Žemaitės novelių realizmas, Čiurlionienės audeklo mistiškumas, Sasnausko muzikos graudumas, Rimšos skulptūros kančios ir kovos idėjos – vis tai sava, lietuviška, vis tai susiję su mūsų tautos dvasios gelmėmis, ir vis tai vertinga auklėjimui“. [Ten pat, p. 429.]

Tautiniai motyvai, autoriaus teigimu, yra stipriausi tautos kūryboje, kurie įkvepia į tikrąjį kūrybinį darbą ir pripildo širdis taurumo.

Z. Kuzmickis giliau nei J. Gobis, A. Ambraška analizuoja estetinio auklėjimo esmę ir svarbą, kadangi jo darbuose matoma nuoseklesnė minties raida, pasitelkiant kalbą, literatūrą, tautodailę lavinami estetiniai vaikų jausmai, gebėjimas lyginti, analizuoti, vertinti, o tuo pačiu ir skatinti juos savarankiškai kūrybai.

Apibendrinant šio skyriaus medžiagą, galima teigti, kad XX a. pirmos pusės lietuvių autorių estetinio ugdymo problemų nagrinėjimas turėjo didelę reikšmę tobulinant ugdymo kultūrą, nes siekiant bet kurios veiklos išraiškos tobulumo, kuriamas grožis ir priemonės dvasingai asmenybei ugdyti.

3.5 Religinis auklėjimas ir tikybos mokymo reikšmė

Tarpukario laikotarpio pedagogų tikslas buvo padėti vaikui save auklėti, išmintingai, dorai ir atsakingai kurti savo gyvenimo istoriją. Katalikiškos krypties pedagogai J. Gobis, Vl. Mažonavičius, M. Reinys, S. Šalkauskis, A. Smilingis, A. Juška, A. Maceina jaunosios kartos auklėjimo pagrindu laikė religingumą, moralumą, tautiškumą. Šios savybės ir buvo lietuvių tautinės vienybės pagrindas.

Nors didžiąją J. Gobio palikimo dalį sudaro estetikos bei kūrybos psichologijos darbai, bet didelį dėmesį pedagogas skyrė ir doroviniam bei religiniam auklėjimui. Veiksminga auklėjimo priemone J. Gobis laikė katalikiškąjį tikėjimą bei religinį auklėjimą. 1919 m. žurnale „Lietuvos mokykla“ straipsnyje „Tikybos reikšmė auklėjime“ autorius teigia, kad tikyba užima labai svarbią vietą žmonių gyvenime. Šiame straipsnyje autorius analizuoja tikybos rėmėjų ir jos priešininkų problemas. Jis teigia, kad yra labai svarbu sudominti visuomenę tikybos klausimu mokykloje. Jis analizuoja priežastis, kodėl tikyba yra neigiama vaikų gyvenime. Pasak autoriaus viena iš priežasčių yra tai, kad ne visų dvasininkų elgesys atitinka jų skelbiamam mokslui. Čia pat jis pažymi, kad ši priežastis nėra tiek svarbi, kad dėl to reiktų smerkti pačią tikyba, nes tai, pasak autoriaus „dvasininkų privatinis elgesys neturi nieko bendro su tikyba“ [Gobis J. Tikybos reikšmė auklėjime // Lietuvos mokykla, 1919-1920, Nr. 2, p. 240-241.] Dar vieną iš priežasčių autorius nurodo mokslo prieštaravimus tikybos principams. Jis yra įsitikinęs, kad tikyba su mokslu yra nesuderinami, kaip vanduo su ugnimi. Tačiau, čia pat, autorius teigia, kad tai neturi būti suaugusių priežastimi šalinti tikybos iš auklėjimo proceso. Pasak jo, mokslas gali tik sužadinti vaiko smalsumą, bet jam nieko negali išaiškinti, todėl tikyba yra būtina vaiko sielai.

Šiame straipsnyje pedagogas analizuoja tikybos pašalinimo iš mokyklos pasekmes. Jo nuomone, religijos pašalinimas iš vaikų auklėjimo yra žalingas, kadangi vaikai nėra abejingi religijos dalykams. Pasak autoriaus krikščionybės priešai tvirtina, kad krikščionių religijos mokslas savo dogmomis vaikus demoralizuoja, tačiau jis teigia, kad šiuo klausimu turi pasisakyti teologai ir prityrę tikybos mokytojai. Jo manymu, vaikų siela reikalauja religinių gyvenimų, todėl atimti iš jų tikyba yra netikslinga. Vaikai, jaunimas, pasak autoriaus yra smalsūs, palinkę į filosofiją, domisi įvairiais gyvenimo klausimais. Mokslo keliu negalima vaikams išaiškinti pasaulio pradžios, todėl, pasak J. Gobio geriausia vaikams sakyti, kad Dievas sukūrė jį, o tik vyresniame amžiuje jau galima jį supažindinti ir su mokslo hipotezėmis. Tikyba būtina ir jaunimo doros auklėjime. Kadangi vaikų vaizduotė yra laki, todėl, jie negali pasitenkinti vien realiu pasauliu, trokšta įvairių vaizduotės dalykų, kas suteikia jiems malonumo ir skatina kūrybai. Svarbią vietą, pasak autoriaus, tikyba užima ir estetiniame vaikų auklėjime. Jo nuomone, tikybos

mokymas turi prasidėti tada, kai patys vaikai pradeda domėtis religiniais klausimais, pats mokymas turi eiti evoliucijos keliu, vaiko inteligencijos brendimu.

Kitas religijos svarbos vaikų auklėjime šalininkas M. Reinys, straipsnyje „Vaiko religijos tyrimai“ [Lietuvos mokykla. 1924 m. Nr. 5-6] teigia, kad religija yra labai svarbus dalykas tiek atskiriems asmenims, tiek ir ištisoms tautoms ar valstybėms. Svarbus požymis, nurodant jos svarbą, yra visuotinumai. Religijos išplitimas įvairiose vietose, jos siekimas giliai į žmogaus prigimtį sudaro tai, kad religija savo esme yra gana sudėtingas dalykas. Beanalizuojant religiją, pasak autoriaus, atrandama joje daug tiesos, gėrio ir grožio elementų. „Šie elementai gyviausiu būdu liečia žmogaus dvasines jėgas bei jų apraiškas: protas siekia tiesos, valia linksta į gėrį, jausmai auga grožyje“.[Reinys M. Vaiko religijos tyrimai // Lietuvos mokykla. 1924, Nr. 5-6, p. 214.] Kaip ir J. Gobis, kunigas M. Reinys analizuoja religijos ir mokslo santykį ir teigia, kad religijos mokslinis suvokimas bei nustatymas nėra lengvas, todėl ir religijos apibrėžimas yra įvairus. Autorius analizuoja vaiko religijos, religijos kilmės klausimus, kurie, pasak autoriaus, yra ypač svarbūs. Dievo sąvoka vaikuose, kurie gyvena nereliginiose šeimose kyla iš vaikų pasitikėjimo tėvais, prisirišimo prie jų, iš religinio gyvenimo ir jo įpratimo, o ne iš religinių nuostatų. Tėvų autoritetas daro didžiulę įtaką vaikų sielai, palaikydamas religiją arba ją griaudamas. Ypatingą dėmesį sielos permainoms autorius suteikia sakramentiniam gyvenimui, kuris yra vienas iš pagrindinių veiksmų doros auklėjimui. Per Išpažinties sakramentą, net ir dorą praradę asmenys, susitvarkė ir pradėjo kitą, gražesnę gyvenimą, kur šventos Komunijos priėmimas davė žmogui nepaprastos energijos gyvenimo uždaviniams spręsti. Sakramentiniame gyvenime, autoriaus teigimu svarbią vietą užima malda, arba kreipimasis į Dievą. Malda yra proto ir valios veiksmas, kartais lydymas jausmų, kartais ir ne. Apibendrinamas straipsnį, autorius padaro sekančias išvadas, kad klaidinga būtų teigti, jog religinis vaiko gyvenimas eina ne iš religinių momentų ir, kad pedagoginis požiūris neleidžia vaikų mokyti religijos. Religija, jo nuomone visuomet buvo ir bus sielos pažiba suaugusiam ir vaikui.

Religinio ugdymo problemas, nagrinėjamo laikotarpio pedagoginėje spaudoje analizavo ir Vl. Mažonavičius. 1923m. žurnale Lietuvos mokykla“ jis išspausdino straipsnį „Religijos svarba mokykloje“. Autorius įsitikinęs, kad nepriklausomai nuo kiekvieno pažiūro, nusistatymo religijos klausimais, ji yra vienas svarbiausių gyvenimo veiksmų ir jo elementų, todėl ir pati mokykla, susidūrusi su religingais tėvais ir religingai nusistačiusiais visuomenės sluoksniais įgytų jų nepasitikėjimą. Autoriaus teigimu, svarbiausia žmogaus ypatybė, skirianti jį nuo gyvūnų, yra religingumas, nes mokykla, kuri išbrauktų iš savo programos religinius elementus, neatitiktų žmogaus prigimties. Kadangi religija tampriai siejasi su žmogaus prigimtimi, todėl, jo manymu, žmogaus asmenybės bei individualybės raida negali neturėti vienokio, ar kitokio ryšio su religiniu elementu, o mokykla savo darbe privalo atsižvelgti į mokinio individualybę, sudarydama tinkamas

sąlygas jai vystytis ir plėtotis pagal tam tikrus kūrybinius dėsnius. „Mokykla, kuri neatsižiūrėtų į religinę vaiko psichikos pusę, nesugebėtų plėtoti pilnutinės, visapusiškos vaiko individualybės“ [Mažonavičius Vl. Religijos svarba mokyklai // Lietuvos mokykla. 1923, Nr. 12, p.466.] Kaip ir anksčiau minėti autoriai, taip ir Vl. Mažonavičius, ypatingą dėmesį skiria religijos svarbai dorinio auklėjimo srityje. Jo teigimu doras žmogus turi suprasti savo tautos ir valstybės reikalus, kurių be religijos mokymo negalima įtvirtinti. Ypatingai svarbus religijos vaidmuo ir tautiniame jaunimo auklėjime. Autorius teigia, kad tauta, kuri pasisako už mokyklą be religijos, atmesdama dvasinį - kultūrinį turtą, griautų vienybę, o būdama nusistačiusi prieš tikinčiuosius sluoksnius, susilpnintų dorinį auklėjimą, kuris yra kiekvienos tautos ramstis.

Svarbus vaidmuo skiriamas ir kultūrai, kuri, kaip teigia autorius remdamasis Vydūnu, yra aukščiausia žmoniškumo ypatybė. Tačiau ne tik pagal patį Vydūną, bet ir pagal visus kitus mąstytojus, kurie turi kiek gilesnę sąvoką apie kultūros esmę, jo manymu, „nėra tikros kultūros be religijos, tikybos“. [Ten pat, p. 468.]

Nagrinėdamas klausimą iš pedagoginės pusės, autorius yra įsitikinęs, kad religijos dėstymas mokyklose yra būtinas, kadangi tinkamai dėstoma tikyba, teigiamai atsiliepia ir kitiems ugdymo dalykams, suteikdama jiems pastovesnio amžinosios tiesos atspindžio. Ypatingą dėmesį autorius skiria ir tikybos dėstymo mokyklose reikšmei tiek tikintiems, tiek ir netikintiems mokiniams, kadangi tiek vieni, tiek kiti, privalo laikytis to paties teisingumo ir objektyvumo dėsnio tarpusavio santykiuose. Istorine prasme, pasak autoriaus, religija yra ne privatus, bet visuomeniškiausias ir viešiausias dalykas koksai gali būti. Bažnyčia buvo visų Vakarų Europos tautų auklėtoja, todėl Vl. Mažonavičius pabrėžia, kad „visu savo pedagoginiu įsitikinimu stoviu konfesinės (tikiškos) mokyklos pusėje“.

Aptariamojo periodo pedagoginėje spaudoje savo požiūrį į tikybos ir religijos mokymo svarbą straipsnyje „Auklėjimas ir pasaulėžiūra“ išdėstė ir P. Kuraitis, išspausdintame „Lietuvos mokykloje“ 1924 m. Nr. 1. Jis teigė, kad auklėjimo linkme būtina turėti teisingas pažiūras į žmogaus gyvenimo tikslą, į doros pagrindinius klausimus. Ir tie, kurie atmeta krikščionybę, neįstengia nieko objektyvaus pasakyti. Jo nuomone, pedagogika turi svarbų ryšį ne tik su psichologija, logika, bet ir su etika, su metafizika ir su religija. Kaip ir anksčiau minėti autoriai, taip ir P. Kuraitis religijos ir tikybos mokymą tampriai sieja su kitų dalykų mokymu, todėl katalikams mokytojams būtina būti vieningiems svarbiems auklėjime pasaulėžiūros klausimams ir religijos įtakos ugdymui apgynime ir stiprinime.

Religijos svarbą tautiniame ir doroviniame ugdyme akcentavo ir A. Smilingis straipsnyje „Tautinis auklėjimas“, išspausdintame 1927 m. Lietuvos mokykloje. Autorius teigia, kad jaunimo tautinis auklėjimas remiasi tikyba, istorija, krašto mokslu, gimtąja kalba. Tauta be religijos, pasak A. Smilingio, greitai sunyksta. Jokia tautinė kultūra negali augti ir vystytis be religijos. Religijos

reikalingumą tautų gyvenimui aiškiai įrodo ir istorijos mokslas. Istorija vaizdžiai įrodo, kaip žmonijos gyvenimas yra tampriai susijęs su religija. „Visos tautos savo gyvybę išlaikė per tvirtą religijos įtaką“. [Smilingis A. Tautinis auklėjimas // Lietuvos mokykla. 1927. Nr. 4, p.91.] lietuvių tauta, religinga tauta, kuri dar stabmeldystės laikais pasižymėjo tvirtu religingumu, tokia ir išliko, todėl, pasak autoriaus, tautos savybė ir didžiausia jos brangenybė yra religija. „Neigti religiją ir vyti ją lauk, reiškia tą patį, ką ir neigti bei vyti iš mokyklos ir tautybę“. [Ten pat, p. 92]

Religija, kaip ir kitų autorių teigimu, taip ir A. Smilingio yra kiekvienos tautos dorovės pagrindas, todėl tautinio auklėjimo be religijos negali būti. Jo manymu, į tautinio auklėjimo pagrindus turi būti dedamas religijos objektas.

Aptariamojo periodo pedagoginėje spaudoje doros ir religijos klausimas buvo ypatingai akcentuojamas. Dr. A. Juška teigė, kad „dora be religijos nepagrindžiama“. [Juška A. Aukštesniosios mokyklos darbo reformos klausimu // Židinys. 1934. Nr.12 p. 529.] Straipsnyje analizuojama ir religijos pamokų kokybė. Religiškai dorinis ugdymas turi būti visos mokyklos reikalas. Jis teigia, kad tikybos pamokos yra per daug persunktos intelektualizmu. Labai daug dėmesio skiriama į religijos faktų dėstymą ir jų analizę, į dogmų, bažnyčios istorijos, filosofijos pagrindų dėstymą, gerokai apleidžiant paties religingumo jausmo ugdymą.

Religinio auklėjimo svarbą ugdymo procese nagrinėjo ir A. Maceina. Jis ypač akcentavo tautiško auklėjimo uždavinius ir priemones. Tautiško auklėjimo tikslas, pasak A. Maceinos, pilnutinis tautiškumas, kurio viena iš sudedamųjų dalių yra religinis tautiškumas. Pasak A. Maceinos, „religinis tautiškumas atbaigia tautiškumo auklėjimą, todėl jis negali būti paliktas be pedagoginės įtakos“. [Maceina A. Tautinis auklėjimas mokykloje //Lietuvos mokykla, 1939, p. 19.]

To meto pagrindinė priemonė religiniam tautiškumui auklėti buvo tikybos pamokos, iš kurių, pasak A. Maceinos buvo reikalaujama, kad jos rengtų mokinį ne tik apskritai religijai, bet ir religiniam savos tautos gyvenimui, kadangi religija yra labai stiprus ryšys, siejantis žmogų su jo tėviške ir tėvyne, todėl A.Maceinos teigimu, religijos dėstymas negali likti nepanaudotas tautiškumui auklėti. Didelę reikšmę, siejamą su religiniu mokymu, A. Maceina skyrė liturgijos mokymui. Pasak jo, liturgija nagrinėja ne tik šventus veiksmus, šventus daiktus, šventes, bet ir šventas vietas ir todėl atsiranda galimybė mokiniams parodyti tautines ypatybes, t. y. apylinkės bažnyčią. Bažnyčioje yra pritaikoma visa tai, ką tautą sukuria religinėje srityje. Tai: josios stilius, altoriai, paveikslai, klausyklos, liturginiai drabužiai ir kt. Visais laikais ir visose tautose religinės šventovės buvo ne tik tikėjimo, bet ir tautiškumo židiniai, todėl ji ir yra pirmoji religinio tautiškumo žadintoja ir auklėtoja. Įtaka šiam auklėjimui didėja, kuomet vaikui parodoma ir paaiškinama, ką slepia bažnyčios praeitis. „*Liturgikos pamokos negali būti uždarytos klasėje*. Jos turi būti atliekamos prie tų daiktų ir tose vietose, kuriuos jos liečia. Tik tada jos gali patenkinti

vaizdingumo ir tautiškumo pedagoginius principus“. [Ten pat, p. 21] Visa tai rodo, kad tikybos dėstymo teorija ir praktika yra glaudžiai siejamos, kad liturgija tautiškumo auklėjime turi ypatingos reikšmės, netgi, didesnės, negu kitos religinės disciplinos. Iš to galime daryti išvadą, kad tikybos pamokos tautiškumo auklėjime vaidina didžiulį vaidmenį, nors, kaip teigia A.Maceina, jos per mažai kreipia dėmesio į tautiško auklėjimo reikalavimus, „todėl tikybos mokytojams yra ypatinga pareiga susidomėti tautinio auklėjimo problemomis ir tautinio auklėjimo principą realizuoti pedagoginiame savo darbe“. [Ten pat, p. 21]

Apibendrinant galima pasakyti, kad svarbią ugdymo procese vietą užima religijos ir tikybos mokymas mokykloje, sprendžiant ugdymo uždavinius, auklėjant mokinius. Ugdymas, vykstantis dvasinėje plotmėje, laikomas pačiu ryškiausiu procesu. Kadangi religija yra kultūros pamatas, todėl siekiant prasmingo gyvenimo žmogaus ryšys su Dievu, tikėjimas juo, yra būtinas.

IŠVADOS

1. XIX amžiuje keturis dešimtmečius trukęs lietuviškos spaudos draudimas, mokymas svetima kalba buvo didžiulis stabdys ugdymo mokslo vystymuisi Lietuvoje.

XX amžiaus pradžioje gerėjanti Lietuvos švietimo situacija kėlė ir jos tobulinimo tikslus, uždavinius kuriuos sprendžiant reikėjo diskusijų pedagoginėje spaudoje. Jas spręsti ėmėsi to meto Lietuvos pedagogai – praktikai, pedagogai – metodininkai. Susidarė palankios aplinkybės atsirasti pedagoginei spaudai, kadangi reikėjo tam skirtų leidinių, kuriuose būtų galima pasidalinti patirtimi, pasikeisti mintimis, aptariant švietimo reformos, ugdymo, auklėjimo ir atskirų dalykų dėstymo klausimais.

2. 1918 – 1940 m. Lietuvos švietimo sistema buvo naujas darinys kaip ir visa valstybė. Į švietimo kūrimą buvo įtraukta visa visuomenė. Buvo sukurtas mokyklų tinklas, kurio tikslas buvo ugdyti ir formuoti naują lietuvių kartą. Tuo metu susiformavo įvairi pedagoginė mintis, skleidžiama pedagoginėje spaudoje, kuri veikė būsimus mokytojus, mokyklos praktiką, formavo viešąją nuomonę.

3. Tarpukario laikotarpio pedagoginėje spaudoje pabrėžiamas mokytojo asmenybės ir pedagoginių sugebėjimų vaidmuo, įtvirtinant pozityvius, humaniškus pedagoginius santykius, sudarant palankų psichologinį klimatą ugdymo procese. Pedagoginė spauda skatino pedagogus praktinę veiklą grįsti naujausiomis to meto ugdymo teorijomis, patiems ieškoti būdų, kaip ugdyti vaiko pažintines, kūrybines ir valios galias.

4. Tautinio auklėjimo sistema padėjo įgyvendinti vieną svarbiausių mokyklos reformos uždavinių – tautinio ir patriotinio auklėjimo krypties stiprinimą, ugdant tautinę savimonę, ieškant tautinės praeities ir dabarties pažinimo.

5. Nagrinėjamo laikotarpio pedagoginėje spaudoje istorijos ir aplinkotyros temos buvo ypač svarbios, buvo išskiriamas šių temų svarbumas ir naujų ugdymo formų analizė. Pedagogai, teigdami, kad gamtos mokslo, istorijos ir kraštotyros žinios turi užimti pagrindinę vietą mokymo procese, žinių įsisavinimui naudojo anketų, aplinkos stebėjimo metodus. Daug dėmesio skirta istorijos mokymo metodikai, galutiniams mokymo tikslams. Kraštotyra moko savarankiškai galvoti, reikšti savo mintis, pažinti ir pamilti gimtąjį kraštą ir tokiu būdu ugdyti mąstančią ir savarankišką asmenybę.

6. Tarpukario laikotarpio pedagoginėje spaudoje gimtosios kalbos ir literatūros mokymo temomis rašę autoriai didelį dėmesį skyrė lietuvių kalbos mokymui mokyklose, literatūros parinkimo vaikams klausimams, taip pat skyrė didelį dėmesį lietuvių kalbos išlikimui. Kalba

lavina protą ir valią, veikia tautiškumą, kaip svarbiausia tautiškumo ugdymo priemonė. Pasitelkiant kalbą ir literatūrą lavinami estetiniai mokinių jausmai, gebėjimas analizuoti, vertinti, o tuo pačiu skatinti savarankiškai kūrybai.

7. Vykdamas asmenybės ugdymo uždavinius, didžiulę reikšmę suvaidino estetinis auklėjimas. Siekiant bet kokios veiklos išraiškos tobulumo, kuriamas grožis, kuris turtina intelektą, jausmus, skatina valią, kūrybiškumą. Į estetinį auklėjimą buvo žiūrima kaip į tautos kūrybingumo apraišką, jos istorinio gyvybingumo įrodymą. Į pirmą vietą buvo iškeliamas meninis auklėjimas, vaikų kūrybos vystymas.

8. Savarankiškumo ir savivaldos klausimų nagrinėjimas atskleidė mokinių savivaldos esmę, sandarą, principus, akcentuojant, kad tarpukario Lietuvos mokyklose būtų sukurtos sąlygos demokratiškai ir kūrybiškai asmenybei bręsti.

Elementarus savarankiškumas rengia dirvą kūrybiniam mąstymui, todėl buvo svarbu suformuoti mokinių kūrybiškumo nuostatą – viską daryti kūrybiškai.

Savivaldos pagrindais tvarkomas gyvenimas gali padėti išspręsti nemažą asmenybės ugdymo ir kitų mokyklos darbo problemų

9. Nagrinėjamo laikotarpio pedagoginėje spaudoje religijos vaidmens ir tikybos dėstymo mokyklose klausimais buvo kuriama savita ugdymo programa, teigusi, kad visuomenės gyvenimą gali pakeisti dorovinis krikščioniškos asmenybės tobulinimas. Religija yra kultūros pamatas, todėl ugdymo procese daug vietos skiriama religinei žmogaus sąmonei, siekiant prasmingo žmogaus ryšio su Dievu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomaitis A. Vaikai ir knyga // Mokykla ir gyvenimas. 1935, Nr. 6-7 p. 267.
2. Alkvydas V. Mokytojas ir spauda // Lietuvos mokykla. 1932, Nr.22-23, p. 409.
3. Ambraška J. Estetinis auklėjimas // Mokykla ir visuomenė. 1934, Nr. 5-6 p. 193.
4. Augustauskas V. 100-jo proga // Tautos mokykla. 1937, Nr. 4-5, p. 84.
5. Avižonis K. Lietuvos istorija mūsų gimnazijoje //Tautos mokykla. 1933, Nr. 24 p. 432-433.
6. Ažubalis A. Iš matematinio švietimo praeities. Kaunas, 1993, p. 8.
7. Bajerčius K. Forsterio dorinė pedagogika // Lietuvos mokykla. 1934, Nr.3. p.131-132.
8. Bizauskas K. Gimtoji kalba pradinėje ir augštesnėje mokykloje //Lietuvos mokykla. 1918, Nr. 4 p. 66.
9. Budzinskas J. Literatūros dėstymas pradžios mokyklose //Tautos mokykla. 1937, Nr. 11.
10. Bukauskienė T. Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918-1940 m. Vilnius, 1996, p. 16, 18, 26, 23-24.
11. Būtėnas P. Kalba ir tauta // Židinys. 1925, Nr. 2, p. 111.
12. Čižiūnas V. Kraštotyra kompleksinėje mokymo sistemoje // Mokykla ir gyvenimas. 1932, Nr. 6.
13. Darban // Lietuvos mokykla. 1918, Nr.1-2, p.3-4.
14. Devaud E. Sąmoningasis skaitymas //Lietuvos mokykla. 1931, Nr.9-11. p. 310, 314.
15. Gegėlis B. Skaitymo metodikos klausimu // Mokykla ir gyvenimas. 1935, Nr. 11.
16. Geniušas J. Istorija pradžios mokykloje. // Mokykla ir visuomenė. 1933, Nr.2 p. 67, 69.
17. Geniušas J. Vaikai ir literatūra // Mokykla ir visuomenė. 1934, Nr.12 p. 373.
18. Gobis J. Tikybos reikšmė auklėjime // Lietuvos mokykla. 1919-1920, Nr. 2, p. 240-241.
19. Gobis J. Seksualinis klausimas mokykloje //Lietuvos mokykla. 1921, sausio mėn., p. 18.
20. Gobis J. Mokytojo asmenybė ir pedagoginis darbas // Lietuvos mokykla. 1924, Nr. 3.
21. Gobis J. Tautybės auklėjimo klausimu // Lietuvos mokykla. 1924, Nr. 7, p. 296, 297, 298.
22. Gobis J. Dailiosios literatūros įtaka jaunuolio sielos kultūrai // Švietimo darbas. 1927, Nr. 6, p. 517.
23. Grabauskienė A. Pirmojo Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio (1918-1928 m .) pedagoginės problemos periodinėje spaudoje // Pedagogika. 2002, Nr. 60..
24. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p. 122.
25. Jucevičienė P. Edukologijos studijos Lietuvos mokyklai. Kaunas, 1998, p. 99.

26. Juška A. Aukštesniosios mokyklos darbo reformos klausimu // Židinys. 1934, Nr. 12, p. 529.
27. Karpevičius F. Gimtoji kalba mokykloje // Tautos mokykla. 1935, Nr. 9.
28. Krikščiūnas M. Mokinių kalbos ir rašinių priežiūra // Tautos mokykla. 1936, Nr. 1.
29. Kuckailis J. „Pedagogas, mokslininkas, filosofas“ [žiūrėta 2009-02-26]. Prieiga per internetą:http://www.XXIamžius.lt/archyvas/2004_01_21.
30. Kuraitis P. Auklėjimas ir pasaulėžiūra // Lietuvos mokykla. 1924, Nr. 1, p. 1.
31. Kuzmickis Z. Kūrybinio žodžio kultūra mokykloje // Vairas. 1932, Nr. 9, p. 558.
32. Kuzmickis Z. Aktingumo principas skaitymo pamokose // Tautos mokykla. 1933, Nr.12-13 p. 261.
33. Kuzmickis Z. Estetiškoji kultūra ir jos ugdymas // Tautos mokykla. 1935, Nr. 19, p. 428, 429.
34. Laužikas J. Mokytojo kultūrėjimo veiksniai // Mokykla ir gyvenimas. 1938, Nr. 6-7, p. 229.
35. Maceina A. Pedagoginio vitalizmo problema // Židinys. 1935, Nr.5-6, p. 537.
36. Maceina A. Prof. St. Šalkauskio pedagogika // Lietuvos mokykla. 1936, Nr. 5. p.329, 344.
37. Maceina A. Tautinis auklėjimas mokykloje // Lietuvos mokykla. 1939, Nr.1. p.4,5,7,9,19,21, 22, 23.
38. Mačernis M. Aplinkos ir tėvynės pažinimas // Tautos mokykla. 1937, Nr. 4-5, p. 88, 91-92, 93-94.
39. Mačernis M. Aplinkos ir tėvynės pažinimas // Tautos mokykla. 1937, Nr.6, p. 124-125, 126.
40. Mačernis M. Aplinkos ir tėvynės pažinimas // Tautos mokykla. 1937, Nr.7, p. 154.
41. Mažonavičius Vl. Religijos svarba mokyklai // Lietuvos mokykla. 1923, Nr. 12, p. 466, 468.
42. Montvilaitė S. Ugdymo mokslo branda Lietuvoje XX amžiaus pirmoje pusėje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002. p.111.
43. Papečkys P. Medžiaga lietuvių kalbos programos komentarams // Tautos mokykla. 1936, Nr. 8.
44. Prieškarinė mokytojų organizacijos spauda // Mokykla ir gyvenimas. 1939, Nr. 12, p. 326.
45. Reinys M. Vaiko religijos tyrimai // Lietuvos mokykla. 1924, Nr. 5-6, p. 214.
46. Ruzgas V. Kraštotyra ir mokytojas // Mokykla ir visuomenė. 1934, Nr. 10-11, p.338.
47. Ruzgas V. Savarankiški mokinių darbai namie ir mokykloj // Mokykla ir visuomenė. 1934, Nr. 5-6, p. 208.
48. Savojo žurnalo reikalu // Mokykla ir visuomenė. 1933, Nr. 1.

49. Skardžius Pr. Mūsų kalbos lietuviškumas ir svetimybės // Tautos mokykla. 1933, Nr. 17-18.
50. Smilingis A. Tautinis auklėjimas // Lietuvos mokykla. 1927, Nr. 4, p. 89, 91.
51. Stašaitis S. Istorija Lietuvos mokykloje. Paskaitos VPU istorijos specialybės studentams.(Konspektas) p. 70.
52. Šalkauskis S. Tautybė, patriotizmas ir lietuvių pašaukimas // Židinys. 1928, Nr. 5-6, p. 360.
53. Šalkauskis S. Tautinis auklėjimas. Židinys // 1932, Nr. 3, p. 223, 229, 230,236, 238.
54. Šapalas K. Kaip pradėjo eiti židinys // Židinys. 1934, Nr.12 p.465-466.
55. Šerkšnas A. Vidūno kūryba ir jos ugdomoji reikšmė // Lietuvos mokykla. 1933, Nr. 2, p. 49.
56. Šerkšnas A. Mokyklos bendruomenės psichologija // Lietuvos mokykla. 1936, Nr. 2, p. 108.
57. Šerkšnas A. Klasės bendruomenė // Tautos mokykla. 1936, Nr. 2, p. 32, 34.
58. Šerkšnas A. „Asmenybės ugdymo problema“ // Tautos mokykla. 1937, Nr.9. p.203, 205.
59. Šerkšnas A. „Asmenybės ugdymo problema“ // Tautos mokykla. 1937, Nr.10. p. 231.
60. Tarvydas S. Daiktų pažinimo ir aplinkotyros pamokos // Mokykla ir visuomenė. 1933, Nr. 2
61. Vabalas Gudaitis J. Pedagogo paruošimas // Tautos mokykla. 1935, Nr. 13-14, p. 291.
62. Vabalas Gudaitis J. Mokinių mokymasis bei pamokų ruošimas //Tautos mokykla. 1936, Nr.6, p. 132.
63. Vabalas Gudaitis J. Pamokų ruošimo organizavimas // Tautos mokykla. 1936, Nr. 8, p. 186.
64. Vabalas Gudaitis J. Pedagogiškas mokinių grupavimas // Tautos mokykla. 1936, Nr. 21, p. 476.
65. Valatkienė S. „Naujojo ugdymo sąjūdis Vakaruose, jo idėjų atspindys Lietuvoje (1918-1940). Vilnius, 1997. p.141-142.
66. Vokietaitis A. „Mokytojo asmenybė ir jos struktūra“ // Tautos mokykla. 1935, Nr 18. p.401- 404.
67. Vokietaitis A. „Mokytojo asmenybė ir jos struktūra“ // Tautos mokykla. 1935, Nr. 13-14, p.293, 335.
68. Žirgulyš A. Kalbos mokymas ir aplinka // Tautos mokykla. 1937, Nr. 4-5.
69. Žiugžda J. Lietuvių kalbos mokymas vidurinėje mokykloje // Tautos mokykla. 1937, Nr. 2

